

CENA 5,00 zł (w tym 5% VAT)
Nr 5 (542) maj 2020

ROK 100-LECIA POWROTU POMORZA
W GRANICE RZECZYPOSPOLITEJ
ORAZ ZAŚLUBIN POLSKI Z BAŁTYKIEM

POMERANIA

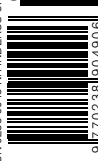
MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomierania.pl

BĚTOWÒ

SN.0238-9045 NR INDEKSU 371 8959 PL

0.5

9 770238 904506

GDINIÓ

W CZADZE PANDEMII
KORÓNAWIRUSA
COVID-19

MÓJ 2020

POMERANIA

W NUMERZE:

- 3 **Taczégò Dnia Jednotë Kaszëbów jesz nie bëło**
Adóm Hébel
- 4 **Gmina jako wspólnota samorządowa...**
Sławomir Lewandowski
- 6 **Nowò energiò w bëtowsczim lëfce. Z bërméstrã Bëtowa Riszardã Sylką gòdómë ò pòczątkach samòrządu w Bëtowie**
Pioter Dzekanowsczi
- 8 **Samorząd ma wzmacniać społeczeństwo obywatelskie. Rozmowa z Gabriëlą Lisius, starostã wejherowskim**
Red.
- 12 **To dzięki samorządom czujemy się gospodarzami. Rozmowa z Tadeuszem Gleinertem, radnym miasta Gdańska w latach 1990–2006 i przedstawicielem Sejmiku Samorządowego Województwa Gdańskiego**
Łukasz Grzędzicki
- 15 **Internet. Wiòldzé czëtanié**
Red.
- 16 **Filmik po kaszubsku prosto z Twojego domu**
Ewelina Stefańska
- 17 **Kolebka i trumna (2). Śladami Remusa (fragment)**
Edmund Szczesiak
- 20 **Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Kaszubi w Wolnym Mieście Gdańsku i Rzeszy Niemieckiej (cz. 8)**
Józef Borzyszkowski
- 24 **O „dzieciach syberyjskich” w Wejherowie (część II)**
Piotr Schmandt
- 28 **Zarazëc kaszëbskòscã. Ò historii i dzysdniowim dzejanim zespòtu gòdómë z jegò czerowniczkã Iłonã Kòwalczik**
Dark Majkòwsczi
- 31 **Kaszëbsczi to je mój pierwszy jãzëk**
Z ksãdzã doktorã Leszkã Jażdzewsczim gòdò Stanisław Janka.
- 34 **Gdańsk mniej znany. Wirtualny spacer po mieście i historii**
Marta Szagzdowicz
- NAJÒ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 5(137)**
- 35 **Smaki i aromaty Pomorza. Kuchnia w czasach epidemii: dobre wzorce sprzed lat**
Rafał Nowakowski
- 39 **Dokazë pòszëdłowégò czãdu na dwa pióra a trzë nótë**
Tomòsz Fòpka
- 42 **Ûrënamële pò italskù**
Adóm Hébel
- 42 **Nowiznë kaszëbszczé. Àudiòksãzczi, pendrive, platë a... z internetu**
Tomòsz Fòpka
- 44 **Pierszi dzëk**
Mateusz Bùllmann
- 46 **Zrzeszony ze szkòłownikama òd 160 lat**
Łukòsz Zołtkòwsczi
- 48 **Pokazuję tak, jak widzë**
B.B.
- 50 **Z południa. Szermierze idei pomorskiej**
Kazimierz Ostrowski
- 51 **Z Kociewia. Nieoczekiwane zakazane plachandry**
Maria Pająkowska-Kensik
- 52 **O „Kalendarzu Grudziãdzkim” słów kilka**
Kazimierz Jaruszewski
- 53 **Lektury**
- 59 **Klëka**
- 67 **Sëchim pãkã ùszlë. Kòmplementë**
Tómek Fòpka
- 68 **Z bëtna. Fejn je!**
Rómek Drzëzdżónk

Od redaktora

Dla wielu z nas samorząd terytorialny, przez który rozumiemy samorząd gminny, powiatowy i wojewódzki, jest dzisiaj czymś naturalnym i trwałym. To dzięki samorządom udało się wyzwolić energię drzemącą w społecznościach lokalnych, co przetożyło się na szybki rozwój regionów. Ostatnie 30 lat funkcjonowania samorządu gminnego pokazało, że pomimo ubogich tradycji „samorządzenia”, w wielu ludziach drzemie ogromny potencjał i chęć samostanowienia o swoim najbliższym otoczeniu. Bez takich ludzi trudno byłoby mówić dzisiaj o silnym i prężnie działającym samorządzie. O samorządzie, którego nieodzowną częścią jest lokalna społeczność współdecydująca o losach swojej małej ojczyzny, nie zaś urzędnik zasiadający daleko w centrali.

Dzisiaj wielu z nas z troską spogląda w stronę lokalnych władz, którym odbiera się kompetencje w sprawach będących – jak się wydaje – wyłącznie w gestii samorządu. Zabiera się im prawo głosu tam, gdzie to samorząd powinien mieć kluczowe zdanie. Jesteśmy też świadkami niekończących się i często bezsensownych sporów samorządowców z urzędnikami administracji krajowej, które niepotrzebnie angażują energię obu stron, energię, którą można byłoby spożytkować w zupełnie inny, bardziej efektywny sposób.

Utworzenie gmin i przeprowadzenie powszechnych wyborów samorządowych stało się bodźcem wyzwalającym aktywność w mieszkańcach. Przywrócenie powiatów i utworzenie samorządów wojewódzkich tę aktywność tylko spotęgowało. Czy taki argument nie wystarczy przeciwnikom samorządności, o której tak szeroko dyskutowano 30–40 lat temu, między innymi w szeregach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego?

W majowej „Pomeranii” zachęcamy do przeczytania naszych rozmów właśnie z samorządowcami: Ryszardem Sylką, wieloletnim burmistrzem Bytowa, Gabriellą Lisius, starostą wejherowskim, oraz z Tadeuszem Gleinertem, wieloletnim sekretarzem generalnym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, radnym miasta Gdańska w latach 1990–2006 i przedstawicielem Sejmiku Samorządowego Województwa Gdańskiego.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA

Pomerania z dostawą do domu!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł.

W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł.

Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

- dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

ul. Straganiarska 20–23

80-837 Gdańsk,

podając imię i nazwisko

(lub nazwę jednostki zamawiającej)

oraz dokładny adres

- zamówić w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 300 06 83, 58 301 27 31,

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23

80-837 Gdańsk

tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31

e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (z-ca red. naczelnego)

Krystyna Sulicka

Bogumiła Cirocka

Ludmiła Kucharska

Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch (Najó Uczba)

Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)

Andrzej Busler

Roman Drzeżdżon

Aleksander Gosk

Ewa Górską

Stanisław Janke

Wiktor Pepliński

Danuta Pioch

Edmund Szczesiak

Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Anna Hebel

Dariusz Majkowski

NA OKŁADCE:

Bytów z lotu ptaka

FOT. MARCIN KOSZAŁKA / WWW.SKYLANDFILMS.EU

WYDAWCA

Zarząd Główny

Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego

ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

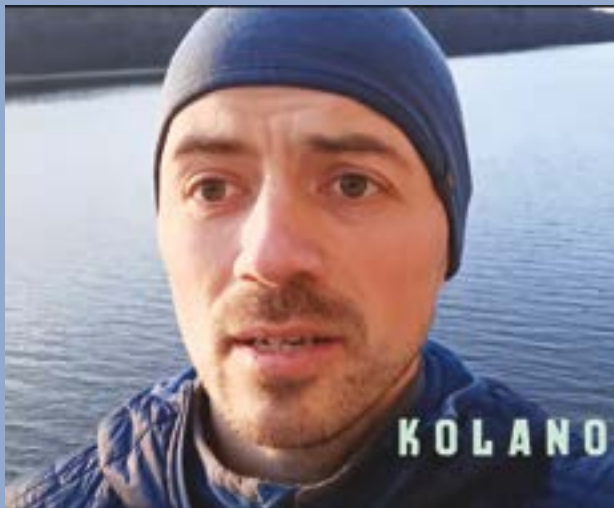

TACZÉGÒ DNIA JEDNOTĚ KASZĚBÓW JESZ NIE BĚŁO

Jak w całim kraju, tak i kòl nas 19 strëmiannika nie bëło ani jednegò zéńdzeniô na wicy jak piãcdzesãt lédzy. Wszëtczé ôficyjalné imprezë z leżnoscë najégò swiãta ôstałë ôdwołóné. Czôrno-złoté farwë równak królowalë w internece i gwës no fejtrowanié wiele nas nauczëło.

Aleksandra Dzäcelskô-Jasnoch i Pioter Kòwalewsczi spiëwają himn „Zemia rodnô”

Przed DJK 2020 lëchi przebieg rëchtowaniów sã zaczął ôd kòmunikatu ô ôdwołanim próbë bicô rekòrdu w równoczesny grze na akòrdionach w Lesniewie. Ôrganizatorowie Biegù Jednotë Kaszëbów we Wiôldzi Wsy bôczlëwie ôbzërelë rozwij wëdarzeniów i krótkò pò tim bëło klôr, że spòrtowë fejtrowanié latos sã nie wëdarzi. Nimò że nie bëło jész decyzje ô zamkniãcym szkółów, z całëch Kaszëb spłiwalë wiadła, że niżôdnégò zéńdzeniô szkółowi spòlëznë na tã leżnosc nie zrobia. Co tedë sã wëdarzëło? Bùchã Kaszëbów ôbronił Pioter Kòwalewsczi, jaczi zòrganizowôł w internece akcjã sëlaniô nagraniów, w jaczych lëdze z całëgò swiãta (bò téz z diasporë) spiëwiã wëbróny z kaszëbszczich himnów. Bez wãtpieniô wikszim zajinteresowanim sã ceszëła Trepczikòwô „Zemia rodnô”, ale téz strzód młodëch są tacji, co ùczestnilë nen dzëń „Kaszëbsczim Marszã” Derdowsczëgò i Nowòwieszczëgò. Fejtrowanié online to je ju dôwno przecarti szpùr – Kaszëbskò Jednota ôd czile lat ôrganizëje kònkùrsë na Swiãto Kaszëbsczich Fanë (18 zëlnika), dze lëdze w nôrodnëch

farwach pòjòwiajã sã na ôdjimkach z daleczich krajów – kò to je czas latnëch wëjazdów. Mómë tedë doswiôdczenié i sëlanié filmików nie bëło dlô naju niczim nieznonym, stãdka téz zacht zajinteresowanié taczim mëtlã przëbôczeniô ô naji spòdkòwiznie.

Jistno akòrdionyscë nalezlë mëtel i daleczno bilë rekòrd na facebookim wëdarzenim Paùla Nowaka w niedzielã pò DJK.

Czegò naju mògło taczë swiãtowanié nauczëc? Sëdzenié doma w czasie, czëj më jëmë nôložny manifestowac swòjã przënòlëznosc w grëpie prowadzy gwës do refleksje, jaczi w ôstatnëch czasach nama baro felëje. Je nasze kaszëbstwò leno bütnowé, deklarowóné, czë to cos, co żëje doma i stãdka wëchòdò w swiat? Më jezdzymë na ne wszëtczë Zjazdë Kaszëbów, cobë sã ôderwac ôd tegò, co doma, czë temù, żëbë to, co rozwijò sã doma, mògło sã pòkazac i służëc drëdzim? To, jak më mómë spãdzone Dzëń Jednotë Kaszëbów w 2020 rokù, je ôdpowiescã na te spòdleczne pëtania.

ADÓM HÉBEL

GMINA JAKO WSPÓLNOTA SAMORZĄDOWA...

Samorząd terytorialny jest uważany za jeden z konstytutywnych elementów demokratycznego państwa prawa. Ma to potwierdzenie nie tylko w prawie polskim, ale zostało również usankcjonowane na gruncie międzynarodowym.

Uchwalona na Kongresie Międzynarodowego Związku Władz Lokalnych, który odbył się we wrześniu 1985 roku w Rio de Janeiro, „Światowa Deklaracja Samorządu Lokalnego” jasno określa, że *samorząd lokalny oznacza prawo i powinność władz do regulowania i zarządzania sprawami publicznymi dla dobra lokalnej społeczności*, jednocześnie wskazując, że zarówno zasady samorządu, jak i kompetencje władz lokalnych powinny zostać zapisane w konstytucji lub ustawach¹.

Również Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu 15 października 1985 roku, mówi o powinności uznania samorządu lokalnego przez prawo krajowe i, o ile to możliwe, przez konstytucję².

Oba przywołane dokumenty określają samorząd terytorialny jako jedną z ważniejszych form ustroju państwa demokratycznego. Jak podkreślają prawnicy, samorząd terytorialny to również podstawa współczesnego państwa europejskiego. To istotne stwierdzenie, samorządność bowiem nigdy nie była i nigdy też zapewne nie będzie domeną państw totalitarnych, które uznają jedynie centralne sterowanie państwem. Stąd też idea samorządu terytorialnego, dla której nadrzędną wartością jest lokalna społeczność, nie miała sposobności zaistnieć w Polsce Ludowej, o czym marzył, pisał i mówił choćby Lech Bądkowski.

Transformacja ustrojowa roku 1989 i zmiana Konstytucji PRL dały możliwość uchwalenia Ustawy o samorządzie gminnym. Już nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 roku do Konstytucji PRL z 1952 roku wprowadziła zapis mówiący o udziale samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy³. Zapis ten został uzupełniony o kolejne artykuły wprowadzone do konstytucji ustawą z 8 marca 1990 roku⁴. 27 maja 1990 roku odbyły się pierwsze wybory komunalne, co oznaczało, że po prawie pięćdziesięciu latach w Polsce zaistniał samorząd terytorialny.

Obecność samorządu gminnego w ustroju demokratycznej Polski potwierdziła również Ustawa Konstytucyjna z 17 października 1992 roku o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym. Również obowiązująca Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 roku w rozdziale VII przywołuje samorząd terytorialny, który wykonuje zadania publiczne niezastrzeżone przez konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych⁵. Obowiązująca konstytucja jako podstawową jednostkę samorządu terytorialnego określa gminę, zastrzegając jednocześnie powoływanie innych jednostek samorządu terytorialnego lub lokalnego.

1 stycznia 1999 roku to z kolei data wskrzeszenia samorządu powiatowego i samorządu wojewódzkiego.

¹ Andrzej Skibiński, Michał Zwolak, *Samorząd terytorialny III RP – próba refleksji*, s. 96, Sulechów 2014.

² Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, Dz.U. 1994, nr 124, poz. 607.

³ Art. 5 noweli konstytucyjnej z 29 grudnia 1989 roku do Konstytucji z 1952 roku (Dz.U. nr 75, poz. 444).

⁴ Ustawa z 8 marca 1990 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. nr 16, poz. 94 ze zm.).

⁵ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 roku.

Nowy trójstopniowy podział terytorialny państwa wprowadziła ustawa z 24 lipca 1998 roku. 16 nowych województw w zamysłu twórców reformy miało być zdolnych do prowadzenia polityki regionalnej i do wykonywania zadań ponadlokalnych.

Zdaniem twórców samorządu terytorialnego tylko silny samorząd, złożony z lokalnej społeczności, wspierany przez specjalne instytucje, takie jak Regionalne Izby Obrachunkowe i Samorządowe Kolegia Odwoławcze czy prawo do opieki sądowej, jest w stanie ochronić się przed ingerencją administracji centralnej⁶.

Biorąc pod uwagę doświadczenia z ostatnich dwudziestu lat funkcjonowania trójstopniowego podziału władzy terytorialnej, można z pełną świadomością powiedzieć, że reforma się powiodła przede wszystkim w kwestii zdecentralizowania ustroju państwa⁷.

Po co chcieliśmy budować samorząd? Odpowiedź można znaleźć między innymi w słowach twórców reformy samorządowej, prof. Jerzego Regulskiego i prof. Michała Kuleszy: *Dlatego, że samorząd to najbardziej naturalna droga zarządzania sprawami publicznymi przez mieszkańców (...) Tak więc widzieliśmy w samorządzie podstawowe narzędzie naprawy kraju, a przede wszystkim – wyrwania się z absurdałnej ideologii państwowej*⁸.

Zarówno twórcy Ustawy o samorządzie terytorialnym, jak i świeżo upieczeni samorządowcy zadawali sobie pytanie: Czy społeczności lokalne będą zdolne do spełnienia oczekiwań zawartych przez ustawodawcę? Jak pisał prof. Jerzy Regulski i prof. Michał Kulesza, obawy wynikały przede wszystkim z tego, że społeczeństwo było odcięte od samodzielności i odpowiedzialności za własne sprawy. Brak świadomości społecznej oraz brak jakiegokolwiek tradycji samorządowej, czegoś, do czego można byłoby nawiązywać, był czynnikiem wskazywanym przez grono nieprzychylnie oddaniu części władzy lokalnym społecznościom. Natomiast, jak zauważali sami autorzy ustawy, tradycje samorządowe okresu międzywojennego były zbyt odległe w czasie, aby można było przenieść je na grunt III Rzeczypospolitej, przede wszystkim z uwagi na to, że coraz mniej ludzi pamiętających przedwojenny samorząd było aktywnych społecznie. Nie przeszkadzało to jednak propagatorom samorządności „iść pod prąd”, ponieważ po pierwsze: odkładanie zmian nie miało sensu, a po drugie: świeżo upieczeni samorządowcy mogli się nauczyć samorządności jedynie poprzez praktykowanie jej w rzeczywistości⁹.

Od uchwalenia 30 lat temu Ustawy o samorządzie gminnym samorząd terytorialny przeszedł bardzo długą

ewolucję, na którą składa się m.in. wspomniany trójstopniowy podział terytorialny państwa, funkcjonujący od stycznia 1999 roku. To także zmiany związane z przystosowaniem polskiego prawa do wymogów Unii Europejskiej, do której wstąpiliśmy 1 maja 2004 roku. To właśnie ta data mocno wpisała się w historię naszych regionów. Strumień unijnych pieniędzy w bardzo wielu przypadkach, szczególnie tam, gdzie lokalne samorządy chciały i potrafiły sięgnąć do wspólnotowej skarbnki, pomógł zrealizować wiele bardzo istotnych dla lokalnej społeczności inwestycji i programów społecznych. Tak naprawdę często za skutecznością władz samorządowych kryła się determinacja w zdobywaniu przez nią unijnych funduszy.

Wejście Polski do Unii Europejskiej z pewnością wzmocniło polskie samorządy, nie tylko w aspekcie finansowym, choć ten, jak napisałem powyżej, dla wielu jest najbardziej zauważalnym czynnikiem. Integracja z europejską wspólnotą to dla samorządów również okazja do czerpania pozytywnych wzorców od równorzędnych partnerów z Niemiec, Francji, Holandii czy Włoch. Dzisiaj coraz częściej to partnerzy z zagranicy szukają dobrych rozwiązań u naszych samorządowców, szczególnie ci, którzy dopiero teraz uczą się samorządności. Założenie, że samorządności można nauczyć się jedynie poprzez praktykę, okazało się słusznym proroctwem.

To my wszyscy jako wspólnota lokalna wybieramy swoich przedstawicieli w gminach, powiatach i województwach, dając im mandat do decydowania o naszej małej ojczyźnie. To również my wszyscy mamy wpływ na to, czy ten mandat przedłużyć. Przynajmniej jeszcze do niedawna nie ograniczała nas w tej materii żadna ustawa. Nasza jeszcze krótka historia samorządności pokazuje także, że w przypadku braku zaufania można taki mandat zabrać lub zawiesić. Dlaczego tak łatwo to zrobić? Odpowiedź wydaje się prosta: ponieważ z punktu widzenia mieszkańca łatwiej nam ocenić działalność lokalnego samorządu, łatwiej jest nam też porównać się z ościenną gminą, powiatem, a nawet województwem.

Patrząc na doświadczenia trzydziestu lat funkcjonowania samorządu gminnego i ponad dwudziestu lat samorządu powiatowego i wojewódzkiego, trudno jest dzisiaj zrozumieć argumenty, które podważają samorządność w Polsce. Gdyby samorząd był mniej samodzielny i dysponował mniejszymi kompetencjami niż obecnie, z pewnością rezultaty jego działalności byłyby znacznie uboższe, zarówno dla lokalnych społeczności, jak i dla rozwoju całego kraju.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

⁶ Tamże, s. 144.

⁷ Wiesław Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, s. 367, Lublin 1999.

⁸ Jerzy Regulski, Michał Kulesza, *Droga do samorządu. Od pierwszych koncepcji do inicjatywy senatu (1981–1989)*, s. 67, Warszawa 2009.

⁹ Tamże, s. 69.

OD: KADZMIERZ ROLBIECZ

Chòc Bëtowò je wielekùlturowé, to równak Kaszëbi twòrzą drżérzà spòlëznë. Na òdjimkù Zjòzd Kaszëbów w 2009 r.

NOWÔ ENERGIÔ W BËTOWSCZIM LËFCE

Z bùrméstrã Bëtowa Riszardã Sylką gòdómë ò pòczãtkach samòrzãdu w Bëtowie, pòzmianach w miesce i wielekùlturowòscë.

■ Mijò 30 lat òd pierszych wòlnëch welacjów do lokalnëch samòrzãdów. Pamiãtòce ten czas i tamto miasto?

Bëtowò je dlò miã òsoblëwim gardã. W tim môlu jem sã ùrodzył, chòdzył do spòdleczny szkòlë, tu jem sã òżenił i tu ùrodzëlë sã mòje dzecë. Pròwdac do strzédny szkòlë chòdzył jem gdze jindze, nie gòdajãcë ò wòjskù. Bëtowò z òsem dzesãtëch lat, a to dzysò? Zdòwò sã, że to dwa czësto jiné mòle, chtërne łączy ta sama sztrasa gen. Sykòrsczégò. Wspòminóm tã jednã sztrasã, bò tu sã nômni zmieniało.

■ Do lokalnégò samòrzãdu jesce szlë w 1998 roku...

Jesz w latach òsem dzesãtëch, czej jem jezdzył na zòróbk do Miemiec, wëdòwało mie sã, że ù nas w Pòlsce téz bë mògło bëc jistno. Lëdze, ù chtërnëch jem mieszkòł, òpòwiòdelë, że jich gardowò rada sama ùradza, co mò robiëc, na co wëdac dëtka. Kãsk bëło to dlò mie dzywné, ale baro mie sã widzało. Temù òd zacãtkù ùstrojowi pòzmianë w Pòlsce jem sã baro mòcno przëzëròł wszëtczëmù, co sã wkòł dzejało. Miòł jem leżnosc przëzdrzec sã wszëtczëmù z blëska, bò jeden mój drëch Michòł Swiãtk-Brzeziński òstòł wicebùrméstrã Bëtowa, a drëdzégò drëcha, Rómãna Zòbòrowsczégò wëbrëlë na radnégò. Wójtã Parchòwa òsta wëbrónò Władka Łangòwskò, a w Tëchòmiu Jerzi Lewi Czédrowszi. Wszëtce òni bëlë zrzeszëncama. Më czëlë, że òni chcã a mògã cos bëlnégò zrobic dlò naji tãtczëznë. I pòpròwdze nasz lokalny swiãtã òdpajiczòł. W Bëtowie zacãlë kòpac drodżi, ùklãdac nowé rurë òd wòdë i kanalizacje. Zdebło pòzni gard wzał sã za budoowanié òczyszczalnie dlò cali gminë, nowi spòdleczny szkòlë, pierszégò blokù Bëtowsczégò

Towarzëstwa Spòdleczny Bùdacje. Samòrzãd òstòł miéwcã naszégò zòmkù. W miesce rosłë nowé firmë, staré sã priwatizowalë, tak samò jak kòmunalné mieszkãnia i lokale. Gazëtнице w nowëch gazetach pisałë ò najich sprawach.

Tã nowã energiã dało czëc w naszim bëtowsczim lëfce. Jò téz jem sã zgòdzył welowac we wëbiérach do gardowi radë III kadencje. Na drëdzi rok rozpòczãł jem robòtã jakno ùrzãdnik w starostwie. To bëło cos czësto jinszégò niź to, czej jem robił za czerownika rolnégò zaklãdu. Na wszëtkò bëlë przepisë i prawò, chtërno mòckò zrzeszalë ràce. Pòwiòt to czësto jinszi samòrzãd. Jegò kòmpetencje sã przede wszëtczim administracyjné, jaczé piérwi miałë wojewòdzczë wladze. Chòc pòwiòt òdpòwiòdò za bòlëcë, krëzowé, pòwiatowé drodżi i strzédne szkòlë, to wiele do gòdaniò ni mò, a to temù, że jegò dëtczy to we wiòldzim dzëlu rozmajité subwencje i dotacje. Nòwiãcy pòwiòt mòże w drogach. W bëtowsczim krëzu je to dobrze wiedzec, nasze drodżi sã coròz lepsze.

■ W gardowi radze jesce sedzelë w bùdżetowi kòmisje. Bëlë jesce w ni przëdnikã.

Baro mie sã widzała ta robòta. Nasza kòmisjò zajima sã dëcht wszëtczim, tec òsoblëwie nowima inwesticjama i gminnyma finansama. W czwòrti kadencje (2002–2006) bëł jem w karnie òpòzycje do bùrméstra Stacha Marmòłowsczégò, téz nôlëznika naszégò bëtowsczégò partu KPZ. To mie wiele dało, dobré doswiòdzenié. Dzysò czësto jinaczi zdrzã na zachòwanié nëch radnëch, co sã procëm mie. Zdaje mie sã, że lepi jich rozmiejã ë wiém, że jich rola nie je prostò, że bëcë w òpòzycje wëmògò jesz wiãcy robòtë, chòc czasã ni ma ji wiedzec. Bëcë radnym bez òsem lat to dosc drãdżi czas dlò mie. Wszëtczégò jem

sã ućził, kò dostòł jem baro dobrã szkòłã. To mie pòmògło pòzni, czej jem òstòł burmésztrã Bëtowa.

■ **Czej jesce publiczno rzeklë, że jidzece do wëbiérów ju nié na radnégò, a na głowã całi gminë niejedyn dówòł szansë...**

Pòd kùnc 2005 rokù karno mòjich drëchów zacząłò ùmëśliwac, kto bë mógł òstac najim nòlepszym kandidatã. Pròwdac wiele më nie sejmikòwalë, doch przëdnikã naji grëpë bëł Rómk Zòbòrowsczi. Temù më nie mëslełë ò niżòdnym jinym. Na pòczãtkù 2006 rokù Zòbòrowsczi rzeklë, że jidze do krëzowi radë. Tej naszi wskòzëlë, żebë jò kandidowòł. Pamiãtóm, że 2 lëzkwiata jał jem sã rëchtowac do jesënnégò welowaniò. Dopierze drëdzi róż miałë to bëc wëbiérë bezpòstrëdnë. Chãtnëch bëło wiele, piãc kandidatów, w tim dwùch przeszłëch burmésztrów Bëtowa, direktor Ùrzãdu Prócë i jeden znòny radny.

Wiele mòjich blisczych gòdało mie, że to baro dobrò decyzjò, ale w jich òczach bëło widzec zaskòczenië, a z głosu czëło sã, że wiele szansë jò ni móm. Sóm jem do kùncã nie wierzył, że z burmésztrã Marmòłowszcim chtos mòże wëgrac. Në kò po I turze wëbiérów mielë më wnet ten sóm wënik. Tëde dopierze doznòł jem, że móm szansã sadnac na zeslu burmésztra Bëtowa.

■ **Miasto i całò gmina mockò sã zmienilë òd 1990 rokù. Je to w dzëlu i waszò robòta. Rechòwalë jesce inwesticje wajich kadencjów?**

Zmianë nëch trzëdzescë lat je widzec wszãdze. Kòzdi gard, kòzdzò wies w Pòlsce wëzdrzi jinaczi. Sã taczë place, gdzie zmianë szlë pòmału, i taczë, gdzie nëkałë flot, kò wszãdze stało sã cos nowégò. Nama, w Bëtowie zdaje sã, że ù nas szlë më dali w przòdk jak w niejednëch jinszych mòlach. Jò téz jem ti dbë. Chcemë pëtac, czemu tak sã stało. Òdpòwiedzec w trzech, sztërzech zdaniach nie je letkò. Pò pierszë Bëtowò mò wiele lëdzy, chtërny zarò z piersza zacząłë twòrzëc swòje pòdjimiznë i dawac jinym robòtã. Dzysò to wiòldzë rodzynnë firmë. Pò drëdzë naszi lëdze wiedno mielë wiele krewnoscë za grańcama. Tam wëjézdzelë za dëtkã, doswiòdzeniã, a pòzni wròcalë z nima do Bëtowa.

Z Bëtowa sprzed 30 lat...

Pò trzecë w Bëtowie mieszkajã òbòk se Kaszëbi, Ùkrajincë, lëdze z kresów lëtewsczych, centralny Pòlsczi i ti, chtërnëch rodzënë tu òstalë po II wòjnie swiatowi. Jesmë tã rozmajitoscã bògati, to je dobrë, brzadné spòdlë do rozwòju. Kòzdzò gardowò rada i wszëtcë burmésztrowie budovalë naje miasto i gminã wedle jednégò szëku. Nòpiérwi bëłë robòtë w zemi: wòda, kanaliza, gaz i wid, a pòtemù drodzi i budojnczi. Baro wòznã sprawã bëłë sztri-dë midzë rządzãcyma a òpòzycjã i chòc dało jich dosc wiele, to we wiãkszoscë na kùncu bëła zgòda. Tak bëło chòcbë na pòczãtkù mòji robòtë, czej zacząłë më òd szëkaniò placu na budowã basenu, a pòzni më dbelë nad technologijã. W drëdzi mòji kadencji pamiãtóm drãdzi czas priwatizacji gminnëch przedszkòłów, co skùńczało sã referendum za òdwołaniem burmésztra i radë. W mòji trzeci kadencje wiele jiwru dòł stadión i nowé letkòatleticznë bòjiszczë. Dzysò wiém, że kòzdzò inwesticjò, mniészò czë wiãkszò, mò swòje problemë i tëch, co jã wspiérãjã, ale téz tëch, co nie sã do kùncã ròd.

Wiòldzi cëch na rozwòj naji gminë miałë ùnijné dëtczi. Na gwës mòzno rzec, że to bëł pòpròwdzë nòwiãkzi mòtór zmian, tak w miesce jak i w najich wsach. Za ùnijny pieniãdz budovalë më wszëtcë. Mëszlã ò samòrządzënowëch inwesticjach: wòjewòdzczich, pòwiatowëch i gminnëch, ale téz kòrzistalë z tego mòlë i wiãkszë firmë, a na wsë gbùrzë.

Mómë téz dbë na przindnosc. Czej niłoni zapòwiódòł jem swój program, téj w głowie mie nie bëło, że przindze taczci cãzcki kawel jak dzysò z tim kòronowirusã. Òsoblëwò mészłòł jem ò drogach, chtërne pòprawiã kòmunikacjã w miesce, a téz nasz lëft mdze barzi czësti. Baro wòzną inwesticjã je bùdowa nowégò centrum kùlturë i stara ò bëtowsczé wsë, kò nòwòżniészã sprawã dzys jawi sã bùdowa nowégò wielefùnkcyjnegò banowiszcza i pòłączenie banowé Bëtowa ze Gduńskã. Ò rewitalizacjã sztrecki do Lëpusza i dali do Kòscérznë më zabiegowelë òd zaczątkù mòji pierszi kadencji. Wëdòwa sã, że w ti sprawie dërch jidze cos do przòdkù, kò banë jak ni ma, tak ni ma.

Co z tegò je dzysò realné, co sã przesënie i na czej? Dzysò, czej wirus zaatakòwòł nié blòs lëdzy, ale całą gòspòdarkã na swiece, wszëtkò je wiòldzim pëtanim.

■ Terò mòże co jinszégò, co nie tikò inwesticjów. Chcemë gadac ò kùlturze, lëdzach...

Czëc gòdkã, że bòkadnosçã sã lëdze. Czasã bë sã równak mògło zdòwac, że to leno gòdka, z grzecznosçë, kò równak we stròdkù pùstò. Równak cos pròwdë w tim je. Je to widzec w Bëtowie. Dlò mie ù nas to bògactwò to naju wielekùlturowòsc. W tim kaszëbizna. Chcemë nadczidnãc chòcbë XI Zjòzd Kaszëbów, Diktando kaszëbszczë, Dżën Jednotë Kaszëbów, nòukã kaszëbszczégò w szkòlach, pòrà edycji studiów pòdiplomòwëch dlò szkòlnëch rodney mòwë, codniowé dzejanië bëtowsczégò partu KPZ, kòmikse i ksãzcki wëdòwónë pò kaszëbskù, dëbeltné tòfle, kònkùrsë spiéwów i wiele, wiele jinszych sprów. Zarò w tim samym mòlim gardze wszëtcë sã búsny tim, że ù nas je nòwiãkszo Watra ùkrajnińskò, że chòdzymë na Małanczi, że ùczimë dzecë w szkòle jãzëka ùkrajnińszégò, że na rozmajité rozegracje przëchòdò ksãdz grekòkatolëcczi i rzimskòkatolëcczi, a czasã nawet przëjedze pastor itd. Jak jem wspòminòł, w Bëtowie mieszkò téz dosc tëlì lëdzy spòd Wilna. Òni téz mają swòje zéńdzenia, wspòlnë

spiéwë, wanodzi itd. Mómë téz starã pamiãtac ò Żédach, jaczi òsoblëwie w XIX wiekù zrobilë wiele dlò rozwòju Bëtowa. Nie gòdóm, że wszëtkò jidze ù nas idealno. Jidze mie ò spòlëznowã aktywnosc. Chcòlbëm wiãcy. Doch na naszich zebraniach wieszcich abò òsédlowëch, pùblichnëch debatach na rozmajité sprawë karno nie je za wiòldzé. Felëje na tëch zéńdzeniach młòdëch. Mòże za baro dalë sã wcësnaç w nëkbã midzë robòtã a swòjim domã.

■ Ju na kùnc, jaczé żëczbë mòce dlò Bëtowa a jinëch pòmòrszcich samòrzãdów?

Dzysò wszëtcë czëkómë za tim samym. Z pierwsza, żebë ten czas kòronawirusa wszëtczim ùdało sã strzëmac w zdrowiu, jak nòmni bòlesno. Mészlã tù òsoblëwie ò gòspòdarce, chtërna do dzys dnia baro dobrze sã rozwijò w samòrzãdowi Pòlsce, a z chtërna terò nie je wiedzec, co bãdze. Móm równak nòdzejã, że temù pòszëdle më i swiat pòradzymë.

Chcòlbëm téz, żebë Pòlskò samòrzãdzëznòwò ùtrzima sã jak nòdlëzi, a władza gminnò mògła sama rozstrzëgac ò swòjich sprawach. Samòrzãdzëznòwò Pòlskò je ùmòwã, chtërna òsta przëjãtò 30 lat temù. Wedle ti ùmòwë òstałë pòdzeloné robòtã i pieniãdze. Przez ten czas wiele sã zmienialò, doszła nama nowò robòta, a dëtków coròz mni. Równak i tak jakòs wszëcë sobie radzymë. Dòj Bòże, żebë centralizacjò, chtërna czëjemë coròz mòcni, nie zepsëła tegò, co òd 1990 rokù ùdało sã zrobiec. To nie jidze blòs ò drodзи, bùdinczi, infrastrukturã. Chòdzy téz ò to, żebë më wszëtcë, chtërny twòrzimë samòrzãd, czëlë sã òdpòwiedzalnì za naju tãczëznã, naje mòlé lokalné dodóm. Szkòda psëc to, ò co mielë më starã przez te wszëtczé lata.

GÒDÒŁ PIOTER DZEKANOWSCHI

Burmistrz Ryszard Sylka

Ń. KADZIMIERZ ROUBIECZI

Drësznym miastã Bëtowa je ameriãnskò Winona, dze jesz nie zabëlë ò swòjich kaszëbszcich kòrzeniach. W 2011 r. ks. Paul Breza z Winonë, chtërten trzime kaszëbskã swiãdã nad Misissippi, dostòł hònorowé òbëwãtelstwò Bëtowa.

FOT. SEBASTIAN MITROSZONEK

SAMORZĄD MA WZMACNIAĆ SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE

W tym roku mijają trzy dekady funkcjonowania w Polsce zreformowanego samorządu terytorialnego. O samorządzie, jego bolączkach i możliwościach rozmawiamy z Gabrielą Lisius, starostą wejherowskim.

■ **Jest Pani obecna w samorządzie powiatu wejherowskiego od jego reaktywacji w 1999 roku. Od 2014 roku, nieprzerwanie, kieruje Pani administracją powiatową jako starosta. Czym różni się samorząd powiatu od gminy, miasta czy województwa? Jak to się ma do struktur państwa i jego administracji?**

Faktycznie, z samorządem powiatowym związana jestem od początku jego funkcjonowania. Najpierw zostałam radną, byłam etatowym członkiem zarządu, wicestarostą, od kilku lat jestem starostą. Samorząd terytorialny jest integralną częścią władzy publicznej. Na podstawie ustaw wykonuje samodzielnie określone zadania publiczne, które wcześniej wykonywane były przez administrację rządową. Każdy ze szczebli samorządu ma inne zadania oraz jest wyposażony w środki, które są potrzebne do ich realizacji. Środki te nie zawsze są wystarczające, dlatego też samorządowcy starają się pozyskać dodatkowe, korzystając z różnych źródeł finansowania. Aplikujemy na przykład o środki unijne i z budżetu państwa oferowane w ramach różnorodnych programów. Gmina odpowiada za wszystkie sprawy o zasięgu lokalnym, natomiast powiat wykonuje zadania o charakterze ponadgminnym, na przykład z zakresu edukacji, opieki społecznej, ochrony zdrowia, kultury, sportu i turystyki, a także transportu i dróg publicznych oraz ochrony środowiska. Wspiera osoby niepełnosprawne, przeciwdziała bezrobociu, dba o ochronę praw konsumenta. Do zadań powiatu należy również wykonywanie zadań

z zakresu administracji rządowej. Chodzi o kwestie związane z administracją architektoniczno-budowlaną, geodezyjną, sprawy obronności, ochrony przeciwpożarowej, porządku publicznego, dochodzą do tego zadania związane z funkcjonowaniem powiatowych służb, inspekcji i straży.

■ **Jest tego bardzo dużo...**

Tak, i trzeba pamiętać, że wszystkie zadania realizowane przez samorządy wpływają na funkcjonowanie całego państwa. Uważam, że jednostki samorządu terytorialnego są gwarantem sprawności realizacji wielu zadań, umożliwiają właściwą alokację środków i zasobów publicznych. Po transformacji ustrojowej to właśnie samorządom przyznano szczególny status, pozwalający na samodzielne zarządzanie częścią spraw publicznych.

■ **W 2013 roku na Uniwersytecie Gdańskim uzyskała Pani stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych. Rozprawa doktorska nosiła tytuł „Racjonalizacja finansowania zadań powiatu w zakresie oświaty”. Jak zmieniała się w ostatnim trzydziestoleciu sytuacja oświaty podległej samorządom? Proszę się odnieść również jako nauczyciel i wykładowca Kaszubsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Wejherowie.**

Istotne zmiany w szkolnictwie zbiegły się z reaktywacją samorządu powiatowego. Nowy podział kompetencji sprawił, że najważniejsze zadania związane z wprowadzeniem reformy oświaty do szkół spoczęły na samorządach

FOT. SEBASTYAN MITROSCZYŃSKI

– Zadowolenie i uśmiechy na twarzach ludzi dodają mi energii do działania – mówi Gabriela Lisius.

gminnym i powiatowym. Pod zarząd gmin przeszły szkoły podstawowe i nowo powołane gimnazja, a pod zarząd powiatu – szkoły średnie, zawodowe i specjalne oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Prawo zobowiązało samorządy do: bezpośredniego zarządzania i finansowania placówek oświatowych, wprowadzenia reformy programowej wraz z nowym systemem egzaminacyjnym, prowadzenia procedury awansu zawodowego nauczycieli i modyfikacji systemu ich wynagradzania, ustalenia nowej sieci szkół na terenie gmin i powiatów. Reforma edukacji zakładała między innymi podniesienie jakości nauczania i wyrównanie szans edukacyjnych, zwłaszcza wśród dzieci wiejskich. Samorządy angażowały w infrastrukturę oświatową ogromne środki. W ciągu dwudziestu lat funkcjonowania powiatu wejherowskiego powstały nowe szkoły, pracownie komputerowe i językowe, laboratoria, sale gimnastyczne oraz wielofunkcyjne boiska. Tylko w ciągu ostatnich pięciu lat dzięki funduszom zewnętrznym na terenie powiatu rozbudowano pięć zespołów szkół, wyposażono trzydzieści trzy nowe pracownie zawodowe i doposażono trzynaście istniejących, wybudowano pełnowymiarową halę sportową przy Powiatowym Zespole Szkół nr 4 w Wejherowie. Wszystkie te inwestycje służą zarówno uczniom, jak i nauczycielom. Pracuję jako wykładowca, więc wiem, jak duże znaczenie dla jakości kształcenia ma zaplecze dydaktyczne. Natomiast jako ekonomista i samorządowiec wiem, że zakres i jakość wykonania zadań w zakresie oświaty zależy od posiadanych zasobów, w tym finansowych, oraz ich efektywnego wykorzystania.

■ **W 2016 roku została Pani laureatką plebiscytu „Kobieta sukcesu”, organizowanego przez Konwencję Przedsiębiorców Województwa Pomorskiego. Dwa lata później redakcja „Magazynu Pomorskiego” ogłosiła Panię Najlepszym Starostą Pomorza. Co daje Pani największą satysfakcję z pracy? Co jest najtrudniejsze dla starosty?**

Praca samorządowca nie jest łatwa. Wymaga podejmowania trudnych decyzji, umiejętności rozwiązywania proble-

mów, ale jednocześnie jest bardzo ciekawa, inspirująca, budzi kreatywność, skutecznie też niweluje czas wolny do minimum. (śmiech) Jednak nie narzekam, lubię swoją pracę, cieszę się, że mam wpływ na to, co dzieje się w powiecie wejherowskim. To miłe, kiedy człowiek jest doceniany za to, co robi, i kiedy zauważają to inni. To potwierdza, że obrałam właściwy kierunek. Położyłam duży nacisk na rozwój edukacji i przedsiębiorczości na Kaszubach. Dzięki środkom unijnym powstało u nas ponad trzysta nowych mikroprzedsiębiorstw, przedsiębiorcy otrzymują wsparcie na tworzenie stanowisk pracy, a oferta edukacyjna jest dostosowywana do potrzeb rynku pracy. Rozwój przedsiębiorczości jest ważny zarówno dla rozwoju gospodarczego, jak i społecznego. Dzięki temu powstaje nowa infrastruktura drogowa, oświatowa, kulturalna czy sportowa. Każdy przejaw rozwoju mojej ukochanej kaszubskiej ziemi oraz zadowolenie i uśmiechy na twarzach ludzi przynoszą mi ogromną satysfakcję i dodają energii do kolejnych działań. Jestem z natury optymistką, więc gdy pojawiają się trudne sprawy, a takich nie brakuje, to traktuję je jak kolejne zadanie do rozwiązania lub wyzwanie, z którym należy się zmierzyć. Wymaga to czasu i dużego zaangażowania, ale warto.

■ **Przeglądając stronę internetową powiatu czy profil starostwa na Facebooku, można łatwo zauważyć, w jak wielu działaniach bierze Pani udział. Jak utrzymuje Pani kondycję fizyczną? Jak godzi Pani pracę z funkcją żony, matki...?**

Funkcja starosty jest bardzo absorbującym zajęciem, które niekiedy zajmuje czas od rana do wieczora. Doba ma dwadzieścia cztery godziny, często mówię, że to za mało. (śmiech) Nieraz brakuje mi tego czasu, ale staram się optymalnie wykorzystać ten, który mam, by pogodzić obowiązki zawodowe i rodzinne. Chciałabym zrealizować jeszcze wiele projektów, uczestniczyć w wielu spotkaniach i poznać jeszcze wielu wspaniałych ludzi, a na to potrzeba czasu. Staram się tak go rozplanowywać, by dobrze wykonać swoją pracę, ale też być jak najlepszą żoną, matką i babcią. Myślę, że nie jestem wyjątkiem, wiele osób intensywnie pracuje zawodowo i jednocześnie znajduje czas dla rodziny i dla siebie. Bardzo kocham rodzinę, wiem, że zawsze mogę liczyć na jej wsparcie. Kaszubi żyją w rodzinach wielopokoleniowych, ja też do takiej należę, więc święta, urodziny i inne uroczystości rodzinne spędzamy razem. Mamy wtedy czas tylko dla siebie i cieszymy się nim. Czasami trzeba też pobyć ze sobą samym, posiedzieć w ciszy lub poczytać książkę, spotkać się z przyjaciółmi, posłuchać muzyki czy pospacerować po lesie lub pojeździć na rowerze. To wszystko razem dodaje mi siłę do podejmowania kolejnych inicjatyw.

■ **Stolica powiatu wejherowskiego nazywana jest duchową stolicą Kaszub. Można usłyszeć, jak przemawia Pani publicznie w języku kaszubskim, w jego północnej odmianie. Jak odczuwa Pani swoją kaszubskość? Jakie działania na rzecz kultury kaszubskiej realizuje kierowany przez Panią samorząd?**

Ziemię wejherowską zamieszkują ludzie pracowici, gościnni, uczynni i przywiązani do swojej tradycji, kultury i języka. Dlatego kultura kaszubska jest u nas ciągle żywa, a język kaszubski obecny w domach, na spotkaniach towarzyskich i w życiu publicznym. W gminach Linia, Luzino, Szemud, Reda i Wejherowo obok polskich używane są kaszubskie nazwy miejscowości. Na terenie powiatu prężnie działa Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, jest wiele stowarzyszeń promujących kulturę kaszubską, działają zespoły muzyczne, orkiestry i chóry. Aktywnie działają też koła gospodyń wiejskich, które kultywują tradycje i kuchnię kaszubską. Wszystkie te działania starostwo wspiera, udzielając grantów finansowych na realizację konkretnych zadań. Ponadto odbywa się wiele spotkań kulturalnych związanych z promocją kaszubszczyzny, między innymi konkurs haftu w Lini, konkursy recytatorskie, festiwale pieśni kaszubskich czy Verba Sacra – wydarzenie, podczas którego czytane są fragmenty Pisma Świętego po kaszubsku. Każdego roku odbywają się Dni Kultury Powiatu Wejherowskiego z bogatym programem. Wiele działań podejmuje nasze instytucje kultury, czyli Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej oraz Biblioteka Powiatowa. Muszę też podkreślić, że na ziemi wejherowskiej mieszkało i mieszka wielu wybitnych Kaszubów – naukowców, poetów, pisarzy, artystów. Był wśród nich znamienity historyk profesor Gerard Labuda, który pozostawił po sobie bogatą spuściznę. By upamiętnić jego działalność, a także upowszechnić wiedzę o dziedzictwie kulturowym Kaszub i Pomorza, budujemy obiekt, który będzie pełnił funkcję ośrodka edukacji kulturowej dla dzieci i młodzieży, będzie miejscem spotkań i pracy studentów i pracowników naukowych. Myślę, że dzięki nowoczesnym technikom multimedialnym historia i kultura Kaszub przedstawione będą w tak atrakcyjnej formie, że zachęci to mieszkańców i turystów do odwiedzania tego miejsca.

■ **Można usłyszeć opinie, że kobiety nie nadają się do polityki. Z drugiej strony poprzez narzucenie parytetów próbuje się zwiększyć ich udział w działalności politycznej i samorządowej. Jakie są Pani doświadczenia?**

Kobiety chętnie angażują się w wiele dziedzin życia, ale nie z przymusu, a z własnej woli. Żadne parytety ani nie zwiększą, ani nie zmniejszą ich aktywności. Gdy rozpoczynałam działalność samorządowca, nie było parytetów, a kobiety w samorządzie były obecne. W obecnej kadencji w Radzie Powiatu Wejherowskiego, podobnie jak w poprzedniej, jest dziewięć kobiet – trzydzieści procent składu. Cieszę się, że coraz więcej pań angażuje się w pracę w samorządzie, bo są bardzo skuteczne w działaniu na rzecz swojej lokalnej społeczności. Kobiety często mają inne spojrzenie na rzeczywistość niż mężczyźni, są bardzo kreatywne, potrafią dzięki temu znaleźć oryginalny sposób rozwiązania jakiegoś problemu czy alternatywne wyjście z sytuacji. Kobiety, co wynika z naszej natury, są także uwrażliwione na sprawy społeczne i zwykłe ludzkie problemy. Dlatego uważam, że zwiększenie zaangażowa-

FOT. SEBASTIAN MITRUSZONIEK

Poczas niedawnej sesji rady powiatu.

nia i udziału kobiet w polityce i samorządzie niesie za sobą pozytywne wymierne korzyści.

■ **Mając ogromne doświadczenie samorządowe, z pewnością widzi Pani, co można ulepszyć. Jakie zmiany prawne musiałyby nastąpić, aby samorządowcy mogli jeszcze pełniej służyć mieszkańcom małych ojcyzn?**

Po dwudziestu latach funkcjonowania powiatu mogę powiedzieć, że powierzenie spraw lokalnych samorządowi terytorialnemu było bardzo dobrym rozwiązaniem. Spowodowało wzrost poczucia podmiotowości i odpowiedzialności za losy małych ojcyzn, wyzwoliło ogromny potencjał tkwiący w społecznościach lokalnych. Uważam, że wraz z rozwojem samorządu podnosił się poziom obywatelskiego zaangażowania w sprawy lokalne. Potwierdzeniem tego jest dynamiczny rozwój stowarzyszeń i podejmowanie przez mieszkańców wielu akcji charytatywnych i inicjatyw społecznych, co szczególnie ujawnia się w trudnym czasie pandemii. Widzimy, że od naszej aktywności i zaangażowania może dużo zależeć. Wspieramy się, zbieramy fundusze, udzielamy się jako wolontariusze czy po prostu szyjemy maseczki, których noszenie jest dziś wskazane. Jesteśmy przywiązani do ludzi i miejsca, w którym żyjemy, do jego codziennego rytmu, ale też do jego historii i kultury. Samorząd łączy ludzi zamieszkujących określony teren, identyfikujemy się z nim, mówiąc: moje miasto, moja gmina, mój powiat. Dlatego ważnym kierunkiem działania samorządu jest wzmacnianie tych więzi, wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego. Kapitał społeczny jest fundamentem każdego rozwoju, a podstawą tego kapitału jest pojedynczy człowiek, a potem grupy ludzi tworzące lokalne społeczności. Ludzie tworzą warunki życia, od ich działalności zależy, jakie one będą, dlatego ważne jest tworzenie na poziomie państwa takich ram instytucjonalnych, aby tę działalność umożliwić w każdym obszarze życia społecznego i gospodarczego.

RED.

TO DZIĘKI SAMORZĄDOM CZUJEMY SIĘ GOSPODARZAMI

Rozmowa z Tadeuszem Gleinertem – wieloletnim sekretarzem generalnym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, radnym miasta Gdańska w latach 1990–2006, przedstawicielem Sejmiku Samorządowego Województwa Gdańskiego, a obecnie prezesem Stowarzyszenia Rajców Gdańskich.

FOT. GRZEGORZ MEHRING/WWW.GDANSKI.PL

Tadeusz Gleinert.

■ 27 maja 1990 roku kandydował Pan w wyborach do Rady Miasta Gdańska. Jak do tego doszło?

Decyzja o kandydowaniu w tych pierwszych wyborach po wskrzeszeniu w Polsce samorządu terytorialnego była w moim wypadku konsekwencją wcześniejszego wieloletniego zaangażowania w działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W zrzeszeniowym środowisku często mówiło się o potrzebie decentralizacji państwa, jego regionalizacji, konieczności upodmiotowienia lokalnych społeczności, tak aby swoje otoczenie mogły urządzać zgodnie ze swoimi marzeniami i oczekiwaniami. Reforma samorządowa miała być jednym z lekarstw, które poprawią kondycję będącego w kryzysie państwa polskiego. Patrząc z perspektywy trzech dekad na drogę, jaką przeszliśmy, łatwo dostrzec, że

wprowadzenie gmin wyzwoliło energię, która doprowadziła do skoku modernizacyjnego kraju. Wszyscy musieliśmy się szybko uczyć tej nowej rzeczywistości, starać się zapanować nad nią. Trzeba przypomnieć, że u progu lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku polska gospodarka była w tragicznym stanie, a ład polityczny w Europie ulegał gwałtownej przebudowie. To był czas niepewności, pewne było tylko to, że chcieliśmy być u siebie gospodarzami. Od września 1989 roku na czele rządu stał Tadeusz Mazowiecki, wyczekiwano, kiedy zmiany nastąpią też na szczeblu lokalnym. Kluczem była reforma samorządowa. Wiosną 1990 roku grupa ludzi, skupiona wokół zrzeszenia, Ruchu Młodej Polski i gdańskich rzemieślników, wystawiła w pierwszej elekcji do rady miasta swój komitet wyborczy. Kan-

dydowałem z okręgu obejmującego Suchanino, gdzie wówczas mieszkałem. Zdobyłem mandat radnego, uzyskując drugi wynik na liście, lepszy osiągnął działacz „Solidarności” Tadeusz Wyganowski. Ciekawe, że wówczas od nas kandydował z okręgu śródmiejskiego Maciej Płażyński i nie zdobył mandatu, bo lepszy wynik osiągnął Andrzej Szydłowski, który dostał się do rady. Wszystko się wówczas tworzyło, nie mieliśmy doświadczenia w prowadzeniu kampanii, nie bardzo wiedzieliśmy, jak ten samorząd ma funkcjonować. Nikt tego nie wiedział.

■ **Ludzie domagali się zmian, i to szybko, ale frekwencja w tych wyborach nie była szczególnie imponująca. Na czym zasadzała się przełomowość tej reformy?**

Rzeczywiście frekwencja nie osiągnęła nawet pięćdziesięciu procent. Wskrzyszony w 1989 roku Senat był zdominowany przez obóz solidarnościowy i to z tej izby wyszła inicjatywa ustawodawcza wprowadzająca samorząd terytorialny. Premier Mazowiecki powołał Jerzego Regulskiego na pełnomocnika do spraw reformy samorządowej, skupiony wokół niego zespół koordynował prace legislacyjne. Reforma samorządowa przełamała pięć wielkich monopolów państwa komunistycznego. Po pierwsze, monopol polityczny dawnego PZPR-u – wybory komunalne 1990 roku były pierwszymi w pełni demokratycznymi wyborami w Polsce. Po drugie, odrzucona została zasada jednolitej władzy państwowej, powstała sfera zadań publicznych wyłączonych spod zwierzchności administracji rządowej, władze lokalne miały wykonywać teraz szereg zadań publicznych we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność, a robiły to znacznie efektywniej i pod nadzorem obywatelskim. Po trzecie, przełamano monopol własności publicznej, bo gminy otrzymały osobowość prawną i przekazano im znaczną część majątku państwowego, w tym przedsiębiorstwa – na przykład ciepłownię, wodociągi, zakłady komunikacji czy zasoby mieszkań. Po czwarte, wyodrębniono z budżetu państwa budżety samorządów, a więc zapoczątkowano gminną gospodarkę finansową. I po piąte, przełamano monopol administracji publicznej, gdyż przekazano gminom tysiące pracowników, tworząc z nich nową kategorię pracowników samorządowych – odrębną od administracji rządowej.

■ **Był Pan radnym Gdańska od 1990 roku przez cztery kolejne kadencje do 2006 roku. Jak zmieniła się atmosfera i styl obrad w radzie?**

W 1990 roku nikt nie miał doświadczenia w pracy w samorządzie. Wszyscy musieli się uczyć. Ludziom, którzy mieli jakieś przetarcie w organizacjach społecznych, na przykład w ZKP, było nieco łatwiej, wiedzieli, jak prowadzić obrady, jak poruszać się w skomplikowanej materii demokracji. Początkowo wielu radnych przenosiło swoje praktyki zachowań z „Solidarności” i ich wystąpienia miały charakter raczej wiecowy, rzadko kończyły się konkluzją, były pełne emocji i zapału oraz woli szybkiego działania. A życie pokazało, że tak nie da się funkcjonować, że trzeba stworzyć regulaminy, wprowadzić procedury i namyślić się, zanim podejmie się decyzje. Z czasem obrady stawały się coraz bardziej efektywne i w określonym czasie można było podjąć więcej spraw. Rada początkowo liczyła aż sześćdziesięciu radnych i do 2002 roku to oni wybierali zarząd miasta z prezydentem na czele. Zdarzało się, że w pierwszej i drugiej kadencji obrady trwały po kilkanaście godzin, rozpoczynały się o dziewiątej rano i przeciągały do nocy. Było wiele spraw do załatwienia, różne instytucje się reformowały lub tworzyły. Z czasem prace rady uległy usprawnieniu, obrady stały się krótsze i liczba posiedzeń spadła. Przyczyniła się pewnie do tego zmiana zasad wypłacania diet: kiedy zamiast diet za udział w sesji lub posiedzeniu komisji radni zaczęli otrzymywać miesięczne diety zryczałtowane, liczba posiedzeń istotnie zmalała. Niedługo Stowarzyszenie Rajców Gdańskich wyda opracowanie „Pionierzy. Monografia pierwszej kadencji Rady Miasta Gdańska 1990–1994”. Zachęcam do zapoznania się z tym opracowaniem. Jedno trzeba podkreślić: w pierwszych latach zaangażowanie wszystkich radnych, o bardzo różnych poglądach politycznych, było ogromne. Wiąże się z tym też szereg anegdot. Pamiętam chociażby, jak pewien radny stojąc na mównicy, płakał rzewnymi łzami, protestując przeciwko rozbudowie lotniska, przy czym argumentował, że huk samolotów przelatujących nad Chełmem rozwali stare szalerki, których jest mu tak bardzo żal...

■ **Atmosfera pracy w sejmiku była podobna?**

W 1990 roku nie powołano jeszcze samorządów wojewódzkich, ale rada każdej gminy wybierała po kilku delegatów do Sejmiku Samorządowego Województwa Gdańskiego. Byłem delegatem do sejmiku z Gdańska i przewodniczyłem nawet Klubowi Pomorskiemu. Inny delegat z Gdańska, Paweł Adamowicz, tworzył wówczas Samorządowe Kolegium Odwoławcze, które miało działać przy Sejmiku i być instancją odwoławczą od decyzji administracyjnych podejmowanych w gmi-

FOT. MACIEJ KOSYCARZ / KFP

Od lewej: poseł AWS Tadeusz Kilian, prezydent Gdańska Tomasz Posadzki, wiceprzewodniczący Rady Miasta Gdańska Tadeusz Gleinert i senator Donald Tusk. Otwarcie Domu Uphagena, 6 czerwca 1998 r.

nach. Przewodniczącym sejmiku był Grzegorz Grzelak, który jako minister w kancelarii prezydenta Lecha Wałęsy odpowiadał też za wspieranie samorządów. Kompetencje sejmiku były głównie opiniodawcze i doradcze. Opiniowaliśmy między innymi kandydatury na komendanta wojewódzkiego policji. Opinie nie były wiążące, ale miały znaczenie. Szczególnie pamiętam, jak premier Tadeusz Mazowiecki latem 1990 roku zwrócił się do sejmiku o zaopiniowanie kandydata na wojewodę. Na prowadzącym te sprawy ówczesnym ministrze Aleksandrze Hallu udało się wymóc, aby oprócz Macieja Płażyńskiego – który poza środowiskiem gdańskim wówczas nie był szerzej znany – zaproponowana została kandydatura Józefa Borzyszkowskiego, wówczas prezesa ZKP i postaci dobrze rozpoznawanej w tak zwanym terenie. Po kuluarowych rozmowach obaj kandydaci uzyskali pozytywną opinię sejmiku, ale Józka poparło więcej radnych. Mimo takiego wyniku na pierwszego niekomunistycznego wojewodę gdańskiego premier powołał Macieja Płażyńskiego, a Józef Borzyszkowski został wicewojewodą. Trzeba przyznać, że jako reprezentanci rządu obaj przez lata naprawdę wspierali samorządy. W sejmiku czasami można było poczuć się jak na zebraniach zrzeszenia, bo bardzo wielu członków ZKP było delegatami do sejmiku. To był wynik tego, że jako środowisko zrzeszeniowe bardzo popieraliśmy angażowanie się naszych ludzi w kandydowanie do samorządów, robiliśmy konferencje, szko-

liliśmy naszych członków i tak dalej. Ta aktywność owocowała. Szczególnie pamiętam dyskusję w sejmiku o problemach z przejmowaniem przez gminy szkół od Kuratorium Oświaty. Ta operacja trwała przez początek lat dziewięćdziesiątych, a w sejmiku nad procesem czuwała szczególnie Komisja Edukacji i Kultury kierowana przez Piotra Szubarczyka. W dużej mierze sprawa rozbiła się o to, jak i jakie środki rząd ma przekazywać gminom na utrzymanie przejmowanych przez nie szkół. Obecnie jest to już uregulowane, ale przed laty nad stworzeniem mechanizmów wyliczania subwencji oświatowej głowiło się wielu specjalistów. Szczególnie trzeba pamiętać o zasługach Zyty Gilowskiej, która z ramienia Krajowego Sejmiku Samorządu Terytorialnego bardzo merytorycznie ścierała się w tej sprawie z ministerialnymi urzędnikami. Zresztą kolejne rządy bardzo poważnie podchodziły do tematyki samorządów, widząc w nich bardzo ważnych partnerów, z którymi uczciwie prowadziły dialog.

■ A gdyby w 1990 roku zabrakło politykom odwagi i samorząd terytorialny by nie powstał – czy wówczas modernizacja kraju byłaby możliwa?

Jestem pewien, że gdyby nie doszło do wyzwolenia, poprzez wprowadzenie samorządów, energii drzemiącej w społecznościach lokalnych, obraz Polski współcześnie byłby zdecydowanie uboższy. Jakość życia byłaby na znacznie niższym poziomie. Silnie identyfikujemy się ze swoim miastem, gminą, regionem i wielu z nas czuje za nie odpowiedzialność. Możemy kształtować swoje otoczenie. W scentralizowanym państwie byłoby to o wiele trudniejsze, pozycja nas, obywateli, byłaby słabsza, a silniejsza – kierownictwa aparatu partii w danym momencie rządzącej. Przeglądając zdjęcia Kaszub z 1990 roku i porównując je ze współczesnym obrazem naszego regionu, możemy uzmysłować sobie, jak wielkiego skoku cywilizacyjnego dokonaliśmy przez te trzy dekady. Na Kaszubach nie osiągnięto by takiego sukcesu, gdyby Polska po 1990 roku była dalej krajem centralnie zarządzanym, wiele inicjatyw utknęłoby w gabinetach warszawskich decydentów, a zasoby społecznej aktywności środowiska kaszubsko-pomorskiego byłyby permanentnie marnowane. Upodmiotowienie obywatelskie społeczności kaszubskiej i realizacja naszych wspólnotowych aspiracji stała się możliwa za sprawą samorządów. To dzięki nim możemy czuć się gospodarzami u siebie.

ROZMAWIAŁ ŁUKASZ GRZĘDZICKI

INTERNET. WIÔLDŻÉ CZËTANIÉ

Zamkniãcé doma nijak ni mùszì òznaczac zamkniãcô przed kaszëbską lëteraturã. Na Facebookù mòżemë sã doznac, że je czësto jinak. Òkróm rëchli dzejajãcëch tuwò lëteraczych i kòllëteracczych karnów pòjawilë sã nowé. Jednym z nich je Kaszëbskò Zwãkòwò Czëtnica. Zaczãło sã 27 strëmiannika òd wpisënkù znónégò ju wiérnym czëtińcóm „Pòmëranii” Matisa Klebbë: *Chcemë nagrãc, jak czëtómë kaszëbszczé dokòzë abò téz czëtãc na żëwò. To mòże bëc wszëtkò, bôjczy, brawãdë, pòwiòstczy. Dzysò pòczãtk akcji. Sertno rôczã!* Òd te czasu ùdzël w akcji wżãło kòl szëtdzescë lëdzy. Czëtóné sã wszelejãczé tekstë – wëjimczy *Biblii* pò kaszëbskù i szpòrtë, pòezjò i proza, klasyka i ùsòdzczy dzysdniowëch ùtwòrców.

Szlachòwnò je starna Czëtómë pò kaszëbskù dzecama. Pòwstała pòd kùnc strëmiannika i je *zrobionò dlò dzecy, żebë mòglë pòslëchãc pòrà kaszëbszczich pòwiòstków, bôjków ë wiérztów*. Filmiczy z czëtaniò przësãło kòl dwãdzescë w wikszoścë młòdëch lëdzy, znónëch np. z recytator-

ODL. Z KASZËBSZCZI ZWãKÒWI CZËTNIËCË

Matis Klebba czëtò felietòn R. Drzëzdżona „Pòszëdło”. Òdjimk z Kaszëbszci Zwãkòwi Czëtnicë

sczych kònkùrsów abò Mëstra Bël-négò Czëtaniò, abò jesz nãji redakcji nieznónëch. Tuwò nòwicy je pòezji, kròtczych wiérztków, np. Tomasza Fòpczi, Èwë Warmòwsczi abò Stanisława Janczi, chòc pòjòwiają sã téz prozatorszczé kròtczé dokazë.

Wiele bédënków dlò Kaszëbów mò téz òbczas nòrodny kwarantannë Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié. W òbrëmim kampanii #Zostań-WDomu zaczãło akcjã Òstón doma i slëchòj, czëtòj pò kaszëbskù. Jak czëtómë na starnie www.kaszubi.pl: *Chëtni lektorzy przenoszą sluchaczy, tych małych i dużych, w świat niesamowitych przygód kaszubskich kròsniãt, stolemów, zwierząt, ludzi, spisanych przez m.in. Alojzego Nagła, Franciszka Sëdzickiego, Annë Łajming, Jerzego Sampa, Janusza Mamelskiego, Jana Patocka, Jana Drzëzdżona, Aleksandra Majkowskiego...* W akcjã włączëło sã ju czilenòsce lëdzy z rozmajitëch nòrtów Kaszëb. Czëtóné przez nich dokazë jidze òbezdrzec na www.kaszubi.pl.

Czëtanié pò kaszëbskù w internecë wcyg warò, tej rôczimë i Waju! A òrganizatoróm wspòmniònëch akcji wiòldżë Bóg zapłac.

RED.

• DZIAŁO SIĘ W MAJU • DZIAŁO SIĘ W MAJU • DZIAŁO SIĘ W MAJU • DZIAŁO SIĘ W MAJU •

- **2 V 1930** – w Gdyni Orłowie urodził się prof. Stanisław Mielczarski, historyk, badacz średniowiecznych i nowożytnych dziejów Polski i Pomorza Nadwiślańskiego. Zmarł 4.10.1995 i pochowany został na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni.
- **3 V 1660** – w Oliwie podpisano pokój między Polską a Szwecją.
- **3 V 2000** – w Gdyni odbył się pierwszy koncert kaszubskiego zespołu rockowego „Chëcz”,

zaś 24.11 tego roku promocja jego płyty „Do młòdëch”.

- **26 V 1930** – w Kielnie urodził się Alojzy Nagel, poeta i prozaik kaszubski, członek Związku Literatów Polskich, laureat Medalu Stolema (1972) i Srebrnej Tabakiery Abrahama (1995).

- **27 V 1900** – we Wielu urodził się Antoni Skwierawski, robotnik-rolnik, instruktor muzyki, działacz społeczny, organizator wielu zespołów muzycznych. Zmarł 2.01.1993 we

Wielu i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym.

- **27 V 2000** – w Szkole Podstawowej im. Lecha Bądkowskiego w Luzinie otwarto Izbę Regionalną. Pomysłodawcą i organizatorem był miejscowy nauczyciel Feliks Sikora.

- **31 V 2000** – w Chmielnie otwarto Izbę Regionalną „Kaszëbskò Chëcz”. Inicjatorami jej założenia byli: Gabriela Jòskowska i Stanisław Klimowicz.

Źródło: F. Sikora, *Kalendarium kaszubsko-pomorskie*

FILMIK PO KASZUBSKU PROSTO Z TWOJEGO DOMU

Zajęcia online – Microsoft Teams, Google Classroom, Messenger, Gmail, Portal Studenta czy nawet transmisje na żywo na Facebooku. Tak dziś wygląda codzienność pomorańców i innych studentów. Niektórzy w domach rodzinnych, inni w trójmiejskich mieszkaniach. Jedni w przerwach od nauki zajmują się domem, drudzy tułą puchatych futrzanych przyjaciół, a kolejni nadrabiają zaległości filmowe czy książkowe.

Co jeszcze można robić w tym czasie? Pracować zdalnie, bawić się kolorowanymi, nagrywać bajki czy nawet uczyć się kaligrafii albo nowych języków. Możliwości jest mnóstwo, podpowiadamy jeszcze jedną.

Przesunęliśmy termin Konkursu Wiedzy o Pomorzu na jesień, więc przedłużyliśmy także termin nadsyłania prac na II Kaszubskojęzyczny Konkurs Dubbingowy „Złoty Jigrzan”. Ogłoszenie wyników i rozdanie nagród od początku było zaplanowane na finał KWOP. Trudna sytuacja sprawiła, że na dubbingi uczniowie szkół średnich i studenci mają jeszcze więcej czasu. Na nagrania czekamy aż do 27 września 2020 roku.

Jakie to mają być prace? Należy przygotować kaszubskojęzyczny dubbing do wybranej sceny z dowolnego filmu (nieważne, czy będzie to komedia, czy melodramat) albo animacji. Fragment może trwać maksymalnie trzy minuty. Tłumacząc monolog lub dialogi, nie należy zmieniać sensu wypowiedzi, jednak mile widziane jest dostosowanie jej do specyfiki języka kaszubskiego, humoru

sytuacyjnego czy ewentualnych nawiązań kulturowych. Jako przykład niech posłuży wypowiedź Melmana z animacji „Madagaskar 2”, przetłumaczona przez uczniów kościerskiego liceum: Tak jak sã kòchò zylc abò chłeb ze szmòłtã... abò zyle!

Czy można samemu nagrać dubbing? Oczywiście! W warunkach izolacji tak zapewne będzie najłatwiej, a już na pewno najbezpieczniej. Nagranie można przygotować nawet poprzez aplikację w telefonie. Natomiast jeśli do września sytuacja ogólna się zmieni, trzeba pamiętać, że pracę może przygotować maksymalnie sześć osób.

O czym jeszcze warto pamiętać? Pomorańcy oceniają prace, biorąc pod uwagę: kreatywność tłumaczenia na język kaszubski, jego poprawność i jakość, modulację głosu, dobór filmu, to, jak bardzo zaangażowano się w stworzenie pracy konkursowej, i oczywiście przestrzeganie całego regulaminu dostępnego na www.pomorania.com. Tam można znaleźć też załączniki potrzebne do wysłania pracy. Prace najchętniej przyjmujemy mailowo: zlotijigrzan.pomorania@gmail.com.

A przedtem, później i zawsze można zajrzeć na nasz profil Klub Studencki Pomorania i obejrzeć (oraz przesłuchać) dubbingi z poprzedniej edycji konkursu („Madagaskar 2”, „Titanic” i „Kraina Lodu”) albo fragment „Shreka Forever” z Remusowej Kary 2018, dostępny na youtube.com. Ten ostatni ma coraz więcej odsłon w serwisie...

EWELINA STEFAŃSKA

KOMUNIKAT O SPŁYWIE „ŚLADAMI REMUSA”

Od lat w majowym numerze „Pomeranii” ukazywał się artykuł-zaproszenie na kolejny Kaszubski Spływ Kajakowy „Śladami Remusa”. W tym roku nie mogliśmy go przygotować. Pandemia sprawiła, że zawiesiliśmy przygotowania, a gdy przekazujemy do redakcji ten komunikat, nadal nie wiadomo, jak długo potrwać zmagania z groźnym wirusem i od kiedy będzie można organizować imprezy zbiorowe.

Planowaliśmy, że tegoroczny XXXV spływ odbędzie się w dniach 4-12 lipca rzeką Wierzyca – z Kościerzyny do

Owidza. Miejmy nadzieję, że ten zamiar uda się nam zrealizować. A także że na spływie będziemy mogli obchodzić niezwykle jubileusz naszej dzielnej kajakarki Basi Wójcickiej, która 1 kwietnia ukończyła sto lat!

W miarę rozjaśniania się sytuacji będziemy informować o spływie na stronie internetowej Klubu Turystycznego ZKP Wanożnik: www.kaszubi.pl/o/wanoznik, a także rozsyłając e-maile.

EDMUND SZCZESIAK
RZECZNIK KOMITETU ORGANIZACYJNEGO
KASZUBSKIEGO SPŁYWU KAJAKOWEGO „ŚLADAMI REMUSA”

Piersze miasto, chdzem sã zatrzmôł, bël Gduńsk

Święto Matki Boskiej Strumiennej, po którym Remus wyruszył na kolejną wyprawę, wypada 25 marca. Przebycie osiemdziesięciu kilometrów dzielących Lipno (Lipusz) od Gdańska nie powinno było mu zająć więcej niż trzy dni (w tamtych czasach pokonywano pieszo do trzydziestu kilometrów dziennie, ale trzeba pamiętać, że pchał wypełnioną towarami taczkę), mógł zatem pojawić się w grodzie nad Motławą 29 marca.

W którym roku?

Aleksander Majkowski wysyłając swego bohatera na tę najdłuższą wyprawę, nie podał co prawda daty jej rozpoczęcia, ale w rozdziale XXXIV powieści można znaleźć odpowiedź na to pytanie. Otóż zwieńczenie wędrówki nastąpiło w Głównyczach (miejscowość położona obecnie w powiecie słupskim) i miała dramatyczny przebieg. Gdy Remus z Trąbą (od okolic Żarnowca wędrowali razem) przebywali na miejscowym cmentarzu, na którym *pészniłë sã grobòwé kaplëcë wiêldżich i mòżnych rodów kaszëbszczich*, nagle zrobiło się bardzo ciemno. Ciężkie burzowe chmury pokryły niebo, co chwilę grzmot wstrząsał niebem i ziemią. Skryci w grobowej kaplicy rodu Podkomorzów, zobaczyli, że piorun uderzył w drewnianą wieżę kościoła. Świątynia stanęła w ogniu i spłonęła wraz z cennym wyposażeniem. Pożaru tego nie zrodziła wyobraźnia pisarza, wydarzył się rzeczywiście – 20 sierpnia 1889 roku. A ponieważ cała wyprawa zaczęła się i zakończyła w tymże roku, więc i pojawienie się Remusa w Gdańsku należy umiejscowić w jego trakcie.

KARA REMUSA

Przyjmując, że Remus przybył do grodu nad Motławą 29 marca, wybrałem ten dzień na początek kolejnej wędrówki jego śladami. Tyle że 130 lat później – w 2019 roku.

Swoją *karę*, niewielkie auto firmowane przez Kraj Kwitnącej Wiśni, zostawiłem na razie na Ujeścisku, osiedlu położonym na górnym tarasie Gdańska.

Samochód jako taczka? Mój przyjaciel, ksiądz Roman Skwiercz, wspomniał gawędziarz kaszubski, felietonista i lektor powieści Majkowskiego na spływach kajakowych „Śladami Remusa”, opatrywał kolejne swoje pojazdy napisem „Kara Remusa”. A na uwagi, że nie bardzo odpowiadały one pierwowzorowi, zżymał się: A dlaczego miano to ma przysługiwać jedynie pospolitej taczce, która musiała znosić na sobie najczęściej nawóz naturalny, czasem gruz, a w najnowszej historii nawet niektórych dostojników? Odkąd jednak uszlachetnił ją Aleksander Majkowski, zaprzęgając do przewozu „świątłego ładunku”: książek nabożnych i świeckich, wśród nich pierwszych napisanych w języku kaszubskim, *kara* nie musi być tylko „jednokółką popychajką”, ważne, żeby służyła temu, do czego używał jej Remus, budziciel ducha Kaszubów – argumentował Roman.

W tym metaforycznym znaczeniu jego *karę* stanowił najpierw motocykl WSK-125 z sakwami przewieszonymi przez tylne siedzenie, z powieścią Majkowskiego w środ-

ku, które to dzieło Roman, wówczas nauczyciel w podgdańskim Straszynie, interpretował na spływach remusowych po mistrzowsku. Motocykl z czasem zastąpiła nie pierwszej młodości syrena, a ją z kolei – wysłużony trabant. Z czasem jego stan techniczny zaczął zagrażać zdrowiu i życiu Romana-Remusa (ten przydomek zyskał już na pierwszym spływie). Jeśli mimo to miał odwagę poruszać się tym pojazdem, to – jak mawiał, będąc już wówczas osobą duchowną (do seminarium wstąpił w 1988 roku, po trzecim spływie, w wieku 33 lat) – liczył na protektorat Opatrzności.

Kolejną *karą* był również trabant, sprowadzony z NRD przez kolegów kajakarzy, będący w nieco lepszym stanie niż poprzedni, a poza tym typu kombi, więc obszerniejszy, tak że można było w nim się nawet przespać.

Kiedy pojazd ten zajeżdżał na stację benzynową i wysiadał z niego kierowca w koloratce, zdumieni pracownicy dociekali, z jakiej jest parafii i czy tam ludzie wstydu nie mają. Odpowiadał, że parafia jest... spływowa, czyli „patykiem na wodzie pisana”. Inni, widząc napis „Kara Remusa” na bokach trabanta, pytali, kto mu kazał takim pojazdem jeździć i za jakie grzechy...

ZACHWYT NAPOLEONA

Wysiadłem z tramwaju na przystanku anonsowanym jako Brama Wyżynna. Wystarczyło zejść do tunelu i schodkami po lewej wspiąć się ponownie na górę, aby kierując się lekko w prawo, stanąć przed arcydziełem architektury najwyższej klasy.

Marek Chomicki (pierwszy z prawej) rozpakowuje prezent dla Romana-Remusa (w kapeluszu) – nową *karę*.

FOT. ARCHIWUM SPŁYWU

Podobno Brama Wyzynna, nazywana także Wysoką, tak zachwyciła Napoleona Bonapartego, wkraczającego triumfalnie 1 czerwca 1807 roku do zdobytego po ponad trzy-miesięcznym oblężeniu przez Francuzów Gdańska, że zapragnął ją przenieść do stolicy swego kraju. Ostatecznie zadowolili się mniej kłopotliwym do przetransportowania, ale także niezwykle cennym dziełem flamandzkiego malarza Hansa Memlinga „Sąd Ostateczny”. W efekcie obraz ten, uznany za zdobycz wojenną, zasilił zbiory paryskiego Luwru. Po klęsce Napoleona wrócił w 1817 roku via Berlin do Gdańska.

Co niezwykle – ani oblężenie Gdańska przez wojska napoleońskie, ani odbijanie go w latach 1813–1814 przez wojska pruskie i rosyjskie po klęsce Napoleona, jak i wiele lat później, podczas II wojny światowej, która w 1945 roku przemieniła centrum Gdańska w zgliszcza, Brama Wyzynna nie odniosła większych szkód.

PO GROBLI NAD FOSĄ

Gdy stanął przed nią Remus (przypomnę: w roku 1889), Gdańsk był jeszcze solidnie obwarowany, otoczony murami wzniesionymi w XIV wieku przez Krzyżaków (wiele fragmentów z wplecionymi w nie basztami i bramami można oglądać do dziś). Wraz z pojawieniem się daleko-siężnej artylerii ceglane mury okazały się nieodporne na jej zmasowany ostrzał. Poczynając od XVI wieku zaczęto więc otaczać miasto, w odległości kilkudziesięciu metrów od murów, wysokimi ziemnymi wałami, poprzedzonymi od zewnątrz szeroką fosą wypełnioną wodą. Do środka tak chronionego grodu prowadziły cztery bramy – po jednej z każdej strony świata. Spośród nich Wyzynna była najstarsza; wzniesiona w latach 1574–1575, usytuowana w ciągu obwałowań od zachodu, stała się głównym wejściem i wjazdem do reprezentacyjnej części Głównego Miasta.

Do Bramy Wyzynnej dochodziło się i dojeżdżało groblą, która w 1878 roku, a więc jedenaście lat przed pojawieniem się tu Remusa, zastąpiła drewniany most zwodzony przerzucony ponad fosą. Z kolei sześć lat po jego przybyciu zarówno tu, jak i wokół centrum grodu bardzo wiele się zmieniło. Druga połowa XIX wieku to czas przebudowy miast europejskich. Przykład przyszedł z Paryża. W latach 1853–1870 wyburzono tam mury obronne i skończyła się ciasnota.

W Gdańsku otaczające centrum wały zaczęto rozbierać w roku 1895, a ziemią z nich pochodzącą zasypano fosę. W ten sposób získano nowe atrakcyjne tereny. Wkrótce w sąsiedztwie Bramy Wyzynnej pojawiły się dwa okazałe

FOT. AUTOR NIEZNANY

Do Bramy Wyzynnej do roku 1878 dojeżdżało się i dochodziło po zwodzonym drewnianym moście.

budynki w stylu gdańskiego renesansu, charakteryzującego się kunsztownością i dbałością o architektoniczny detal.

Jako pierwszy otworzył podwoje już w 1898 roku usytuowany z lewej strony Bramy luksusowy hotel Danziger Hof (Gdański Dwór), a w 1906 roku z prawej – Reichsbankhauptstelle (filia Banku Rzeszy). Z pożogi II wojny światowej ten drugi budynek wyszedł niemal bez szwanku, natomiast po pierwszym pozostały jedynie ruiny.

SZKLANY PAŁAC

W 1961 roku wyrósł w tym miejscu piętrowy pawilon meblowy, który w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku przejęły Polskie Linie Lotnicze LOT, przenosząc tu swe biura i kasy. Franciszek Mamuszka, wyśmienity

znawca Gdańska, autor wielu przewodników, tak ocenił ten pawilon: „Po zach[odniej] stronie razi brzydkie zaplecze budynków usytuowanych przy ul. Wały Jagiellońskie, podobnie jak pudełkowaty, lśniący szkłem budynek LOT, nieznośnie kontrastujący ze stojącą obok Bramą Wyzynną”.

Od pewnego czasu toczy się dyskusja: zachować czy zburzyć ten „szklany pałac” (jak szydzono) i przywrócić Gdański Dwór, najlepiej w historycznej postaci. Zwolennicy pozostawienia pawilonu twierdzą, że to jeden z nielicznych w Gdańsku przykładów architektury modernistycznej i po prawie sześćdziesięciu latach istnienia powinien zostać wręcz wpisany do rejestru zabytków (na razie figuruje w ewidencji zabytków, która jest łagodniejszą formą ochrony konserwatorskiej). Są też tacy, którzy odwołują się do argumentacji sentymentalnej: w tym miejscu umawiali się kiedyś na randki...

Przeciwnicy uważają, że taki obiekt nigdy nie powinien w tym miejscu stać, gdyż kompletnie nie pasuje do otoczenia. W petycji skierowanej do pomorskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków Fundacja dla Gdańska i Pomorza przywołała argument, że Gdański Dwór wraz ze zbudowanym nieco później gmachem banku współtwo-

FOT. T. KUHN

Brama Wyzynna w otoczeniu wałów rok przed ich likwidacją.

FOT. AUTOR NIEZMANY

Po II wojnie światowej nie odbudowano hotelu Danziger Hof (gmach po lewej od Bramy Wyżynnej). A sądząc po zdjęciu, szkoda!

FOT. EDMUND SZCZESIAK

Budynek, przy którym umawiano się kiedyś na randki.

rzyły architektoniczne obramowanie wjazdu na teren najstarszej części miasta. *Odbudowa historycznej bryły hotelu przywróciłaby tak pożądaną równowagę stylistyczną i estetyczną po obu stronach Bramy Wyżynnej i Zespołu Przedbramia.*

CAŁOWANIE KRĘSZTOFA

Ulicą Długą dotarłem do Długiego Targu i zatrzymałem się w pobliżu posągu Neptuna. Oczami wyobraźni starałem się ujrzeć Remusa, jak przemierzając to centralne miejsce grodu, z ciekawością i podziwem przypatruje się bogato zdobionym patrycjuszowskim kamienicom i górującej nad placem wieży ratusza, o których to budowlach opowiadał mu ksiądz Paweł, gdy ukrywali się przed pruskimi żandarmami w kryjówek na wdzydzkiej wyspie Glonek.

To, co oglądał, musiało robić na nim ogromne wrażenie. Nigdy dotąd nie przebywał w tak wielkim mieście. Wzrastał na pustkowiu, a gdy dorósł, wyruszył w świat, zawężony jednak do kaszubskich wsi i co najwyżej miasteczek.

Podziwiając piękno salonu Gdańska, zapewne rozglądał się niespokojnie wokół, pamiętając słowa Trąby, przyjaciela towarzyszącego mu podczas wcześniejszych wędrówek, którego na razie z nim nie było:

kòzdégò, chto pierszi róż przindze do Gduńska, zaprowadzą na rôtësz, chdze mùszi Krësztofa kusznąc.

Co gorsza – pocałować w miejsce... poniżej pleców.

Gdyby Remus nie dowierzał skoremu do żartów muzy-

FOT. R.T. KUHN

Widok na Długi Targ od strony Zielonej Bramy (1894 rok).

kantowi, potwierdzenie, że coś takiego czeka przybywających po raz pierwszy do Gdańska, mógł znaleźć w książce, którą woził na taczce – „*Ô panu Czôrlińszcim co do Pùcka pò sęcë jachòł*”, autorstwa Hieronima Jarosza Derdowskiego. W poemacie tym rybak z Chmielna, po pełnej przygodzie wędrówce przez Kaszuby, w którą udał się w poszukiwaniu sieci, wraca statkiem z Jastarni do Gdańska. Gdy już widać czerwoną wieżę fary (kościół Mariackiego) i słycać bicie jej dzwonów, Czorliński spostrzega brodzących w wodzie rozrabiaków, nazywanych tu *bówkami*, których bardzo się boi, bo o ich wyczynach słyszał już niejedno.

Czej szlachcëca w dłudzim płòszczu spòstrzegają w bóce, / Zaczinają sã przëbliżac, wrzeszcząc z całi mòcë: / – Pòj le, bratkù! Të żes wierã je kawalek grófa? / Mòże dotąd żes nie widzòł Gduńska i Krësztofa. / Wiãc Krësztofa mùszisz kusznąc, nic cë nie pòmòże / Bò jinaczi bądze biada, biada! twòji skòrze!

Z tekstu poematu nie wynika, gdzie rozbrykani młodzieńcy zamierzali zaprowadzić Czorlińskiego, aby przyjąć go do pocałowania Kręsztofa. Manewr szypra Muzy, który na widok *bówków* skierował statek w inne miejsce, sprawił, że uniknęli z nimi spotkania.

cdn.

EDMUND SZCZESIAK

Fragment przygotowywanej do druku części trzeciej cyklu „Śladami Remusa”.

KASZUBI W WOLNYM MIEŚCIE GDAŃSKU

KASZUBI W WOLNYM MIEŚCIE GDAŃSKU I RZESZY NIEMIECKIEJ

Ks. Leon Miszewski (w kapie) w centrum czoła procesji.

Wydaje się, że w rosnącym bogactwie historiografii dotyczącej najnowszych dziejów Kaszub i Pomorza, a w tym szczególnie Gdańska, okres dwudziestolecia międzywojennego należy do najlepiej zbadanych. Od pewnego czasu następuje też zbliżenie w badaniach i postrzeganiu oraz prezentowaniu jego obrazu przez historyków polskich i niemieckich.

Znamienne, że w obrazie po stronie niemieckiej obecność Kaszubów w Wolnym Mieście Gdańsku i w dziejach Pomorza jest nieco częściej dostrzegana niż w pracach historyków polskich. Nie powinno się tego tłumaczyć wyłącznie polityką związaną z „odwiecznym”, jak się mówiło, konfliktem polsko-niemieckim. Warto dostrzec – poza uwarunkowaniami politycznymi, zwłaszcza w PRL – także osobiste i rodzinne kontakty z Kaszubami autorów, częściej niemieckich, decydujące o zainteresowaniach Kaszubami i o ich podmiotowym dostrzeganiu w dziejach Gdańska i Pomorza, nie tylko do 1939 roku.

Warto by pod tym kątem zanalizować chociaż syntezę dziejów Gdańska, a i Pomorza – polskie i niemieckie. Wśród nich swoistą oryginalnością wyróżniają się liczne i ciekawe książki P.O. Loewa. Pierwsza z nich to „Danzig und seine Vergangenheit 1793–1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen”, Osnabrück 2003, a w polskim, poszerzonym wydaniu „Gdańsk i jego przeszłość. Kultura historyczna miasta od

końca XVIII wieku do dzisiaj”, Gdańsk [2011]. Następne to: „Gdańsk literacki 1793–1945”, Gdańsk 2005 („Das literarische Danzig 1793–1945. Bausteine für eine lokale Kulturgeschichte”, Frankfurt a. M., 2009), „Gdańsk. Między mitami”, Olsztyn 2006, „Danzig. Literarischer Reiseführer”, Potsdam 2009, i wreszcie nieostatnia – „Danzig. Biographie einer Stadt”, München 2011 (we wszystkich znajdziemy jedynie skromne ślady obecności Kaszubów w Gdańsku, mimo obfitej bibliografii – zawartych w niej istotnych opracowań autorów, dostrzegających różnorodność gdańską). W ostatniej autor, poza Grassem i Tuskiem, nie dostrzegł nikogo z podobnych im osobistości świata kaszubskiego, choćby Lecha Bądkowskiego i jego roli w najnowszych dziejach Gdańska. Jeśli postrzeżenie również obecność Kaszubów w bliskim nam, a dlań chyba obcym, wielokulturowym obrazie Gdańska, to nie w kategorii łącznika między dawnymi a współczesnymi laty, w tym między Polakami a Niemcami, jeno w kontekście fundowanych przez ZKP kilku pomników... Według

niego tym upamiętnianiem *kręgi kaszubskie usiłowały zmanifestować swoje mentalne przywłaszczenie miasta (!?)*¹. Być może taka ocena bierze się również z tego, iż w polskich syntezach Gdańska (E. Cieślaka i Cz. Biernata oraz zbiorowej pod red. E. Cieślaka) obecność Kaszubów sprowadzona jest do przywołania F. Ceynowy i młodokaszubów.

Nie wchodząc tu jednak w analizę historiografii gdańsko-pomorskiej, trzeba zasygnalizować obecność i miejsce Kaszubów w różnych sferach działalności przede wszystkim społeczności polskiej Wolnego Miasta Gdańska, o której w odrodzonej III RP mniej się pamięta niż w poprzednim okresie, a wręcz coraz częściej zapomina. Zjawisko to można widzieć niejako w rozwijającej się od lat swoiście neokolonialnej mentalności niektórych środowisk polskich, nie tylko w odniesieniu do Kaszubów i Pomorza.

Jak pamiętamy, Kaszubi i Polacy, nie tylko z Pomorza, przed rozstrzygnięciami konferencji pokojowej w Wersalu, będąc świadomi niemieckiego charakteru olbrzymiej większości mieszkańców Gdańska, uwzględniając jego historię i powiązania gospodarcze z Rzeczpospolitą, nie wyobrażali sobie jednak, a przynajmniej tak deklarowali, dalszego rozwoju tej metropolii poza granicami Polski. Ze zrozumieliych względów podobnie, choć odwrotnie, myśleli Niemcy². Tymczasem politycy, decydujący o dalszych losach powojennej Europy, w tym Polski, Kaszubów i Gdańska, kierując się zasadą etnograficzną, a uwzględniając także interesy polskie, wybrali za sprawą Anglii rozwiązanie kompromisowe – powołując Wolne Miasto Gdańsk, budząc oburzenie Niemców i rozczarowanie Polaków. W swej rzeczywistości wewnętrznej było ono niemieckie, ale w sferze kontaktów i spraw gospodarczych oraz zagranicznych związane wielorako, wręcz uzależnione od Polski. Społeczność polska w tym organizmie quasi-państwowym miała zagwarantowane prawa swobodnego

rozwoju. Oprócz traktatu wersalskiego normy regulujące relacje gdańsko-polskie i sytuację Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku zostały określone w konwencji zawartej między Polską a Wolnym Miastem w Paryżu 9 listopada 1920 roku oraz w jego przygotowanej konstytucji.

Zostały one niejako zebrane i sprecyzowane w „Umowie zawartej pomiędzy Polską a Wolnym Miastem Gdańskiem celem wykonania i uzupełnienia polsko-gdańskiej konwencji z dnia 9 listopada 1920 r.”³. Umowę tę podpisali senator gdański Julius Jewelowski i Leon Pluciński – Komisarz Generalny RP w Gdańsku⁴.

¹ Zob. P.O. Loew, *Danzig. Biographie einer Stadt*, gdzie nie ma Bądkowskiego, i *Gdańsk i jego przeszłość*, s. 392 – tu jest owo „przywłaszczenie”, i dalej, s. 398 – sympatyczna uwaga pod adresem *wiejskich Kaszub, iż Ważne osobistości lokalnej, gdańskiej kultury historycznej podkreślają dobitnie swoje rodzinne lub ideowe związki z „kaszubością” (na przykład Donald Tusk czy Jerzy Samp) i używają wyimaginowanej ciągłości historycznej (...) miastu i jego równie nowej społeczności (!?)*. W tym kontekście nieco inną jakość prezentują książki autorów starszego pokolenia, np.: Heinz Lingenberg, *Oliva – 800 Jahre. Von der Zisterzienserabtei zur Bischofskathedrale. Abriss der Geschichte des Klosters und Ortes Oliva...*, Lübeck 1986, Hans Georg Siegler, *Danzig Chronik eines Jahrtausendes*, Düsseldorf 1991.

² Zob. przykładowo po stronie polskiej broszurę Antoniego Chołoniewskiego *Gdańsk i Pomorze Gdańskie. Uzasadnienie naszych praw do Bałtyku*, Kraków 1919, oraz P.O. Loew, *Gdańsk i jego przeszłość*, s. 222-237.

³ W postaci osobnej książki ta zredagowana w dwujęzycznej postaci Umowa.../Abkommen... została opublikowana w Gdańsku, Czcionkami „Drukarni Gdańskiej” T. A., ss. 105, jako Załącznik do Nr. 16 Dz. U. R. P. z roku 1922 zawierającego ustawę z dnia 17 grudnia 1921 r. w przedmiocie zatwierdzenia podpisanej w Warszawie dnia 24 października 1921 r. umowy zawartej pomiędzy Polską a Wolnym Miastem Gdańskiem celem wykonania i uzupełnienia polsko-gdańskiej konwencji z dnia 9 listopada 1920 roku. Zob. też *Zbiór dokumentów urzędowych dotyczących stosunku Wolnego Miasta Gdańska do Rzeczypospolitej Polskiej*, cz. 1-2 (1918-1936). Zebrane i wydane przez Komisariat Generalny Rzeczypospolitej w Gdańsku, Gdańsk 1918-1937.

⁴ J. Jewelowski (1874-1951) – handlowiec, od 1880 r. mieszkał w Gdańsku. Jako poseł demokratów (Partia Niemiecko-Liberalna) był senatorem ds. gospodarczych w latach 1920-1924 i 1928-1930, zwolennikiem normalizacji... z Polską. W 1938 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii. Leon Pluciński (1875-1935) jako b. podsekretarz stanu w M. b. Dz. Pr. w l. 1921-1924, będąc KGRP, był przeciwni-

Część pierwsza tej umowy nosi tytuł „O polskich i gdańskich obywatelach”; druga dotyczy spraw sądowych; kolejne – poczty; żegluga; spraw finansowych; celnych; przewozu i wywozu pod względem gospodarczym; zaopatrzenia Wolnego Miasta Gdańska w żywność, opał i surowce. Część IX – „Postanowienia końcowe” – zawiera przepisy szczegółowe dotyczące m.in. języka urzędowego, szkolnictwa i rybołówstwa. Można dopowiedzieć, iż umowa ta określała także warunki uzyskania przez Polaków gdańskiego obywatelstwa i życia codziennego społeczności polskiej w Gdańsku. Zapewniała jej prawo do nauki w Gdańsku. Zapewniała jej prawo do nauczania powszechnego w języku polskim w szkołach senackich oraz do stowarzyszenia się – tworzenia i utrzymywania własnym kosztem instytucji dobroczynnych, kulturalnych, religijnych, społecznych oraz wszelkiego rodzaju szkół prywatnych i przedszkoli z językiem wykładowym wyłącznie polskim.

Polska jako państwo miała zagwarantowane prawo do korzystania z portu i związanych z nim instytucji gospodarczych. Obszar Wolnego Miasta był częścią polskiego systemu celnego; jego koleje podlegały zarządowi polskiemu. Polska reprezentowała interesy Gdańska i jego obywateli na arenie międzynarodowej. Nadzór nad przestrzeganiem przyjętych ustaleń należał do Komisarza Ligi Narodów⁵.

W maju 1920 roku odbyły się wybory do konstytuanty gdańskiej, w której na 120 miejsc 7 uzyskali Polacy. Na polską listę padło 9400 głosów. Uchwalona w tym roku

konstytucja przyjęta została faktycznie po poprawkach w 1922 roku. Według niej władza ustawodawcza należała do Volkstagu, a wykonawcza – do Senatu złożonego z prezydenta i 20 senatorów, w tym 7 głównych (niejako etatowych) i 13 pobocznych, otrzymujących jedynie diety.

Wśród 7 posłów polskich I kadencji znalazł się Kaszuba pochodzący z Barłogów k. Bartoszegolasu w powiecie kościerskim, mec. dr Bonifacy Łangowski⁶, przyjaciel Franciszka Kręckiego. W kolejnych wyborach z 1924 roku w II kadencji społeczność polską w Volkstagu reprezentowało pięciu posłów: Franciszek Kubacz, Wojciech Jedwabski, Bonifacy Łangowski, Władysław Panecki i Zygmunt Moczyński⁷.

W III kadencji (1928–1930) reprezentację polską w Volkstagu tworzyli tylko trzej posłowie: Antoni Lendzion, ks. Leon Miszewski i Zygmunt Moczyński. Ks. Miszewski, znany jako młodokaszuba i przyjaciel J. Karnowskiego, był wówczas prezesem Gminy Polskiej – organizacji łączącej ogół Polaków⁸. Wewnętrzne podziały w społeczności polskiej i dyskryminująca wobec niej polityka większości niemieckiej powodowały, iż reprezentacja Polaków z wyborów

na wybory malała. Katastrofę w tej materii można odnotować w 1933 roku, w którym wyłonił się jako największy klub NSDAP, przejmujący władzę. Z listy polskiej wybrano wówczas jedynie Erazma Czarneckiego i Zygmunta Moczyńskiego. W ostatniej kadencji w latach 1935–1939 listę polską reprezentowali Bronisław Budzyński i Antoni Lendzion. Wśród posłów niemieckich, noszących bliskie

kiem polityki ustępstw wobec Gdańska. Zob. M. Andrzejewski, *Ludzie Wolnego Miasta Gdańska (1920–1939). Informator biograficzny*, Gdańsk 1997. O J. Jewelowskim i gdańsko-pomorskiej społeczności żydowskiej zob. też m.in. Hanna Domańska, Leon Lifsches, *Żydzi znad Gdańskiej Zatoki*, Warszawa 1998, wyd. II 2000.

⁵ Zob. S. Kutrzeba, *Wolne Miasto pod względem prawnym i tenże, Wolne Miasto pod względem politycznym*, [w:] *Gdańsk. Przeszłość i teraźniejszość*, pod red. S. Kutrzeby, Lwów–Warszawa–Kraków 1928, s. 189–281; St. Mikos, *Wolne Miasto Gdańsk a Liga Narodów 1920–1939*, Gdańsk 1979. Wysokimi Komisarzami LN do 1926 r. byli Anglicy, a w następnych latach przedstawiciele Holandii, Włoch, Danii, Irlandii i Szwajcarii (vide M. Andrzejewski, *op.cit.*, s. 134). Zob. też Marceli Podlaszewski, *Ustrój polityczny Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920–1933*, Gdynia 1966.

⁶ Wyniki wyborów i składy osobowe Volkstagu gdańskiego w kolejnych kadencjach zob. M. Andrzejewski, *Ludzie Wolnego Miasta Gdańska*, s. 122 i 133 (wyd. II poszerzone z podtytułem *Leksykon biograficzny*, Gdańsk 2009). Warto zwrócić uwagę również na posłów niemieckich, wśród których znaleźć można jako przedstawicieli różnych partii osoby o rodowodzie kaszubskim. Np. w I kadencji wśród 21 Socjalistów Mniejszościowych byli: Paul Leschkowski, Hermann Laschewski i Felix Kaschubowski...

⁷ Spośród nich W. Jedwabski (1890–1960), pochodzący z Lalków k. Starogardu, był działaczem ZZZP i NPR. Posłował także w I kadencji. Należał do grona działaczy polskich najbardziej związanych z rodzinnym Kociewiem i Kaszubami. Jego wspomnienia zachowały się w spuściźnie I. Trojanowskiej w MPiMKP.

⁸ Warto zauważyć, że na czele klubu poselskiego KDP stał Anton Plenikowski, a w jego 7-osobowym gronie byli m.in.: Paul Kreft, Paul Serotzki i Meta Totzki. Warto by bliżej zbadać ich rodowód. Zwykle też podobne postacie spotykamy przede wszystkim w katolickim Centrum, którego klubowi przez lata przewodniczył Bruno Kurowski, a tym razem członkami byli także Karl Formell, Bruno Lemke i Franz Potrykus.

Kaszubom nazwiska, zastanawia postać Wilhelma von Wnucka, pochodzącego z Lidzbarka, posła IV–VI kadencji, od 1930 r. członka klubu NSDAP, będącego w latach 1931–1936 prezydentem Volkstagu⁹. Życie Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku w sporej mierze zależało także od polityki Komisariatu Generalnego RP i Komisarza Ligi Narodów (...).

W społeczności polskiej Gdańska, stanowiącej około 10 procent ogółu ludności, początkowo dominowali zasiedziali od pokoleń mieszkańcy miasta, kontynuujący społeczno-narodową działalność organizacji powstałych w okresie zaboru, teraz obywatele Wolnego Miasta. Była to społeczność w miarę zwarta, w której obok nielicznej, a aktywnej inteligencji i przedstawicieli stanu średniego najliczniejsi byli robotnicy fabryczni i pracownicy kolei, drobnych przedsiębiorstw, zakładów rzemieślniczych i handlu oraz służba domowa. W nowej rzeczywistości napłynęła do Gdańska liczna rzesza urzędników i pracowników polskich instytucji podległych Komisariatowi Generalnemu, Radzie Portu i Dróg Wodnych, kolei, poczty, służby celnej itp. Wielu z nich przebywało w Wolnym Mieście na prawach przedstawicieli rządu RP, posiadających immunitet dyplomatyczny, wyłączonych spod prawa miejscowego¹⁰. Z reguły też wielu zarabiała więcej niż przeciętny Polak – obywatel Wolnego Miasta, jak też korzystało z różnicy cen i przysługującego im prawa wwozu i wywozu. Generalnie byli uprzywilejowani pod niejednym względem, zamożniejsi, tworzący licniejszą grupę inteligencji, nierzadko z poczuciem misji i wyższości wobec tubylców¹¹. Stąd i tutaj pojawiło się ogólnopomorskie, charakterystyczne dla całej zachodniej Polski, zjawisko podziałów: „my” i „oni”, „swoi” i „obcy”, do pogłębienia którego przyczyniały się błędy polityki Komisariatu Generalnego RP. Niemalże znaczenie miały w tym różnice polityczne, a stąd też zarzuty tubylców wobec Komisarza-

tu Generalnego RP o faworyzowanie nowych przybyszów z głębi kraju¹². Pamiętać bowiem trzeba, że tak przed, jak i po 1920 roku wśród polskich Gdańszczan dominowali obywatele pochodzący głównie z Pomorza i Wielkopolski. Wśród nich niemalże grupę stanowili Kaszubi, z reguły nieeksponujący swej kaszubskości, utożsamiający się z polskością, ale podobnie jak ogół ludności byłego zaboru pruskiego, ulegający nierzadko w kolejnym pokoleniu asymilacji (...).

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

⁹ M. Andrzejewski podał jedynie, iż był członkiem NSDAP od 1925 r., a w kwietniu 1930 r. udał się do Hanoweru (*op.cit.*, s. 114). W Gdańsku był zastępcą Hansa Hohnfeldta, założyciela miejscowej grupy NSDAP, w 1925 r., od marca 1926 r. gauleitera okręgu Danzig-Westpreussen (*op.cit.*, s. 49).

¹⁰ Zob. T. Kijeński, *Ilu jest Polaków na terenie Wolnego Miasta Gdańsku*, „Rocznik Gdański”, t. II/III, 1928/1929; A. Drzycimski, *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1933). Polityka Senatu gdańskiego wobec ludności polskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978. Zob. G. Berendt, *Żydzi na terenie Wolnego Miasta Gdańsku w latach 1920–1945. Działalność kulturalna, polityczna i socjalna*, Gdańsk 1997, i A. Romanow, *Emigracja rosyjska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, „Rocznik Gdański”, 1985, z. 2. Zob. też H. Stępiak, *Rada Portu i Dróg Wodnych w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1971 (plus Bogdan Nagórski, *Wspomnienia gdańskie*, Nowy Jork 1982) oraz H. Stępiak, *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Gdańsk 1991; tenże, *Polska i Wolne Miasto Gdańsk (1920–1939). Stosunki polityczne*, Gdańsk 2004.

¹¹ Relacje d. Gdańszczan w SIT – MPiMKP w Wejherowie.

¹² Zob. A. Romanow, *Problemy społeczno-zawodowe ludności Gdańska (1920–1939)*, [w:] *Historia Gdańska*, t. IV/2, s. 242–245, gdzie autor, kończąc charakterystykę społeczno-zawodową ludności polskiej, wspomina funkcjonujące tu przedsiębiorstwa Żydów polskich, także obywateli RP. Zatrudnienie w nich znajdowali także Polacy – Kaszubi. Niejeden właściciel firmy handlowej miał również szerokie kontakty z kaszubskim zapleczem Gdańska (zob. F. Meisler, *Zaułkami pamięci Gdańsk – Londyn – Jaffa*, Gdańsk 2014; toż, *An der Weichsel gegen Osten. Mein Leben zwischen Danzig, London und Jaffa*, Berlin 2016). Generalny, a ciekawy obraz gospodarki gdańskiej, w tym ważne problemy walutowy i budżetu Wolnego Miasta Gdańsku, jego przemysł, rzemiosło, handel, żegluga i rybołówstwo, nie wnikając w sprawy tożsamości etnicznej i narodowej pracodawców i zatrudnianych, w *Historii Gdańska*, t. IV/2, przedstawił B. Hajduk (*op.cit.*, s. 119–203). Zob. też: W. Borowski, *Bank Gdański i gulden gdański*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego”, 1975, z. spec. nr 2, s. 127–133 oraz B. Hajduk, *Wolne Miasto Gdańsk w polityce celnej Polski (1922–1934)*, Wrocław–Gdańsk, 1981.

SIEROTY DOKTORA JAKÓBKIEWICZA

O „DZIECIACH SYBERYJSKICH” W WEJHEROWIE (CZĘŚĆ II)

FOT. ZE ZBIORÓW MUZEUM PISMENICTWA I MUZYKI KASZUBSKO-POMORSKIEJ
W WEJHEROWIE

Obóz Hufca Syberyjskiego na Półwyspie Helskim, 1926 r.

ORGANIZACJA ZAKŁADU WYCHOWAWCZEGO DZIECI SYBERYJSKICH

W wyniszczonym kraju, którego wielka część była terenem działań wojennych i który właśnie powstał z martwych, a w wielu dziedzinach musiał zaczynać odbudowę od zera, zorganizowanie ośrodka dla powracających z daleka dzieci było nie lada przedsięwzięciem. Przekonały się o tym boleśnie dzieci powracające do kraju, które rozlokowano w ośrodkach poznańskiego Caritasu w opłakanych warunkach, gdzie nie było mowy o nauczaniu. Znowu pojawiły się choroby i głód. Anna Bielkiewicz i Józef Jakóbkiewicz postanowili działać. A znali się na tym jak mało kto...

W grudniu 1922 roku zlikwidowano powstały za czasów pruskich wielki, zwłaszcza w stosunku do niedużego ośrodka miejskiego, jakim było Wejherowo, szpital psychiatryczny. Na jego miejsce powołano z dniem 1 stycznia 1923 Krajowe Pomorskie Zakłady Opieki Społecznej. Część budynków zajmowała Szkoła dla Głuchoniemych, blok nr 14 przyznano Pomorskiej Izbie Rolniczej na cele powstającej szkoły rolniczej, natomiast bloki 1, 3, 5, 7 i 13 oddano Urzędowi Emigracyjnemu w Gdyni. W 1923 roku w blokach 2, 4 i 6 zakwaterowane zostały „dzieci syberyjskie”¹.

Część spośród 877 „dzieci syberyjskich”, w liczbie trzystu, skierowano do Wejherowa wczesną wiosną 1923 roku². Pierwszy transport zawitał 22 lutego. *Zakład Wychowawczy Dzieci Syberyjskich w Wejherowie powołany został przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przy wsparciu władz województwa pomorskiego jako typ zakładu państwowo-sto-*

*warzyszeniowego. W zamian za współfinansowanie placówki Polski Komitet Ratunkowy Dzieci Dalekiego Wschodu otrzymał prawo kierowania stroną pedagogiczną i wychowawczą placówki, które powierzył Annie Bielkiewicz i Józefowi Jakóbkiewiczowi*³.

Umowa między Polskim Komitetem Ratunkowym Dzieci Dalekiego Wschodu (PKRDDW) a Sejmikiem Wojewódzkim w Toruniu określała czas funkcjonowania zakładu na pięć lat. PKRDDW kierowany przez Bielkiewicz pokrywał około 40% wszystkich wydatków zakładu.

Dr Jakóbkiewicz koncentrował się na wychowawstwie, opiece medycznej, działalności harcerskiej. Spośród kadry wychowawczej należy wspomnieć również niezastąpioną Annę Bielkiewicz, choć na uznanie zasłużył ogół pracowników z Marią Buglewską na czele, w trudnych warunkach ofiarnie wykonujących swą misję. Przełożonymi zakładu były kolejno: M. Buglewska, Stanisława Cwierdzińska i Aniela Rogowska⁴. Podopieczni zakładu mieli zapewnioną opiekę bytową, wychowawczą i pedagogiczną do ukończenia osiemnastego roku życia. W zakładzie obowiązywała nowatorska pedagogika niedyrektywna, przeciwstawiająca się nadmiernemu rygoryzmowi⁵.

Dr Jakóbkiewicz stworzył model wychowawczy świadomego obywatela kochającego ojczyznę, praktycznego, odważnego, aktywnego w rozmaitych dziedzinach – pracy społecznej, kulturze, sporcie, skautingu. Każdy dzień rozpoczynany był gimnastyką. Po lekcjach uczniowie odrabiali

¹ J. Szews, B. Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie. W 25-lecie likwidacji Liceum Pedagogicznego*, Wejherowo 1994, s. 30.

² Tamże, s. 31.

³ G. Lisius, *Zakład Dzieci Syberyjskich w Wejherowie*, (w:) *Syberyjskie dzieci cesarskiej Japonii. Pomoc Japonii dzieciom polskim z Syberii w latach 1919–1922*, konferencja, Warszawa 2019, s. 84.

⁴ Tamże, s. 89.

⁵ W. Theiss, *Cztery bramy. Droga dzieci polskich z Syberii do ojczyzny (1919–1922)*, (w:) *Syberyjskie dzieci...*, s. 47.

lekcje i przebywali na zajęciach zgodnych ze swoimi zainteresowaniami, w tym samym czasie dyżurni zajmowali się cerowaniem odzieży, prasowaniem itp. Wieczorny apel zawsze kończyło odśpiewanie Roty.

Rozpiętość wieku dzieci była niemal największa z możliwych – od lat dwóch do niespełna osiemnastego roku życia, co pociągało za sobą konieczność zróżnicowania procesu wychowawczo-dydaktycznego, jak również zagospodarowania wielu spraw egzystencjalnych zgodnie z odmiennymi potrzebami właściwymy określonemu wiekowi. W ośrodku zorganizowano internat, przedszkole, funkcjonowała szkoła powszechna dla młodszych dzieci i pokoje do nauki. Urządzono również świetlicę, skompletowano bibliotekę i gabinet lekarski ze szpitalikiem, oczywiście kuchnię i stołówkę.

Starsze dzieci uczęszczały do szkół funkcjonujących na terenie miasta, o czym świadczą chociażby zapisy w kronice Szkoły Podstawowej nr 3⁶. Z kolei dzieci najstarsze pobierały naukę w gimnazjum (np. bracia Waław i Wincenty Danilewiczowie, późniejsi lekarze w Kartuzach) i seminarium nauczycielskim. Część młodzieży uczyła się w szkołach handlowej i rolniczej, część poznawała rzemiosło w warsztatach należących do zakładu, jak również u prywatnych rzemieślników, np. Stefan Jakliński terminował w zakładzie szewskim mistrza Bistrama⁷.

Jeden z czołowych polskich krajoznawców i popularyzatorów turystyki w okresie międzywojennym, Józef Staśko, pisze: *Z tyłu w poszczególnych budynkach znajdują się szpitale dla nerwowo chorych, przytułek dla dzieci przybyłych z wiosną 1922 r. z Japonji i tu na łonie przyrody zdala od wiru i gwaru życia umieszczonych. Sam Prezydent Rzplitej, rząd polski i miejscowi obywatele pomorscy roztoczyli swą należytą opiekę nad biednymi sierotami, co żyły z dala od Polski i nie zaznały, co to ojczyzna⁸. Dzieci mogły liczyć na pomoc osób sprawujących ważne funkcje publiczne. Na Sierociniec dzieci Syberyjskich złożył b. Wojewoda Pomorski Dr. Wachowiak na ręce p. Starosty Dr. Chmieleckiego 100 złotych⁹. Nie wiadomo, niestety, czy wojewoda przekazał ową sumę w formie jakichś subwencji dla zakładu, przewidzianych możliwymi wcześniejszymi ustaleniami*

Fragment folderu wydanego przez Port of Humanity Tsuruga Museum, informującego o wydarzeniach z okresu I i II wojny światowej.

i zobowiązaniami, czy też był to odruch serca wrażliwego człowieka, który obdarował sieroty z własnej kieszeni.

Zainteresowanie losem dzieci przybyłych z Dalekiego Wschodu przejawiali także najwyżsi dostojnicy państwowi. 30 kwietnia 1923 roku *Do Wejherowa przyjechał prezydent RP, Stanisław Wojciechowski. Podczas pobytu zwiedził między innymi Krajowe Zakłady Opieki Społecznej, w których mieściła się szkoła i internat dla głuchych, Szkoła Rolnicza oraz oddział wychowawczy dla dzieci reemigrantów z Dalekiego Wschodu. Prezydent ofiarował 500 000 marek na zakup podręczników i innych książek dla dzieci z Syberii. Obiecał przesłać w późniejszym terminie dodatkowo kwotę 7 000 000 marek¹⁰.*

Około stu wychowanków dość szybko opuściło zakład. Byli wśród nich najstarsi, którzy po wyuczeniu się zawodu rozpoczęli samodzielne życie, a także ci, których odnaleźli krewni mieszkający w Polsce.

Zakład Wychowawczy Dzieci Syberyjskich został zlikwidowany 25 lipca 1928 r.¹¹

FORMY AKTYWNOŚCI

Nowoczesność ośrodka, wymuszona skądinąd warunkami powojennymi, polegała na wszechstronnym zaangażowaniu dzieci w życie wspólnoty, również gdy chodzi o kwestie egzystencjalne. Finansowanie ze środków państwowych w sytuacji, gdy Polska właściwie w każdej dziedzinie życia musiała dźwigać się z ruin i budować niemal wszystko od początku, było niewystarczające i zapewniało jedynie minimum konieczne do przeżycia i funkcjonowania zakładu na poziomie zapewne nie do końca spełniającym aspiracje pracowników i potrzeby samych dzieci.

Należy wspomnieć, że okres pobytu na Syberii, w warunkach wojny, zimna, głodu i niepewności jutra, odcisnął na psychice dziecięcej głębokie piętno, a proces przywracania zwykłej w najmłodszym wieku bez troski i zwyczajnego poczucia bezpieczeństwa trwał latami, niekiedy zapewne rany zadane psychice były nieuleczalne. *Okresy głodu na Syberii tak wryły się dzieciom w pamięć, że podczas posiłków część jedzenia zakopywały w ziemi, na dziedzińcu lub w parku, robiąc żelazne zapasy. Mimo wysiłków lekarzy, kilkoro dzieci zmarło na gruźlicę¹². Z pewnością niełatwa sytuacja finansowa zakładu utrudniała ambitne zamierzenia zapewnienia*

⁶ Tamże.

⁷ R. Osowicka, *Bedeke wejherowski*, Gdańsk 2002, s. 84.

⁸ J. Staśko, *Przewodnik po Wejherowie i okolicy*, Wejherowo 1923, (w:) B. i T. Żmuda-Trzebia-

towscy, *Spacerkiem po dawnym Wejherowie (na pocztówkach z lat 1882–1944)*, Gdańsk 2012, s. 124.

⁹ „Gazeta Kaszubska” 1924, R. III, nr 119.

¹⁰ O. Podolska, *Kalendarium życia kulturalnego i literackiego Wejherowa w dwudziestolecie międzywojennym*, Wejherowo 2010, s. 40.

¹¹ „Gazeta Kaszubska” 1928, R. VII, Nr 169.

¹² R. Osowicka, op. cit., s. 84.

Boże Narodzenie w Zakładzie Wychowawczym Dzieci Syberyjskich, koło choinki stoją A. Bielkiewicz i J. Jakóbkiewicz. 1925 r.

dzieciom jak największego komfortu psychicznego i zdrowia fizycznego. Oczywiście fakt, że te dzieci były osierocone, mimo najlepszych chęci i starań pracowników zakładu, nie pozostawał obojętny dla ich rozwoju.

Sposobem na pozyskiwanie dodatkowych funduszy na działalność zakładu były występy artystyczne wychowanków, jak również popularyzacja historii związanej z syberyjską epopeją, prowadzona w rozmaitych środowiskach i miejscach. Przejawów obydwu dopełniających się form działalności można znaleźć wiele.

W Zakładzie Wychowawczym Dzieci Syberyjskich odbyła się uroczystość poświęcona rocznicy powstania listopadowego. Odczyt o bohaterskich walkach narodu o niepodległość wygłosiła Walentyna Żyliczowa. Śpiewały i recytowały dzieci syberyjskie oraz uczniowie Szkoły Rolniczej¹³. Informacja zamieszczona jest pod datą 2 grudnia 1923 roku.

Puck. Występ dzieci syberyjskich. W niedzielę, dn. 11-go bm. wystąpią po raz drugi w mieście naszym dzieci syberyjskie z Wejherowa, które nadzwyczaj urozmaiconym programem popisują się będą w domu kuracyjnym o godz. 17-tej. Dzieci ostatnimi popisami w Pucku zjednały sobie uznanie i sympatię ogółu społeczeństwa, które z pewnością i tym razem w dniu występu należycie dopisze, tembardziej, że dochód przeznaczony jest na utrzymanie zakładu dzieci¹⁴.

Dobłą okazją do występów był czas Bożego Narodzenia i okres po nim następujący. Oto w święto Trzech Króli 1924 r. Dzieci Syberyjskie wystawiły „Jasełka”. Przedstawiono również scenki: gromada wieśniaków z różnych okolic kraju w strojach ludowych, pan Twardowski na kogucie, czarownica z Łysej Góry, ułan i Małgorzatka, żak, przekupka i kominiarz. Wystąpili też komiczny Icek Popycek i chłopiek Roztropek, namiestnik oplakiwany przez Marynię i gromadka dzieci tulących się do Bożej Matki. Śpiewano pieśni ludowe i kolędy¹⁵. Po roku jasełka prezentowały się chyba okazale. Widać też tu ambicję kadry pedagogicznej stworzenia efektownego widowiska i współpracę z wieloma osobami spoza zakładu. Dzieci syberyjskie wystawiły w sali Prusińskiego „Jasełka”. Oprócz

tradycyjnych postaci szopki oglądano dzieci w strojach ludowych. Pojawili się też między innymi bohaterowie powieści Sienkiewicza: Kryśka Drohojowska i Danusia z „Krzyżaków”. Młodsze dzieci zatańczyły krakowiaka i mazura, a starsze, odziane w kontusze, poloneza. Program przygotowali Walentyna Żyliczowa i prof. Wilhelm Tyszowski. Leon Nalborczyk zajął się charakterystyką, a Janina Biczówna choreografią. Stroje wypożyczyły firmy Patschull, Behrendt i Gajdy¹⁶. Wydarzenie miało miejsce 11 stycznia.

Życzliwość animatora kultury w okresie międzywojennym, Leona Prusińskiego seniora, nie była gestem jednorazowym. 9 maja 1925 roku Zakład Wychowawczy Dzieci Syberyjskich zorganizował w sali Prusińskiego wieczornicę. Na program złożyły się deklamacje, śpiew chóru, ćwiczenia gimnastyczne i obrazy eurytmiczne, ilustrujące fragmenty utworów Stanisława Wyspiańskiego. Dochód przeznaczono na potrzeby zakładu. W dwóch ostatnich numerach „Rodziny Kaszubskiej” zamieszczono opis pobytu dzieci w Japonii¹⁷.

„Dzieci syberyjskie” uczestniczyły również w przedsięwzięciach artystycznych organizowanych wspólnie z innymi podmiotami. 7 listopada 1926 roku W sali Prusińskiego odbyła się wieczornica z okazji „Tygodnia Akademika”. Wystąpiły orkiestry: gimnazjum pod batutą prof. Kantrzonki i seminarium, którą dyrygował prof. Zbigniew Madejski. Wystąpiły również dzieci syberyjskie oraz orkiestra smyczkowa seminarium. Na zakończenie odbyła się zabawa taneczna¹⁸.

O różnorodności form edukacji w zakładzie, o talentach i zainteresowaniach wychowanków, a także o wartości terapeutycznej warsztatów zajęciowych (nawet jeśli ówczesnie się tak nie nazywały) świadczy informacja dotycząca 23 kwietnia 1927 r. Dzieci syberyjskie urządziły wystawę swoich prac w pawilonie IV Zakładów Opieki Społecznej. Zwiedzający oglądali rysunki i prace malarskie, kolekcję haftów wykonanych przez dziewczęta z zakładu, wystawę lalek i ich ubranek, zbiór przedmiotów koszykarskich, kolekcję znaczków pocztowych i banknotów, komplet map, plakatów i prac krawieckich. W oddzielnym pomieszczeniu prezentowano króliki i gołębie, hodowane przez wychowanków¹⁹.

Niestrudzony dr Jakóbkiewicz prowadził szeroko zakrojoną akcję edukacyjną na temat podopiecznych, szczególnie na terenie Wejherowa.

We wspomnianej już kronice Szkoły Podstawowej nr 3 czytamy, że w sobotę dnia 24 lutego 1924 r. wygłosił p. dr Jakóbkiewicz – wiceprezes Komitetu Ratunkowego Dzieci Dalekiego Wschodu – odczyt o pracy ratunkowej na Dalekim Wschodzie Syberii i pomocy Japonii udzielonej dla dzieci polskich. [...] 1 III 1923 r. przyjęto do naszej szkoły 34 dzieci przybyłych z Syberii. Dzieci te mieszkają w Zakładzie²⁰.

W gimnazjum odbył się odczyt o Japonii wygłoszony przez dr Józefa Jakóbkiewicza, połączony z wyświetlaniem przezroczycy uzyskanych z poselstwa japońskiego staraniem wejherowskiego oddziału Czerwonego Krzyża. Ponowny odczyt odbędzie się 14 XI²¹.

¹³ O. Podolska, op. cit., s. 47.

¹⁴ „Gazeta Kaszubska” 1926, R. V, Nr 79.

¹⁵ O. Podolska, op. cit., s. 50.

¹⁶ Tamże, s. 62.

¹⁷ Tamże, s. 68.

¹⁸ Tamże, s. 83.

¹⁹ Tamże, s. 88.

²⁰ J. Szews, B. Bieszk, op. cit., s. 31.

²¹ O. Podolska, op. cit., s. 46.

Proces wychowawczy „dzieci syberyjskich” obejmował rozmaite formy aktywności, nie tylko dydaktyczne. Kładziono nacisk na wszechstronne kształtowanie młodych ludzi, zgodnie z łacińską maksymą *Mens sana in corpore sano* – W zdrowym ciele zdrowy duch. Wielką w tym zasługą samego doktora Jakóbkiewicza, co widać choćby na przykładzie działalności harcerskiej w zakładzie (jak pamiętamy, jeszcze w Rosji doktor był zapalonym harcerzem i organizatorem ruchu skautowskiego). Otóż Józef Jakóbkiewicz założył i prowadził na terenie zakładu Hufiec Syberyjski ZHP. Dużym osiągnięciem hufca i jego organizatora było *wybudowanie i wyposażenie harcerskiej przystani żeglarskiej na Helu, gdzie odbywały się corocznie obozy harcerskie dla „dzieci syberyjskich” z Zakładu, na których [tak w oryginale – P.S.] sam często uczestniczył*²². Harcerze dysponowali kilkoma łodziami żaglowymi i wiosłowymi oraz jachtem „Beniowski”. Funkcję komendanta obozu żeglarskiego pełnił Antoni Gregorkiewicz, od 1927 r. Ignacy Bobrowski.

*Działalność organizacji harcerskiej (...) zaczęła się w 1924 roku, a w 1925 roku Harcerski Hufiec Syberyjski im. Tadeusza Kościuszki z drużynami męskimi: Amurską i Mandżurską oraz żeńskimi: Zabajkalską i Ussuryjską został przyjęty do Związku Harcerstwa Polskiego*²³. Do 1927 r. funkcję komendanta hufca pełnił J. Jakóbkiewicz, po nim Jan Wesołowski. Do hufca należała ponad połowa wychowanków²⁴. Wszechstronna działalność harcerska możliwa była również dzięki wsparciu m.in. Kwatery Głównej ZHP i Marynarki Wojennej.

Na liczne obozy, dzięki staraniom dr. Jakóbkiewicza, przybywali z pogadankami i wykładami znani artyści, pisarze, propagatorzy rozmaitych form aktywności, ludzie będący autorytetami w swojej dziedzinie. Bywał np. generał Mariusz Zaruski, łączący w swojej osobie wszystkie wymienione przymioty.

Cennym dokumentem epopei „dzieci syberyjskich” jest „Echo z Dalekiego Wschodu (...) Jednodniówka Komitetu Ratunkowego Dzieci Dalekiego Wschodu”, kronika poszczególnych etapów powrotu dzieci do Polski i ich adaptacji w kra-

Wejherowo. Zakład Dzieci Syberyjskich

ju przodków. Łącznie ukazało się dziesięć numerów pisma.

Po opuszczeniu zakładu młodzież (później osoby dorosłe) spotykała się i wspierała w ramach Związku Młodzieży Dalekiego Wschodu²⁵, a do dziś utrzymują kontakty niektórzy potomkowie małych repatriantów.

Historia „dzieci syberyjskich” to temat na film epicki. Jest w niej i dramat, i śmierć, ale też ogrom dobra, jakie pokrzywdzonym i niewinnym okazali ci, których z pozoru nic nie łączyło z tragedią i cierpieniem polskich dzieci. Japończycy – ci wielcy i ci „zwyczajni” – okazali sierotom tyle serca i starania, że nie sposób przypominać sobie o tym bez wzruszenia. Tak jak i o dwudziestotrzyletniej japońskiej pielęgniarkie, która dzieciom oddała to, co miała najcenniejszego – życie.

To także historia niezwykłej energii i poświęcenia Anny Bielkiewicz, Józefa Jakóbkiewicza i wielu innych, których patriotyzm i ideowość przejawiały się najpiękniej: w bezinteresownej pomocy konkretnemu człowiekowi, bez jakichkolwiek intencji budowania własnej kariery i pozycji.

To historia, która pokazuje, że świat może być dobry, jeśli tylko chcemy.

PIOTR SCHMANDT

LITERATURA WYKORZYSTANA

Wydawnictwa zwarte

- Osowicka Regina, *Bedeker wejherowski*, Gdańsk 2002.
 Osowicka Regina, *Leksykon wejherowian*, Wejherowo 2008.
 Podolska Olga, *Kalendarium życia kulturalnego i literackiego Wejherowa w dwudziestolecie międzywojennym*, Wejherowo 2010.
Historia Wejherowa, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1998.
Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, red. S. Gierszewski, t. II, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994.
Syberyjskie dzieci cesarzowej Japonii. Pomoc Japonii dzieciom polskim z Syberii w latach 1919–1922, konferencja, Warszawa 2019.
 Szewc Jerzy, Bieszk Bolesław, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie. W 25-lecie likwidacji Liceum Pedagogicznego*, Wejherowo 1994.

Theiss Wiesław, *Dzieci syberyjskie. Dzieje polskich dzieci repatriowanych z Syberii i Mandżurii w latach 1919–1923*, Warszawa 1992.
 Żmuda-Trzebiatowscy Beata i Tomasz, *Spacerkiem po dawnym Wejherowie (na pocztówkach z lat 1882–1944)*, Gdańsk 2012.

Wydawnictwa ciągłe

- „Echo z Dalekiego Wschodu. Przez Japonię – Krainę kwiatów i wschodzącego słońca – wróciły dzieci polskie z Syberii do Ojczyzny” 1924. Jednodniówka Polskiego Komitetu Ratunkowego Dzieci Dalekiego Wschodu.
 „Gazeta Kaszubska” 1924, R. III, Nr 119 z 4 października.
 „Gazeta Kaszubska” 1926, R. V, Nr 79 z 10 lipca.
 „Gazeta Kaszubska” 1928, R. VII, Nr 169 z 25 lipca.

Wydawnictwa ulotne

- Port of Humanity Tsuruga Museum, Tsuruga 2018 [folder muzeum w Tsurudze].

²² J. Szewc, B. Bieszk, op. cit., s. 31.

²³ J. Kandzora, *Harcerstwo – Hufiec Syberyjski*, (w:) *Syberyjskie dzieci...*, s. 91.

²⁴ Op. cit., s. 92.

²⁵ B. Breza, *Wejherowo w okresie międzywojennym i okupacji*, (w:) *Historia Wejherowa*,

red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1998, s. 324.

ZARAZÈC KASZÈBSKÒSCÀ

Jedną z Òrmùzdowèch Skrów za Iònczi rok òstało karno Nadolanie. Ò historii i dzysdniowym dzejanim zespolu gòdómè z jegò czerowniczką Iloną Kòwalczik.

■ Jak w mòli wsè nad Żarnowczim Jezorã pòwsteli Nadolanie?

Zaczàło sã tak. Waldémòr Szczèpior [dzysdniowi direktòr gniewiòszczégò Centrum Kùlturè, Spòrtu, Turisticzi i Biblioteczi, a téz dirigent Gminowi Dãti Òrkestrè w Gniewinie] zabédowòł stwòrzeniè Kòła Wieszcich Gòspòdèniów w Nòdolim. Czedè ju pòwstało, dzèwczàta rèchtowalè sã do Pòwiatowégò Przezèrkù KWG, dze miałè m.jin. cos zaspiewac. Waldk scwierdził, że dobrze to jima jidze, tej mòze wòrt bè bëło stwòrzèc téz spièwnè karno. Nòprzòd bëło czile sztèczków, np. „A më jesmè naszi”, „Kaszèbsczè jezora”. Waldk jima przègriwòł. Pòzni mòja tamtoczasnò direktorka [Niepùblicznégò Przedszkòla w Kòstkòwie] Małgòrzata Wójcechòwskò rzekła: „Slèchòj, Ilonka, mòze tè bë nama pòmògła? Znajesz sã na tim, fejn spièwòsz”. Jò za baro nie chcała sã zgòdzèc, bò wiòlgà barièrã bëł dlò mie kaszèbsczi jãzèk. Kàsk jem bëła z nim òslèchònò, ale nié wszètkò jò rozmiała. Kùnc kùnców dała jem sã równak namòwic. To bëł 2004 rok. Nòprzòd w karnie bëło wierã òsmè białków, pòzni doszłè jesz dzecè ze wsè zachàconè przez swòje mëmczy abò starczy.

Pierszi naji kòncert bëł z leżnoscè 10-lecò dãti òrkestrè w Gòrze. Jesmè mielè wiòldzi strach. To bëł festin. W pierszi rède sedzelè sami wòzny lèdze – wèszèznè gminè Wejrowò, ale jakòs sã ùdało. Na binie më wierã wèzdrzelè pèrznã dzywno, bò mało chto z nas miòł wnenczas kaszèbsczi òbleczènk, ale më bëłè ròd z tegò doswiòdczeniò pierszégò pùblicznégò wèstàpù i jesmè chcelè grac dali. Pierszã najã akòrdionistkã, akòmpaniatorkã bëła Terèza Nareckò, dzysò ju swiãti pamiacè. Akòmpaniament bëł dosc prosti, òsoblèwie przeriwniczi midzè zwrotkã a refrenã nié wiedno wèchòdzèłè bëlno, ale jakòs më so delè radã. Jò cos za-

spièwała, òna dograła. Ten pierszi wèstàp òdbèł sã 20 czerwiòca 2004 rokù.

■ Jaczè bëłè nòwikszè waje jiwрэ na zòczàtkù dzejaniò?

Na zòczàtkù më mielè przèdno wiòldzi jiwèr z ùdostanim tekstów i melodiów. Wnenczas jesz nie bëło tak wiele nowèch spièwów, dobècè stòrèch téz nie szło letkò. Na szczescè wiele lèdzy pòmògàło, na przèmiar Marzena Pałka, jakò tej robiła w skansenie w Nòdolim, przekòzała mie jaczis skòroszit z dokazama. Tak më pòznòwelè nowè spièwè. Jò je sobie grała, òslèchiwała sã z nima. Jezlè jidze ò tekst, to dzèwczàta z karna mie gò tlòmaczèłè, przeròbiałè gò tak, zebè bëł dopasowòny do gòdczi ùziwòny w Nòdolim. Nòprzòd jesmè ùczèłè sã spiewac jednogłosowò, a pòzni më so stòwielè barzi drãdzè zadania i wnet sã pòjawiła dwagłosowòsc. Pamiãtóm, że mòje dzèwczàta (wiedno tak ò nich gòdóm, nawetka ò tèch, co bëłè òd samégò zòczàtkù) gòdałè, że jò mùszã wiedno jima cos skòmplikòwac, pòmachtac. Kàsk narzèkalè, ale pòzni, jak më sã ju nauczèłè, bëłè baro búsznè z tegò. Pòczàtci bëłè drãdzè, ale na naji drodze stòwelè baro fejn lèdze i czekawè wèzwania.

■ Jaczè wèdarzeniè (mòze wèdarzenia) mòce za nòwòznieszè w historii karna? Pierszi pùbliczny wèstàp, pierszò plata, mòze jaczi wèjòzd?

Pierszim taczim przelòmanim w historii najégò karna bëł wèjòzd na Ùkrajinã. To bëła dlò naju wiòlgò redota i niespòdzajnota. Jesmè dostelè ròczbã, zebè zagrac kòncert w Pałacu Przebendowsczych we Wejrowie i tam nama rzeklè, że më òstelè wèprzèdniony i mdzemè reprezentowac wejrowsczi kréz i gminã Gniewino òbczas festiwalu „Kołomyjka” na Ùkrajinie. To bëło cos nadzwèkòwégò! Dlò mie dèbèłt, bò prawie w czerwiòcu tegò rokù [2006] jò ùrodzèła swòjã nòmłòdszã còrkã, Zuzã, a më mielè jachac w zèlnikù.

Jô miała wiôldzi strach, ale to bël cëdowny wëjôzd. Më jachelë razã z dáta òrkestrã z Gniewina. Mògła jem spòkójno zajãc sã robòtã, bò wszëtcë mie pòmògelë w zajimanim sã dzeckã. Jô téz pòmëslała, że skòrno jedzemë na Ùkrajinã, to òkróm zaprezentowaniô kaszëbsczi kùlturë pòkòzemë jima, że rozmiemë téz ùkrajinsczë spiëwë. A że rëchli më sã spòtkelë w Pòlsce z karnã Prikarpatia, to ùdalo sã nama nauczëc dwóch sztëczkòw. I tim jesmë ùdostelë serca Ùkrajinców. Ten wëjôzd, to je žëczné przëjãcë przez slëchińców dało nama gwësnotã, że to, co robimë, je wòtrné.

Drëdzë przełòmanie bëło zrzeszoné z tim, że róz przësedł do naju na próbã Tòmk Fópka. Më gò jesz wnenczas nie znelë. Pòslëchòł naju i zapitòł, czë nie chcemë òstac nòleznikã Radzëznë Kaszëbszczich Chùrów. Nie wiem, czë to nie bël nòwòznieszi pònkł w historii najégò karna. Dzãka wstãpieniu do Radzëznë zespòł pòszedł wprzódk. Jô ùdostała dzãka temù przistãp do wiôldzi bazë tekstów i melodiów, Tòmk baro pòmògòł nama w bëlny wëmòwie, naji jãzëk stòł sã blëszsi lëteracczi kaszëbiznie. Jô téz sã zapisała na kùrs kaszëbsczégò jãzëka, žebë lzi mie bëło pilowac jãzëkòwi pòprawnotë. A je to dlò mie baro wòzné. To wszëtkò nama wiele dało i szerok òtemkło dwiërce na swiat. Jesmë pòczëlë, że mòzemë wicy. Dzãka Radzëznie mòzemë narzeszëwac nowé kòntaktë, ùczimë sã òd jinëch zespòłów, a òni òd naju. Twòrzimë jedno wiôldzë karno. Wiele razë jem mësłała, dze më bë dzysò bëlë, czëjbë nié ta róczba do Radzëznë Kaszëbszczich Chùrów.

■ **Spiewòta pò kaszëbskù, pòlskù, ùkrajinskù i žmùdzkù. To dosc mało spòtikòny zestòwk...**

Skãdka te jãzëczki? Kaszëbsczi – bò jesmë kaszëbsczim karnã i w najim repertuarze mómë przede wszëtczim spiëwë w tim jãzëkù. Pòlsczi dlòte, że bierzemë ùdzël w rozmajitëch ùroczëznach w gminie Gniewino i nié blòs, m.jin. patrioticznëch 11 lëstopadnika. Ùkrajinsczi je skùtkã najich kòntaków, ò jaczich jem ju kãsk rzekła – z zespòłã Prikarpatia, a pòzni téz Tajstra. Më ùczimë sã jich spiëwów, a òni dzãka nama pòznòwajã kaszëbsczë. Žmùdzczi pòjawił sã, czëj jesmë mielë kòntakt z jednym z lëtewszich karnów. Pòmògł sã nama skòntaktowac direktór Mùzeùm Pùcczi Zemi Mirosłòw Kùklik. Më bëlë dwa razë na Lëtwie na Mi-dzënorodnym Festiwalu Fòklòru jakno przedstòwcowie Pòlsczi i Kaszëb. Chcemë wiedno pòznawac kùlturã tëch lëdzy, z jaczima sã zdrëszimë, dlòte łoni më sã nauczëlë dwóch žmùdzczich spiëwów. To chëba nòbarzi drãdži jãzëk, w jaczim jesmë donëchczòs spiëwelë.

■ **Jakno mieszkãncowi Nòdolò mie sã zdòwò, że niejedne imprezë sã nié do pòmëszleniò bez wajégò spiëwù. Jaczi rozegracji bë nijak ni mògło bëc bez wëstãpù karna Nadolanie?**

Mësłã, że kòzdò rozegracjò mòže sã òdbëc bez Nadolanów, ale je pròwdã, że òd wiele lat jesmë stójnym elementã imprezów rëchtowónëch przez Mùzeùm Pùcczi Zemi – Kranbal, Dzën Chleba i Miodu, rëchli bël téz Dzën Kapustë. Do te Cystersczi Festin w zëlniku w Žarnòwcu, patrioticzny kòncert 11 lëstopadnika w kaplëcë w Nòdolim, Nowòroczny kòncert w Žarnòwcu, czedë mòzemë prezentowac lëdzóm cëdowné kaszëbsczë kòlãdë.

■ **Czëjeta sã wòznym dzelã gminë Gniewino i swòji wsë? Mòžeta rechòwac na bëlné wspiarcë ze stronë wësżëznów gminë?**

Jak nòbarzi czëjemë sã baro wòznym dzelã gminë. Mómë swiãdã, że jesmë wespòłtwòrzëlë sztëczk historii tegò mòla. A ježlë jidze ò wspiarcë, to jesmë cãžkò robilë, žebë na nie zasłuzëc i w slëdnëch latach ni mómë nizòdnëch jiwrów z ùdostaniem pòmòcë. Mòzemë jezdzëc na rozmajitë kòncertë, kònkùrsë w kraju i za grańcã. Ale gmina téz wiedno mòže na naju rechòwac.

■ **Baro wiele robita dlò promòcji kaszëbsczi kùlturë. Waje spiëwë, kaszëbsczë ruchna, w jaczich nòlezniczczi karna chòdžã czãsto na niedzielne msze, bùdëjã kaszëbskã swiãdã w Nòdolim i nié blòs tam. A doch nié wszëtcë w Nadolanach sã z Kaszëb?**

Nòdolë je òsoblëwã wsã. Historicznò je mòcno zrzeszonò z pòlskòscã, ale wiedno bëła téz kaszëbskò. Wszëtczë dzëwczãta, jaczë na zòczãtkù twòrzëlë zespòł, czëlë sã Kaszëbkama, gòdałë na codzën pò kaszëbskù. I rozmiałë zarazëc tã kaszëbskòscã. Òkróm te kaszëbskò kùltura mò w se baro wiele czekawégò. Jô téz sã czëjã niã zarazonò. Lëdze, z jaczima jem sã spòtikała i spòtikóm òb 30 lat mòji bëtnoscë na kaszëbsczi zemi, pòkòzelë mie, że je to cos baro atrakcyjnegò i wòtrnegò. Nie jem Kaszëbkã, ale terò sama próbujã zarazac jinëch kaszëbskòscã, òsoblëwie wszëtczë dzecë, z jaczima robiã òd 30 lat.

■ **Donëchczòs mòta nagróné dwie platë – pierszã ju w 2006 roku. To bëło leno dwa lata pò pòwstaniem karna...**

W pierszych latach dzejaniò, ju nie pamiãtóm dokłãdno czedë, pòjawił sã Rиск Okòń. Bël drëdzim akòrdionistã, a Terëza Nareckò zaczãła te akòmpaniowac na mandolinie i wszëtkò zaczãło sã w karnie rozwijac. Tej jesmë sã delë na nagranië pierszi platë. To bëło dzesãc baro prostëch spiëwów. Jak terò tegò slëchómë, to mëslimë, że to bëło dosc slabë. Drëgò plata z 2008 roku miała ju wicy dokazów – dwadzesce. Bëlë na ni téz spiëwë pò ùkrajinskù, pòjawiła sã wieległosowòsc, szerszë instrumentarium, bò grałë téz trãbczi. Mëslimë ò wëdanim trzeci platë, nòlepi z kaszëbsczima kòlãdama, jaczich je w najim repertuarze trójno. Wcyg równak felëje czasu. Zdòwò mie sã, że naja rówizna je ju dosc wësokò, pòjawił sã nowi akòrdioniscë – bël Zbisk Dampc, a pò nim w 2011 roku Łukòsz Jung. Jesmë w sztãdze zrëchtowac baro dobrã platã i robimë wszëtkò, žebë sã ùkòzała jesz latos.

■ **Na czym zanôlégôł waji ùdzél w „Bójce na głosë”?**

W projekce „Bójka na głosë” brało ùdzél wiele karnów z Radzëznë Kaszëbsczich Chùrów. Kòżdë miało za zadanié nagrãc tekst bójczy i spiéwã. Tómk Fópka napisôł dlô naju „Spiéwkã princesë”, a bójkã, jakã jesmë przërëchtowelë, bëła „Ó piãkny królowi córce” Aleksandra Majkòwsczégò. Robòta w tim projekce bëła czekawò, nôwicy czasu jesmë namienilë spiéwie – baro drãdzi. Jem scwierdzëła, że nie dómë radë sã ji nauczëc bez zmianë donëchczasny fòrmë spòtkaniò sã karna – to je rôz na tidzëń na dwie gòdzënë. Jò sã ùdbała, że òb zëmòwë ferie zrobimë warkòwnie. Jesmë je mielë w Gdinie, w szkòle w Chwarznie, dze më cãzkò robilë piãc dni. Òd te czasu rok w rok jezdzymë na taczë warsztatë i przë leżnosć pòkazywómë kaszëbskã kùlturã – më bëlë m.jin. we Wrocławiu, Kelcach, Torniu. Òkróm robòtë nad repertuarã dówómë téz kòncertë w tëch mòlach. To wszëtkò zacząło sã òd „Bójczy na głosë”.

■ **Ni môta jiwrów z przëchłóscenim do se dzeczy i młòdzëznë? Je jich w Nadolanach dosc wiele.**

Ni mómë z tim specjalnëch problemów. Tròfiãjã do naju lëdze ju zarażony kaszëbiznã, na przëmiar w przedszkòlu, dze jich wikszosc jem pòznała. Scygóm téz starszë dzecë, jaczë ùczëła jem w szkòle mùzyczi. Dzysdniowi nôleżnicë wcygają drëszczy i drëchów. Z knòpama je përzna gòrzi, bò czãsto chùtkò sã jima przikrzy, ale wòznë, że chòc próbujã.

■ **A co mòzeta jima zabédowãc òkróm robòtë i pòspòlnégò spiéwaniò?**

Młodi lëdze kòchają przede wszëtczim bëcë ze sobã. Sã w rozmajitëch latach, z wszelejaczich szkòłów, nié leno z gminë Gniewino, ale baro chãtno przëjézdżają na próbë. Sami gòdają, że nôlepsze sã dlô nich przerwë òbczas tëch najich zëndzeniów, bò tej mògã sã integrowã, ale bédëjemë téz jima wëjazdë do Pòlszci i za granicã. Ùczimë, że mògã bëc òdwòzny i wiele zdzejac, a w zëcym je musz wiedno robic to, co sã rozmieje nôlepi i co sã chce robic.

■ **Jak wspòminòta robòtã na planie filmù „Kamerdiner”?**

Baro lubiã rozmajitë wëzwania. Na pòczãtkù za kòzdim razã je strach, ale òb piãtnòsce lat dzejaniò naje karno mò ju rozmajitë doswiòdczenia i jesmë mòcno òtemkli. Czedë tej zazwònił Genk Prëczkòwsczi i zapitòł, czë chcemë

wëstãpic w filmie, to nôprzód bëło mészlenié, czë jesmë w sztãdze to zrobic, ale pòzni czëj rzekł, że brëkòwnë mdze blòs czile lëdzy, to jem wiedzała, że nawetka òbczas lato-wëch feriów dómë radã. Jesmë przërëchtowelë spiéwã, jakã më mielë wëkònac. Ni mógł bëc z nama akòrdionista, ale to sã dało... Tëlë że trzë dni przed nagrãnim Genk rzekł, że równak mùszimë zaspiewãc jinszi sztëczk, jaczégò jem rëchli nie czëła i nigdë jesmë gò nie spiéwelë. Na to, żebë sã nauczëc, më mielë 48 gòdzyn. Ni miała jem nawetka za baro mòzłëwòtë spòtkaniò z zespòã. Jò nagrała wëmòwã i melodiã, zaspiewała i wësłãła to nagrãnié dzëwczãtóm. Tak wëzdrzało naje przërëchtowanié do filmù. Pamiãtóm téz, co wëstwòrzałë garderobianë. Òsoblëwie na najich głowach. Ju terò wiémë, że robòta w filmie je baro cãzkò. Dërch na nogach òd szòsti reno do pierszi pò pòłnim. Żebë wrócëc dodóm, muszała jem w àuce zjimać bótë i jachac bòso – tak jem bëła òbòlãłò. Na głowie jò miała „gniózdo warnów” i mészlała jem òb drogã, czë pò ùmëcym włosów cos mie jesz na lëpie òstónie. Òb drogã miała jem kùpic chłëb we Wierzchùcënie, ale nie chcała jem straszëc lëdzy swòjã frizurã.

Czë ju film bëł fardich, jesmë z bicym serca szlë gò òbezdrzec wespòł z najima znajemnyma i jesmë bòczno wzérelë, żebë widzec, dze më tam jesmë... W jedny chwilë przëlecòł ten dzëlëk, w jaczim më mielë sã pòjawic. Tej jesmë tlòmãczëlë: „Widzyta: ta cenkò nic, tam dalek na ekranie, to jesmë bëłë më”. Wiémë równak, że bãdze téz „Kamerdiner” w dzëlach i tam mòze mdze naju wiele wicy, bò scenë z najim ùdzëlã bëłë dosc rozbùdowónë.

Terò wspòminómë to jakno dobrã zabawã i jesmë rôd, że më mielë ùdzél w pòwstanim „Kamerdinerã”. To bëło bëlnë doswiòdczenié! Jakbë mie chto rëchli rzekł, że bãdã grała w filmie, wierã jò bë nie ùwierzëła.

GÓDÒŁ DARK MAJKÓWSCZI

Czerowniczkã i dirigentkã karna Nadolanie dzysdnia je Ilona Kòwalczik, prezeskã – Jadwiga Warmbier, a akòrdionistama – Łukòsz Jung i Mikòłój Pùkszta. Na regionalnëch instrumentach grają: Ùrszula Żółãdek i Ilona Kòwalczik – diòbelsczë skrzëpice, Zuzana Kòwalczik – bròmbas.

KASZĘBSCZI TO JE MÓJ PIERSZI JĄZĘK

Z ksądzã doktorã Leszkã Jażdżewszim gòdò Stanisław Janka.

Ks. Leszek Jażdżewski ùrodzył sã 19 gromicznika 1967 rokù. Dзецne lata spãdzył w Kòrnym. Je dëszpasturzã w parafii Bòzi Òpatrznosć we Gduńskù. Napisòł a wëdòł ne ksążczy: *Historia wsi Korne* (2005), *Collegium Leoninum 1872–1957. Kuźnia kaszubskiej inteligencji* (2006), *Historia parafii pw. św. Leona Wielkiego w Wejherowie* (2007), *Pielgrzymki kościerskie na Kalwarię Wejherowską* (2008), *Osiem wieków parafii Świętej Trójcy w Kościerzynie 1210–2010* (2010), *Krzyże i kapliczki na terenie gminy Kościerzyna* (2010), *Byłem i Jestem z wami. 25 lat obecności Jana Pawła II na Zaspie* (2012), *Historia parafii pw. św. Mikołaja w Niedamowie* (2012), *Nekropolia męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie* (2012).

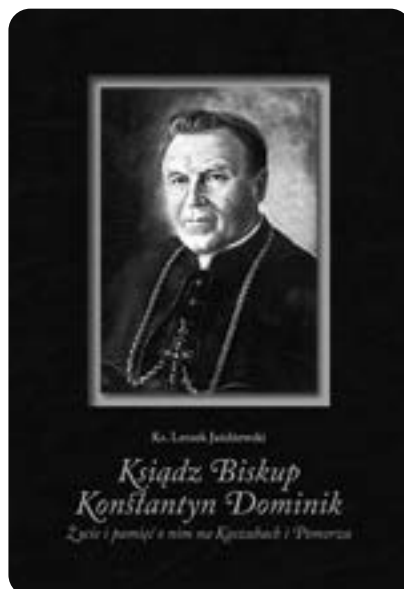
Mój rozmòwnik sã ùrodzył we Gduńskù, ale w dзецnych latach mieszkoł w Kòrnym, niedalek Kòscérznë i mójégò rodnégò Lëpùsza.

■ **Jak ksądz zapamiãtòł wies, w jaczi żył za dzecka? Kò ò ni je ksãdza pierszò ksążka *Historia wsi Korne* wëdònò w 2004 rokù...**

W Kòrnym zamieszkoł mój ojcz Józef z Lëpùszci Hëtë, chtëren pò II swiatowi wòjnie òżenił sã z Jadwigã z domù Kinowskã, mójã mëmã, a òna mieszkała prawie w Kòrnym. Òni razã prowadzëlë gbùrstwò na pùstkach. Z tegò małżeństwa ùrodzëlò sã sëtme sztëk dzecy. Jò jem nòmłodszi. Starszë dзецë przëchòdałë na swiat doma. Młodszë w szpitalu. W mójim przëpòdku miała to bëc bòlëca w Kòscérznie, ale òna prawie bëła w remònce i mójã mëmã przewiezlë do Gduńska. Jò sã ùrodzył w szpitalu miona Mikòłaja Kòpernika w dzëń, w chtërnym sã Kòpernik ùrodzył. Pòza tim ze Gduńskã mie nick nie parłaczëlò. Ale jak to sã rzecze, w žëcym ni ma przëpòdkù, mòże Bòzò Òpatrznosć wëbrała nen mòł ùrodzeniò, žebë zaznaczëc, że ze Gduńskã i gduńskã diecezjã bãdze sparłãczoné mòje žëcë w przëidnosć. Calé mòje dzectwò bëło zrzeszoné z robòtã na gòspòdarstwie. W kuńcu niemałim. Nòpierwi bëło to noszenië drevkòw do platë i pieca, pòtemù, czëj jò bëł starszi, jò pòsòł gãsë, a jesz pòzni krowë. Gãsë jò pòsòł nòdłëzi, a krowë czãsto sã pòlowało. Zëmã sã draszowało zbòzë, wòzëlò i czechlało wrëczy z mitë, dòwało sã žrëc zwierzãtóm i chòdzëlò sã do lasa na zrãbë. W zymkù bëła robòta przë sanie, a nie bëło maszinów, wszëtckò robiło sã rãczno. Bëło jesz sadzenië wrëków, robòta przë żniwach, zbiëranië grzëbów, chtërne sã przedòwało w skùpie, abò jagòdów do wekòwaniò. Na

jesëń – wëbiëranië bùlew, wëriwanië wrëków... Kòł mie sã pòwiòdało, że zgnilòta to je nòczãzsi grzëch. W wòlnëch chwilach bëłë wespòlné spiëwë i mòdlëtwë. Wiëndzenië do kòscoła tész nie bëło letczë, bò òn bëł dwanòsce kilomëtrów òd mójégò dodomù, to dërało nawetka pòł dnia, nawetka żelë bëł autobus. Pòzni, we Gduńskù jò wiedno szònowòł kròtkòsc kòscoła. Z lëdzama nie bëło wiele zetkaniów, bò jak jò wspòmniòł, më mieszkelë na pùstkach. Wiãcy më so spòtikelë z krewnyma niz z mieszkãncama wsë. Równak dochòdzëlë do mie òpòwiednie ò Kòrnym, ò zaklãti kròlewionce kòł Jezora Dłudzégò i ò zapadłim zòmku. Przë pasenim gãsý jò przëczëtòł trzë tomë Žëcò i przigòdów Remùsa Aleksandra Majkòwsczégò. Remùs z ti pòwie-

scë to bël człowiek baro pòbòzny, chtëren miòł dejafë. To bël ricerz słuńca. Jò chcòł bëc taczi jak òn. Jic na pielgrzimkã do Wejrowa, biòtkòwac sã z Czernikã. Mëma mie nauczëła kaszëbszczégò himnu i wiedno gòdała, że „nigdë do zgùbë nie przindã Kaszëbë”. Òna mie òpòwiòdała ò dzejach wsë przed wòjnã, òbczòs wòjnë, ò lagrze w Pòtulicach i czasach pòzniészich. Przez napisanié ksążczy ò Kòrnym jò chcòł służëc tim lëdzóm, westrzòdka chtërnëch jò wëròsł.

■ **Z tegò, co jò wiém, ksądz je krewny z Bòlesławã Jażdżewszcim, kaszëbsczim pisòrzã z Lëpùszi Hëtë, àutòrã wspominków ò swòjim żëcym. Wa mielë ze sobã jakãs parłãczbã?**

Mój òjc Józef miòł dwie sostrë i jednégò brata. Bël nim prawie Bòlesłòw Jażdżewszci, chtëren òstòł na tatkwòwiznie w Lëpùszi Hëtë, w Ùce, jak tamò sã gòdò. Jò òd dzecka pamiãtóm, jak mój tatk w co drëgã niedzielã gòdòł: „Jedzemë do Ùtë”. Bracynowie bëlë ze sobã baro zżëti. Jakżë òni sã scëskelë przë kòzdim zetkanim, òbjimelë! Tak bëło do kùńca żëcò. Czej mój strija Bòlesłòw przëjézdżòł do Kòrnégò, jò jakò dzeckò ni miòł wiele do pòwiedzeniò. Tak czedë bëło w kaszëbszczich chëczach, że przë stole sedzelë starszi, dzecë dali w nòrcie bez mòzlëwòtë òdezwanio sã. Jò mògł leno zdrzec i slëchac. A bëło co. Kò bëlë wspominczi z wòjnë, historie jesz dówniészë i czësto niedòwnë. Jò do dzys pamiãtóm, jak wùja Bòles wspominoł snicë ò mòjim niezëjącym starkù z Ùtë, czedë to tatk spitoł, jak tam (w niebie) je. Jak jò bël ju dozdrzeniałi, jò mògł ju sóm òdwiedzac mòjégò strija w Lëpùszi Hëtë, a pòtemù

w Niestãpòwie. Dlò mie strij Bòlesłòw, chtëren wiedno gòdòł do mie pò kaszëbskù, i jegò nòuczci bëlë ùzupënieniem nòuków mòjégò òjca. Dzys jakò ksądz jegò miono razã z mionã mòjégò òjcã jò wëmieniówóm w brewiarzowi, pòcerzowi i mszalny mòdlëtwie.

■ **Jak to sã stało, że ksądz wëbròł sztudërowanié historie?**

Miòtã do historie jò przejął prawie òd mòjégò strija Bòlesława, a òpisywanié przëszlòtë móm za słuźbã lëdzóm, przed wszëtczim Kaszëbóm.

■ **Doktorskã rozprawã ksądz napisòł w 1999 roku na témã „Kaszubi w Wehrmachcie”. Czemu prawie ò tim?**

Kaszëbi za słuźbã w Wehrmachcie czãsto bëlë ùstëgòwóny przez lëdzy z jinëch strón Pòlszczi. Jò so ùdbòł, że mùszã ùretac jich bëlné miono. W Wehrmachcie słuźelë mój òjc i strij Bòlesłòw. Kòzdi przëpòdk bël jiny. Równak jidze nalezc téż wspòlné pònkttë. Służënié w miemiecczim wòjskù bëło pòdiktowóné òbarnã rodzëznë, chtërny grozëła za òdmòwã wëwòzka do lagru. Do partizanów wszëtccë ni mòglë jic, a pòbór òbjimòł wszëtccich chłòpów, téż tëch, chtërny nie pòdpiselë miemiecczi nòrodny lëstë, ani nie zrobilë tegò jich starszi. W kùńcu òbczas słuźbë we Wehrmachcie czasã bëła leżnosc do ùcëkù, do wspòłrobòtë z partizanama abò przëndzeniò do partizanczczich òddzëlów w kraju i za granicã. W całoscë Kaszëbi òstawiłë bëlnã kòrtã w ti sprawie. Wiele z nich biòtkòwało sã w Pòlszczich Mòcach Zbrojnëch na Zòchòdze abò, jak bëło rzekłë, wespółdzejało z partizanama w pòjmónëch krajach. Hitler

ni miŏł z nich wiŏldżégŏ pŏzĕtkù, rĕchli òni przĕczĕniłĕ sã do jegŏ ùpŏdkù.

■ **W kùncu Wĕ wĕbrelĕ kapłaństwŏ i sztudia w Gduńszim Seminarium Dĕchŏwnym. To je wiedno cãżcĕ pitaniĕ... Mŏże ksãdz pĕrznã pŏwiedzĕc ò swŏjim dĕchŏwim pŏwŏłanim? Co zadecydowało, że Wĕ jesce ksãdzã?**

Ksãdzã jŏ chcŏł bĕc wiedno, ale to je blŏs w krĕjamnotach mŏjĕgŏ serca. Jŏ mĕslŏł ju pŏrã razĕ wstãpic do seminarium. Za pierszim razã jŏ równak chcŏł cos zrobic dlŏ swŏji wsĕ, a pŏzni dlŏ wszĕtczich Kaszĕbŏw. Jŏ jesz mŏgł so wdarzĕc Remùsa, że nŏwŏzniĕszã rzeczą je wiara. Kŏscŏł bĕł mie wiedno blisczi, jŏ wĕrŏsł w katolĕcczi rodzĕnie. Ale nŏwŏzniĕszŏ je miłota do Bŏga. Jidze to pŏrŏwnac z miłotã do bialczy...

■ **Ksãdz bĕł wikariuszã w czile parafiach na Pòmŏrziem. W kŏdzi z nich ksãdz napisŏł co nŏmni jednã mŏnografiã, i niĕ leno ti parafie. Co ksãdza pŏdskacywało, żebĕ òpisac dzeje tĕch mŏłŏw, òsoblĕwie kŏscŏłŏw?**

Jak jŏ òstŏł klerikã, a pŏzni ksãdzã, jŏ nie chcŏł nick pisac. Do pisaniŏ namŏwił mie Genk Prĕczkŏwsczi, lĕdze, probŏszcz i, jak to je kŏł Aleksandra Majkŏwsczĕgŏ: „jakùż Ce piszã piegrzimkŏ mŏja”. Z tã pielgrzimkã do Wejrowa, ò jaczi jŏ napisŏł ksãżkã, jŏ szedł wiele razy jakŏ ksãdz.

■ **Je ksãdz ùtwŏrcã wŏznĕgŏ dokazu Dzieje Kościoła Katolickiego na obecnym obszarze archidiecezji gdańskiej. Jak to sã stało, że nen Kŏscŏł przeszedł**

rozmajitĕ jiwŕe i przepawĕ, miemczĕznã, refŏrmacjã, i równak żĕje?

Kŏscŏł żĕje, bŏ żĕje w nim Bŏg i z Bŏgã je ùstanowiony. I bãdze do kùńca swiata. Nigdĕ nie bãdze w nim felowało swiãtĕch lĕdzy.

■ **Nĕ prawie... Napisŏł ksãdz biografã Ksãdz Biskup Konstantyn Dominik. Źycie i pamieć o nim na Kaszubach i Pomorzu. Co w żĕcym i dzejanim tegŏ Słudzi Bŏzĕgŏ bĕło nŏwŏzniĕszĕ, co wŏrt w jegŏ żĕcopisu pŏdczorchnãc?**

To bĕł swiãti ksãdz i biskup, a przĕ tim baro skrómnym. Òn sã nie wstidzyl kaszĕbiznĕ. Ale bĕł tĕż ksãdzã dlŏ wszĕtczich, niĕ blŏs Kaszĕbŏw.

Nŏwiãkszŏ bĕła ù niego pŏkŏra.

■ **Je ksãdz kapelanã Kaszĕbŏw w gduńszci diecezje, òdprŏwiŏ msze swiãtĕ z kaszĕbskã liturgiã słowa w rozmajitĕch mŏłach. Głŏsy ksãdz snŏżĕ kaszĕbsczĕ kŏzania. Skãdka tak bĕlnŏ znajemnota kaszĕbsczĕgŏ jãzĕka? Leno z dziecniĕch lat z Kŏrnĕgŏ?**

Pierszĕ mŏje słowa bĕłĕ pŏ kaszĕbskù. Kaszĕbizna to je mŏj pierszi jãzĕk. Pŏlsczi je dlŏ mie cĕzym jãzĕkã. Jŏ mùszŏł gŏ ùżĕwac we Gduńskù, pŏ kaszĕbskù jŏ gŏdŏł na przerwach w Kŏrnym i w Kŏscĕrznie. Mŏj tatĕk gŏdŏł z akcentã z Ùtĕ, mĕma z Kŏrnĕgŏ, jinaczi. Mŏj jãzĕk je sparłãczeniem tegŏ i ògłowi kaszĕbszczi mŏwĕ. Na kŏłãdze ù lĕdzy, czedĕ sã Kaszĕbi, jŏ gŏdŏm pŏ kaszĕbskù. Jŏ miŏł ju slubĕ i pŏgrzebĕ z kaszĕbszczima wĕjimkama i kaszĕbszczim kŏzanim. Ale ksãdza jŏ jem dlŏ wszĕtczich, jak biskup Dominik.

SĔCHĔ DĔGŌWCZI

Czej Jastrĕ – tej Jastrowi Pŏniedzŏłk, czej Jastrowi Pŏniedzŏłk – tej Dĕgùsĕ, czej zŏs Dĕgùsĕ – tej dĕgŏwczĭ... Dĕgŏwczĭ? Ne z brzŏzczĭ? Jo! Hewŏ, to sã dĕgŏwczĭ, co łŏnszczĕgŏ rokù bĕłĕ w ùżĕcym. Tak tej pŏ pierszĕ: latos, jak je wiedzec, cãżkŏ bĕło swiĕżĕ z lasa halac, temù nŏt bĕło stŏrima dĕgŏwac. Pŏ drĕdzĕ: chtĕż wiĕ, jak dlugŏ jesz zwĕk dĕgŏwaniŏ mdze warŏł. Tec dzysŏdnia mĕ, pŏlsczim mŏdlã, czãscy wŏdã lejemĕ jak brzŏzkã czĕ jałŏwcã. Le òd naju zanŏłĕgŏ, czĕ naju zwĕczĭ ùschnã, czĕ rozkwiłnã...

RD

WIRTUALNY SPACER PO MIEŚCIE I HISTORII

Z powodu zakazu zgromadzeń wszystkie wycieczki z przewodnikami zostały odwołane na bliżej nieokreślony czas. Pozostaje nam skorzystać z możliwości, które dają współczesne technologie.

Mimo wiosennej aury nie mogą zaprosić Czytelników „Pomeranii” na tradycyjną przechadzkę po Gdańsku. Jednak zachęcam do odbycia wędrowki wirtualnej i skorzystania z możliwości, które poprzez Internet oferują gdańskie instytucje.

WRZESZCZ I NOWA ZABUDOWA

Jeżeli są Państwo ciekawi topografii i historii Wrzeszcza, zachęcam do odwiedzenia strony Instytutu Kultury Miejskiej: www.gdanskiminiatury.ikm.gda.pl. W ramach projektu Gdańskie Miniatury od 2009 roku IKM cyklicznie organizuje tematyczne spacery połączone z grą miejską. W tym roku tematem przewodnim wycieczek jest wielka odbudowa Gdańska. Spacer kwietniowy po Wrzeszczu nie odbędzie się, mimo to możemy w nim uczestniczyć – dzięki interaktywnemu plikowi zamieszczonemu na stronie projektu. Plik pozwoli nam nie tylko przeczytać, ale i usłyszeć opowieść przewodniczki po Gdańsku Ewy Czerwińskiej.

Dokument składa się z siedmiu stron. Do tekstu dołączono historyczne zdjęcia oraz nowoczesne grafiki. Kliknięcie odpowiednich ikonk pozwala zobaczyć dodatkowe zdjęcia albo usłyszeć nagranie. Narracja przewodniczki podzielona została na kilkuminutowe fragmenty, dzięki czemu możemy wybrać, które zagadnienie najbardziej nas interesuje. Wprowadzeniem do interaktywnego zwiedzania jest quiz. Tych, którzy będą chcieli pogłębić temat, ucieszy bibliografia z linkami do źródeł. Od nas zależy, czy spędzimy we Wrzeszczu godzinę, czy... cały dzień, jeśli pochłoną nas propozycje tekstów poświęconych dzielnicy.

#ECSONLINE

Chcąc lepiej poznać historię terenów stoczniowych, wejdźmy na stronę Europejskiego Centrum Solidarności: www.ecs.gda.pl/ecsonline. Znajdziemy tam krótkie filmiki dotyczące wystawy stałej oraz zasobów biblioteki, a także informacje o wystawach wirtualnych.

Jeżeli nigdy nie byliśmy w budynku ECS, dobrym pomysłem może być pój-

ście na spacer wirtualny. Wśród propozycji jest rozbudowany dział zatytułowany „Stocznia”. Intryguje zakładka „Społeczne Archiwum Dźwięku”, które kryje krótkie nagrania... odgłosów stoczni, wprowadzających odbiorców w klimat tego miejsca. Można na tych zatopić się w lekturze bezpłatnie udostępnianych przez ECS e-booków. Na stronie obejrzymy i wysłuchamy również wywiadu z wicedyrektorem ECS Andrzejem Trzeciakiem, autorem niedawno wydanej książki „Stocznia Gdańska. Miejsca, ludzie, historie” (fragmenty zostały udostępnione na stronie). Rozmowa jest dobrym wprowadzeniem i zachętą do odkrywania tego niesamowitego miejsca.

HISTORIA MÓWIONA

Muzeum II Wojny Światowej prowadzi akcję #m2ws, wirtualnie udostępniając na swoim kanale filmy dotyczące wystawy czy zbiorów w magazynie oraz wykłady. Umożliwia także wirtualną wycieczkę śladem obrońców Westerplatte.

Tych, którzy już dobrze znają to miejsce, zachęcam do odwiedzenia nowego portalu poświęconego historii mówionej: <https://historiamowiona.muzeum1939.pl/>. Muzeum gromadzi tam relacje świadków II wojny światowej z całej Polski. Po bezpłatnym zalogowaniu się mamy możliwość wysłuchania i obejrzenia 35 godzin nagrań, będą dochodzić kolejne. Istnieje też możliwość przeczytania transkrypcji wspomnień oraz obejrzenia zdjęć z rodzinnych archiwów. Wśród opowiadających znajdziemy znane osoby, takie jak Andrzej Wajda. Z jego relacji dowiemy się na przykład, co robił w 1939 roku w Kartuzach. Wyszukiwarka ułatwia odnalezienie relacji związanych z Gdańskiem, choć tych nie jest wiele. Na portalu znajdziemy także materiały dokumentalne i audycje realizowane przy udziale Radia Gdańsk.

Relacje osób, które przeżyły wojnę, mogą pomóc nam uporać się z przycięgnięciem, jeżeli uważamy, że żyjemy w trudnych czasach...

MARTA SZAGŹDOWICZ

KUCHNIA W CZASACH EPIDEMII:

dobrze wzorce sprzed lat

Opowieść Aleksandra Kamińskiego „Kamienie na szaniec” znają chyba wszyscy. Obecnie to nawet lektura obowiązkowa dla klas VII-VIII szkoły podstawowej. Myli się jednak ten, kto sądzi, że przywołam coś z martyrologii narodowej.

Chciałbym przywołać akapit, który w dobie ograniczeń związanych z pandemią może dać wiele do myślenia. Jest wręcz krzepiący w czasie kryzysu, w którym wszyscy się obecnie znajdujemy:

Obserwowałem burzę... Niszczy, łamie, psuje. Ale czy tylko? Po nawałnicy trawa się mocniej zieleni, drzewa szybciej rosną, przyroda odżywa, człowiek młodnieje. Lżej się oddycha, mocniej stąpa, choć za ruiną i wyrwą w zagonie serce płacze... W burze walkę toczymy, w zmaganiu siły zwiększamy. A potem mamy spokój i rześki powiew mocy.

Spokój i rześki powiew mocy. O, jakże nam tego spokoju potrzeba. O, jakże chcemy przestać bać się o zdrowie swoje i najbliższych. O, jakże chcemy przestać bać się o pracę, o utrzymanie przy życiu zakładu pracy. Chcemy, by epidemia i wiążące się z nią ograniczenia były już za nami.

Chcemy też rześkiego powiewu mocy. Chcemy czuć siłę i chęć do działania. Chcemy jak najszybciej iść do przodu, nadrobić stracony czas, ba, nawet go przegonić!

JAKA BĘDZIESZ, GASTRONOMIO?

Sytuacja, w której się znaleźliśmy, jest bardzo trudna dla całych Kaszub i Pomorza. Jesteśmy regionem o charakterze wybitnie turystycznym. Czy to nadmorskie plaże, czy to zabytkowe centrum Gdańska, czy to zamek w Bytowie, czy błękitna toń jezior wdzydzkich, czy też zieleń lasów w rejonie Wejherowa – wszystkie miejsca przyciągają każdego roku nieprzebrane rzesze turystów, przedkładających polskie regionalne klimaty nad plaże Tunezji czy piramidy Egiptu. Każda z tych osób, chcąc nie chcąc, korzysta z bazy gastronomicznej regionu.

Moment, w którym trzymają Państwo w rękach majowy numer „Pomeranii”, nie jest zwyczajny, bo czasy mamy ekstraordynaryjne. Takie, jakich wielu nie było w stanie przewidzieć w najczarniejszych snach. Dotyka to większości z nas. A więc również regionalnej gastronomii.

Ciężkie czasy miną. Po burzy przyjdzie spokój i rześki powiew mocy. Nie ma jednak pewności, jaka będzie kondycja rynku gastronomicznego. Kto z tych, którzy karmili nas doskonałymi daniami, przetrwa. Kto pojawi się po kryzysie, by szukać swojej szansy. Jakimi daniami kuchni regionalnej będziemy karmieni. Czy może, chcąc przyciągnąć nielicznych turystów, którzy pojawią się w miejscowościach wypoczynkowych, restauratorzy zaproponują nowe wersje kaszubskiej pizzy czy pierogów? Czy może, aby zachować tożsamość kuchni, zewrą szyki i w regionalnej solidarności zaczną podawać dania tak, jak większość rdzennych mieszkańców Pomorza pamięta? Bo przecież chodzi o to, by w chwili, gdy gospodarka ruszy za jakiś czas, nie pojawił się problem zbyt śmiałych interpretacji. Wszak z gotowaniem jest trochę jak z muzyką. Jeżeli chcesz improwizować jak artysta, najpierw musisz nauczyć się grać gry jak doskonały rzemieślnik.

Jestem przekonany, że przyjmując powyższe założenia, należałoby skomponować regionalne menu marzeń. Menu zawierające to, czego nigdy w kuchni regionu zabraknąć nie powinno. Czy jednak skupiać się na kuchni biednej i eintopfowej, czy pokazać dopracowane dania, które zadziwią tych, którzy nasz region zechcą odwiedzić po kryzysie. Menu będące swoistym kompendium kaszubskich smaków. Takie nasze Sevres, składnica wzorców, zbiór wiedzy o tym, co najbardziej lubimy jadać.

ZACZYNAJMY UCZTĘ

Kiedy myślimy o uczcie, zawsze na myśl przychodzi nam, że powinna rozpocząć się od smacznych **przekąsek**.

Oczywiście najlepiej byłoby, gdyby na stole pojawił się smakowity, bogaty **zylc**, czyli wieprzowa galareta. Takiej mięsnej galaretki jak u nas nie spotkałem w żadnym innym miejscu. Nie dość, że bogata w mięso, to jakże delikatna dzięki pieczołowitemu rozdrobnieniu składników. Zazwyczaj

doprawiona odrobiną maggi i zakwaszona, sprostą gustom najbardziej wybrednego mężczyzny.

Kaszëbsczi ślédz jest kolejną obowiązkową przekąską na stole Pomorzan. Delikatna ryba, usmażona na patelni i zamarynowana w octowej zalewie, doskonale nadaje się na przekąskę, skutecznie konkurując z zalanymi niebotyczną ilością oliwy i ketchupu śledziami sprzedawanymi w sklepach pod nazwą „ślédz kaszubski”.

CZAS NA ZUPĘ

Przechodząc do właściwego obiadu, a więc najpierw do **zup**, musimy skoncentrować się na zupach gotowanych na kartoflach i maślanec. Z racji niewysokich wymagań tej rośliny, a więc łatwości uprawy, od dziesiątków lat kartofel jest produktem bazowym bardzo wielu dań kaszubskich.

Kartoflanka (bùlwòwò zupa, kartofelzupa) jest niezwykle popularna. Daje się oczywiście zjeść jako chudy wywar z jarzyn, ale z dodatkiem kawałka boczku, okrasy, staje się bardzo pożywna. Badania językoznawców wskazują na to, że w każdej części Kaszub miała inną nazwę, choć mianownik wspólny.

Czarnina (czòrnina) jest zupą nierozzerwalnie związaną z regionem, który od lat jest znany z chowu gęsi. Mieszkańcy Kaszub nie mają w zwyczaju niczego marnować, stąd pomysł na wykorzystanie krwi zabijanych gęsi. Smak zupy wzbogacano suszonymi owocami, zebranych uprzednio w wiejskim sadzie lub z samotnych drzew rosnących na miedzach. Nieodzowny dla smaku jest oczywiście dodatek octu (aby krew się nie ścięła przy podgrzewaniu) i nagich klusek (patrz niżej).

Krupnik (krëpnik, krëpòwò zupa) jest czymś, co szczególnie nadaje się na zimne jesienne i zimowe dni, gdy chłodny wiatr wciska się w każdą szczelinę ubrania. Najcenniejszą, obok pożywności, cechą krupników jest to, że zdrętwiały z mrozu człowiek rozgrzewa się z każdym centymetrem pokonywanym przez kaszę z ust do żołądka. Takie rozplwające się ciepło jest niezwykle przyjemne.

Przegotówka (przegòtówka) i inne zupy kwaszone maślaną to taki szybki kubek retro. Wystarczyło zagotować smak warzywny z kartoflem i zakwasić to maślaną. Dodatek okrasy – opcjonalny, zależnie od zasobności komory. Ze względu na swój kwaskowaty smak i lekkość szczególnie dobra w okresie upałów.

Zupa rybna (rëbiònka) to coś, bez czego nie można wyobrazić sobie regionu z wybrzeżem morskim i setkami akwenów śródlądowych. Mimo że tradycyjnie podawana była jako klarowna rosółowa zupa bądź zupa zabelona, obecnie uznawana jest głównie w szerokiej gamie kolorów, które mężczyźni grupowo nazywają czerwonym. Obca naszemu regionowi forma mogłaby dla mnie zniknąć w czasie kryzysu. Prawdziwym mistrzem jest ten, kto robi klarowną *rëbiònkę*. Do zupy klar doskonale pasują klopsy rybne (patrz niżej), które warto zrobić z dodatkiem tłuszczu zwierzęcego, bo potrafią się rozpadać.

Brukwianka (wrëkòwò zupa), sztandarowa zupa jesienią, nie może nie trafić do panteonu kaszubskich dań. Gotowana od lat, choć pożywna i smaczna, często była lekceważona i źle kojarzona z biedą. Jednak od kilku lat przeżywa renesans i pojawia się nawet w eleganckich restauracjach z racji swojego ciekawego smaku.

ENERGIA NA TALERZU

Podobnie do zup, większość **drugich dań** skomponowana jest prosto, ale treściwie, z dbałością o dużą dawkę energii potrzebnej do pracy w gospodarstwie, a także by sprostać surowemu klimatowi. Często występują więc kartofle i kasza.

Kiszka z gryki (cziszczì) to potrawa południowo-zachodnich skrajów regionu, gdzie poza rzadkim żytkiem o wysokości dwudziestu centymetrów rosła tylko gryka, której nie przeszkadzają piaszczyste gleby. Choć wydaje się prostą potrawą, bo stanowi kompozycję gryki i kartofli, to jednak po podsmażeniu nabiera charakteru. Złote krążki smakują bardzo, szczególnie w towarzystwie sezonowych sosów z leśnych grzybów.

Placek ziemniaczany (plùnc, bòlewniok) to coś, bez czego wielu nie wyobraża sobie kuchni kaszubskiej. Większość myśli o placku podanym z duszonym mięsem lub gulaszem, ale my, mieszkańcy tej ziemi, podajemy je raczej z cukrem. Co ważne, placki są doskonałym dodatkiem do wielu innych potraw. Smakują ze śledziem, łososiową ikrą, sałatką śledziową.

Kartofle tłuczone z kwaśnym mlekiem (sztampòne bùlwë z kwaśnym mlékã) to danie, które jest kwintesencją prostoty zarówno składników, jak i sposobu przyrządzania. Podane z jajkiem sadzonym czy przesmażone z jajkiem,

stanowią nie tylko syty posiłek, ale inspirują do mentalnej podróży do lat dzieciństwa beztrudno spędzonego na wsi.

Babka kartoflana (*mandach, szandar*) to klasyka, szczególnie jesienna. Cierpliwie, bez pośpiechu wypieczona w stalowych blaszkach, krojona na mniejsze kawałki, poddawana reakcji Maillarda na patelni, zniewala słodkawymi aromatami kartofli, przełamany smakiem podpieczonego boczku będącego nieodzownym dodatkiem do masy kartoflanej. Dobra w zasadzie do wszystkiego, choć idealnie sprawdza się w kombinacji z sosem z prawdziwków z Borów Tucholskich.

Nagusy, kluski nagie (*nagüsë*), czyli kluski kartoflane wykonane bez domieszki mąki, są doskonałym dodatkiem do wielu dań, ale mogą być również daniem samodzielnym, do którego wystarczy dodać zaledwie odrobinę okras, by cieszyć się endorfinami obudzonymi przez ruchy perystaltyczne żołądka. Występują również pod nazwami: *gólce, szadé klósczi, riwówóne klósczi*.

Kapusta duszona na wędzonce (*szmùrowóno kapusta*) jest uniwersalnym dodatkiem do dań. Smakuje równie dobrze z mięsami, których na Kaszubach spożywano mało, ale również nagimi kluskami. W wersji „na krótko” cieszy smakoszy kontrastem między powstałym w duszeniu naturalnym sosem a ciągle jeszcze jędrnymi kawałkami kapusty.

Nieodzowną częścią menu, które chciałbym widzieć po odejściu wirusa, są oczywiście **dania z ryb**.

Prażone/smażone ryby (*pieklé rëbë*) są największym skarbem naszego regionu. Czy to morskie szprotki, czy jeziorne sielawy, drobne ryby dobre na przekąskę, gdy patrzy się na wodę, są czymś, co powinno się oferować turystom powszechnie. Zawiniątko z papieru pełne smażonych drobnych rybek jest lepsze niż frytki z budki przy turystycznym deptaku albo ryby z dalekich, często egzotycznych łowisk. Po kryzysie powinniśmy zacząć jeść przede wszystkim produkty rodzime.

Flądra i turbot (*bańtka i dno*) Nie ma kaszubskiej, a szczególnie nordowej kuchni bez flądry i turbota. Choć często wypierane przez poławiane na dalekich łowiskach egzotyczne gatunki, dają się podać zarówno bardzo ekskluzywnie, ale jednocześnie sprawdzają się zaledwie opieczone na patelni podane z kromką świeżego chleba, za czym wielu z pewnością już zatęskniło, bo maj to ich czas.

Klopsy rybne (*rëbne klopse*) to danie, które ustawowo powinno zostać wpisane do menu restauracji na Kaszubach. Zupa rybna podawana z klopsikami wykonanymi z gorszych części tuszki rybnej na pewno będzie lepsza niż ta ze smętnie wyglądającym wiórami wykorzystanej do końca ryby. Szczególnie dobrze komponują się z klarownymi zupami rybnymi.

Dorsz (*pòmùchel*) to największa bałtycka ryba morska. Jej połowy są znacząco ograniczone, więc bardzo często na stołach wczasowiczów lądują dorsze z zupełnie innych obszarów połowowych na świecie. Ryba nie ma połędwicy, którą zachwala obsługa smażalni, ale i tak – potraktowana nawet ubogimi środkami, takimi jak sól, cytryna, odrobina białego pieprzu – zachwyca swym smakiem.

Śledź z ziemniakami w mundurach (*ślédz z pùlkama*), król domowej kuchni kaszubskiej, coraz częściej gości w restauracjach, które dbają o regionalność menu. Obieranie gorących kartofli ze skórki to zawsze wydarzenie emocjonujące, za to smak parującego kartofla w połączeniu z chłodem śmietankowej sztypy, w której ukryto jędrnego śledzia mancowego, nieoceniony.

Sielawa (*morenka*). Jednym z największych bogactw Kaszub są wody. Zapewniają wielką atrakcyjność turystyczną regionu, ale są również źródłem wspaniałych ryb. Jak dla mnie, to sielawa stanowi królową dań rybnych. Rarytas smakowy, który sprawdza się w formie wędzonej, a także smażonej czy w occie. Co ważne, prostota przygotowań w zasadzie nie pozwala zepsuć tej ryby.

Choć tego najmniej, to jednak na liście mogłyby pojawić się również **talerze mięsne**. Żadne tam befsztyki, szaszłyki i kebaby, a coś zwykłego i oczywistego. Coś, co da się nazwać i zinterpretować bez korzystania z wyszukiwarki internetowej światowego giganta.

Mięso duszone (*szmùrowóne miãso*) nie było zbyt popularne, bo ludność wiejska regionu, a tej była większość, żywiła się zgodnie z rytmem pór roku, a więc świnie zabijano w okresie świąt lub na wesele. Pojawiało się sporadycznie, bo większość tuszy wieprzowej przerabiano na wędliny do długiego przechowywania, ale trzeba powiedzieć, że od kilkudziesięciu lat występuje w towarzystwie *plinców*. Na taką kombinację mam ochotę i z pewnością będzie to jedno z pierwszych doświadczeń kulinarnych poza domem po odejściu wirusa.

Karbonada z kapustą (*karbónada z kapustą*) jest niewątpliwym dowodem na znaczące wpływy pruskiej kultury kulinarnej. Znana wszak była karbonada królowiecka, a w XIX-wiecznej „Gdańskiej książce kucharskiej” Marie Rosnack prezentuje jej gdańską wersję z panierką. Mięso smażone przy kostce ma niezwykle walory smakowe.

Klopsy (*klopsy*) były ostatnim daniem, które zjadłem w lokalu prowadzącym swojską kuchnię w Żukowie tuż przed wprowadzeniem ograniczeń. Niezależnie od tego, czy klopsiem nazwiemy kule z mielonego mięsa gotowane czy też smażone, podane w takim czy innym sosie, zawsze będą przypominały dom kaszubski, w którym pojawiały się i pojawiają często. Wykonanie klopsów jest proste, nie trzeba szczególnie dbać o jakość surowca mięsnego, a jego niedobór nadrabia moczona w mleku sucha bułka pszenna, co szczególnie w czasach kryzysu zdaje się cenne.

Kura w białym sosie (*frykasy z kury, frikase*) to potrawa, bez której nie może odbyć się żadne wesele kaszubskie ani inna równie ważna uroczystość. Genialne w swej prostocie połączenie białego sosu zaciągniętego żółtkami z dorodnymi kawałkami kury. Jako dodatek używane są rodzynki i agrest. W tej sprawie trwa od lat dogmatyczny spór między mieszkańcami różnych części regionu. Kilka dni temu przeczytałem, że w Gdańsku, który jako miasto hanzeatyckie miał dostęp do rodzynek, zapisano na papierze również wersję z agrestem. Kura w białym sosie to danie uroczyste. Odwołanie ograniczeń i powrót do normalności będą tak wielką okazją, że wyciągnę z zamrażalnika wiejską kurę i będę świętował!

Okrasa gęsia (*òbóna*) to nieodzowny składnik kuchni kaszubskiej. Jakże bez smacznej okrasy miały się obyć kasze i kartofle? Co innego można dodać do zimowych zup? To tylko siekane mięso i tłuszcz, a tyle pożytecznych sposobów wykorzystania, dających kulinarną satysfakcję...

Gęś duszona (*szmùrowónò gäs*) to preferowane przeze mnie danie kuchni kaszubskiej. Wolno duszona w żeliwnej gęsiarce, podana w towarzystwie musu z kwaskowatych jabłek i żurawiny, mimo niewątpliwej prostoty zadowoli najbardziej wytrawne gusty kulinarne. Dzieje się tak szczególnie dlatego, że – w przeciwieństwie do przemysłowo ho-

dowanych kurczaków – gęś rośnie powoli, spokojnie korzystając z otwartej przestrzeni, a na talerzu pojawi się dopiero w listopadzie.

NA KONIEC OCZYWIŚCIE DESER

Ciasto drożdżowe (*młodzowi kuch*) to nieodzowny element kaszubskiego ucztowania. Kuch, wypiekany w różnych formach, najlepiej smakuje ze szklanką świeżego mleka, cięty z wielkiej blachy – gorącej, bo dopiero co wyciągniętej z chlebowego pieca.

Wafel (*wafel*) kojarzy się nam z charakterystyczną fajerką wypełnioną foremką z sześcioma sercami, w których babcie wypiekały przesmaczne wafle. Spożywane od razu na ciepło, lekko posypane mialkim cukrem lub pociągnięte konfiturą, były w dzieciństwie najlepszym deserem. Oby w czasie kryzysu nie zostały zapomniane i zastąpione ciastami wypiekanyymi z gotowych mieszanek!

Truskawka (*malëna*). Choć truskawki importowane z Maroka dostępne są w sklepach niemal we wszystkie pory roku, to jednak nic nie zastąpi późnych, długo dojrzewających odmian o niezwykle słodczy, które uprawiane są na zboczach kaszubskich pagórków.

WRÓĆMY DO PROSTOTY

W czasach, kiedy gotował cały świat, a kucharze stali się telewizyjnymi gwiazdami tłumaczącymi, co i jak zrobić, by osiągnąć „efekt wow”, w czasach, gdy sieć jest pełna kulinarnych blogów, a nawet małe księgarnie rezerwują osobne regały na literaturę kulinarną, zapomnieliśmy o daniach najprostszych, przepisach z rodzinnych zeszytów. Przywiązaliśmy się do myśli, że możemy gotować jak mistrzowie kuchni.

Patrząc jednak na perspektywy naszej regionalnej gastronomii, która może wyjść z kryzysu mocno przetrzebiona, czuję, że znacznie obniżony ruch turystyczny postawi przed restauratorami nowe wymagania. Pizzę, kebab, atlantyckiego dorsza zna wielu Kowalskich, ale właśnie ich może zabraknąć na wakacyjnych deptakach. Prędzej zobaczymy tu koneserów smaku, którzy wybiorą Kaszuby w czasie ograniczeń podróży. To dla nich przede wszystkim trzeba będzie gotować, używając metod, które ich zainteresują, a więc przede wszystkim przemysłanych, wypracowanych zastosowań przepisów z kanonu kuchni kaszubskiej, bo to właśnie takie dania będą w stanie powalczyć o ambitnego klienta.

Zachęcam do kontaktu wszystkich czytelników, którym kultura kulinarna naszego regionu nie jest obojętna. Może mają Państwo chęć przedstawić swoją wizję menu regionalnego? Szczególnie namawiam tych, którzy czują się świadomymi odbiorcami tej kultury. Każdy głos będzie bardzo pożyteczny, bo dzięki niemu uda się nam zbudować naszą bazę wzorców, naszą kapsułę czasu. Swoje uwagi przesyłajcie na adres redakcji lub poczta@jedzenianakaszubach.pl.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

DOKAZÈ PÒSZÈDŁOWÈGÒ CZĄDU NA DWA PIÓRA A TRZÈ NÓTÈ

We strzodã 11 strëmiannika 2020 roku narôz zmienił sã swiat. Pòlsczé Państwò kôzało pòzamëkac dlò lëdzy kina, mùzea, teàtrè a dodomè kùlturè. Wszëtkò bez wirusa COVID 19, zwónégò „kòrunawirusã”. Co le sã dało z kùlturè, òstało przeniosłè do internetu. Kòncertè, zajãca on-line, robioné przez instruktorów w jich dodomach. Spiéwócè, mùzykańcè wëlòzèlè na balkónè a pòkòzywelè swój kùnszt sãsòdóm. Andrea Boccelli sóm jeden we wiòldzi katèdrze spiéwòł dlò swiata szlagrè klasyczny mùzycki. Kòcëska téz nocama mùzykòwałè, leno z czèsto jiny przèczènè... Pòma-łu, jak bëło dokłòdnò przepisów a dokładno: zakazów – zaczinèlè reagòwac w sècè kòmpòzytorzè a pòece. Nòwiãcy widzec bëlè Róman Drzèdzdżón a... piszący te słowa, do chtèrnèch tekstów mùzykã delè: Werònika Kòrthals-Tartas, Tadeùsz Kòrthals a Szëmón Chilińszci.

Zaczãł Fópka na Facebookù, jesz przed òficjalnym ògłoszeniem pòszèdłowégò stónu, bò ju 7 **strëmiannika** złòził taczè zèczbè białkóm z leznòtè jich swiãta:

*Białkò z bardòwkã na rénkù pòtkónò,
Czej jem za tomatã sznèkrowòł niepriskónã -
Klónióm sã Cebie, zèczbã mùmlóm mùniã,
Za to, że jes sobã, nié zòdnã białk „pòdròbã”...
Narwiã Cè mlèczów, z betonu, miastowèch.
Pònèknã z lèftu lopã, z wirusã serdecznym.
Zanócã marsz do trzòsków aùtołowèch –
Jaz sã z bardòwkã ùsmiejesz, szerok, do òcznèch...*

11 strëmiannika na swòjim blogù¹ Róman Drzèdzdżón dòł „Nótè na teròczasną chërã”, jesz ze swòjima malënka-ma. Ten tekst, z ilustracjomã Aleksandrè Majkòwsczi, jakno „Nótè na teròczasną chërã 2”, nalòzł sã 16 strëmiannika na tim samym blogù, a pòtim w Ìzèkwiatowi „Pòmèranie”.

*To je rzèpòt, to je sznëra
To fùl lëdzy bòlëca
To je wirus, to je chëra
To parchatò mòrnica
Parchatò mòrnica, wirus, chëra, rzèpòt, sznëra,
to fùl lëdzy bòlëca*

*To je larwa, to je nosk
To tobaczny bruny proszk
Bruny proszk, larwa, nosk, parchatò mòrnica, wirus,
chëra, rzèpòt, sznëra, to fùl lëdzy bòlëca.*

*To je czosnik, to je miód
Pijkòj szpirtus – bãdziesz zdrów
Szpirtus, zdrów, czosnik, miód, bruny proszk, larwa, nosk,
parchatò mòrnica, wirus, chëra, rzèpòt, sznëra, to fùl lëdzy
bòlëca.*

*To są rãce, to je męcè –
To je prosto dludżè zècè
Dludżè zècè – rãków męcè, szpirtus, zdrów, czosnik, miód,
bruny proszk, larwa, nosk, parchatò mòrnica, wirus, chëra,
rzèpòt, sznëra, to fùl lëdzy bòlëca.*

*Kò nòlpszè na pòszèdło –
Cèplò wòda a téz mèdło
Na pòszèdło – wòda, mèdło, dludżè zècè – rãków męcè,
szpirtus, zdrów, czosnik, miód, bruny proszk, larwa, nosk,
parchatò mòrnica, wirus, chëra, rzèpòt, sznëra, to fùl lëdzy
bòlëca.*

*Chto chce dlugò w zdrowim zèc,
Ten sã mùszi czãsto mèc!*

Ju **18 strëmiannika** pòkòzało sã nagranie panaròmana-drzèdzdżonowèch nótów wèkònónè przez Werònika Kòrthals-Tartas².

W niedzielã reno, **22 strëmiannika** Fópka dòł na Faceboka „Sonét ò pòszèdle”:

*Pòszèdło je na wsè, pòszèdło w miesce
Lëdzëska w chëczach zdajã zasztékony
Kòmùdno w dëszach jak we Wiòldżim Pòsce
Niechże chùtci przinidze, co Zmartwèchwstóny!
Slédnò paczka nudlów, ach, jak pòchnie chlëb
Plënie internetã rzëka dzywnèch dbów
Nëże, mòsz co robic? Nié? Chòc w skło tej lëj!
Bële bë przedërchac cësk pòjmianiò dniów...
A na pèrdegónè spòdl ze zymkã sniég
Warble sã ùcesza, słuńce sle ùsmièwk
Wiater czèpè chójk szãtoli w przòdk a w tił
Wèzdrza dzeckò z jizbè. – Mëma, jò chcã pic
Pòjta, wszètcè, w kùchniã, w niedzielny pòrénk
Rãcëska ùmètè? Bòże przèzègnój!*

25 strëmiannika, za ùdbã Szëmóna Chilińszcégò, jaczi stwòrził do te mùzykã, na spòdlim wièrztè „Katar” Jana Brzechwè Tòmk Fópka ùsadył a dzèj pòzni wpisòł na Faceboka „Sznëpã”:

¹ <http://belok.kaszubia.com/wiadla/note-na-teroczesna-chera?fbclid=IwAR0J869P5iLscwXnDMuwyJ0hk5o344lk6ku9M8n-WU7X5M4KzKtnrpMRXsF4>

² <https://www.facebook.com/KorthalsWeronika/videos/1441953999342798/UzpfSTewMDAwMDYyODMwMDY3MjJoz-MTA1MjAwNzQyODQ0MTcy/?list=100000628300672%3A100000628300672%3A1586980299>

Pòtka Katarzënã sznëpa –
 A – czich!
 Zarò pòd pierzënã wnëka –
 A – czich!
 Miks bël dochtór sprowadzony –
 A – czich!
 „Sznërã môce so złowioné!”
 A – czich!
 Terpentiną chrzebt ji nacarl –
 A – czich!
 Wejle, jegò téz to złapia!
 A – czich!
 Do notariusza miòł sprawã –
 A – czich!
 A to Jastrë bëlë prawie –
 A – czich!
 Fùlny talérz flaków stoi –
 A – czich!
 Ju notariusz czichò do nich –
 A – czich!
 Stądka to szło dali w stronã –
 A – czich!
 Gòscy wirus gniótl – kòruna –
 A – czich!
 Òd nëch gòscy – jichny gòsce –
 A – czich!
 To bãbnowa jak na mòsce –
 A – czich!
 Nigle gòdz'na pòłniò nastã –
 A – czich!
 Ba szichónë wnetk pòł miasta –
 A – czich!
 Wszëtkò sã w aptékach sprzedã –
 A – czich!
 Bez tã jednã Katarzënã –
 A – cich!

31 strëmiannika, pò pòłnim, Fópka dól na „fejsa” pòsob-
 nã wiérztkã, pt. Pòłtora métra:

Za czim tak sã na mie zdrzisz,
 Człowiekù z larwã na gãbie?
 Zabrół jem z pòlëcë chlëb,
 Kùpil krëpë, te òstatné...?
 Slédné jabkò z kistë wzãł?
 Papieru rolkã pòtrëbnã?
 Cëz të w krómie òd mie chcò!?!
 Nadstãp sã! Pòłtora métra!

7 Ìżëkwia, we Wiòldzi Wtòrk, Fópka zamiescył na swòji
 starnie „Baladã ò pòszëdle”³:

W rokù dwadzestim tegò stolata
 Czej zymk zaczinòł swòjã wanogã

Pòszëdło przeszło nad całim swiatã
 A z nim kòruna-wirusa dõga
 Nòprzòdkã w Chinach, dzes w Wùhan miesce
 Dze ba sztërnòsce mèliónów lëdzy
 Tlëkla sã chërã ràdim krãcëszkã
 Smierc cygna slòdë na zdënk z niã gòdzëc
 Wiatër przëdnòszòł nowinë nowë
 Cëz to za diòchéł? Jak ludków gnãbi?
 Jaczë to znanczi sã wirusowé?
 Pò czim je pòznac, że w gòrsc mò wzãté...?

Mówiã, że sëchi kaszel tej drãczy
 Na termòmétrze wëzi sztërdzescë
 Słabùchny człowiek, chùtkò sã mãczy
 A do te z kònta dżinã flot piëndze...

Zebròł sã rzãd a minystrów grëpa
 (A nôwòzniësi bël ten òd zdrowiò)
 I rozpòrzdzył przepisów kòpã
 Ùsadył zëcë lëdzóm na nowò

Pòzamlë mùzea a téatrë
 W kòscele msze ksãdz sóm so òdpròwiò
 I czòrnã fanã z czaszkã tam zatklë
 Dze chizni przinãdnoscë czelëch stojòł

Sélò Sanepid na kwarantannë
 Kòzdégò, co le miòł do ùczinkù
 Minãlë Jastrë, je ju pò Anie
 Kùńca nie widzec je tegò cyrkù

Do lasu nie je zazerac wòlno
 Na gãbã nót je zalożëc larwã
 Dwa métrë òd se lëdzëska stojã
 Lzi w towarzëstwie jak pòrzknac – piardnac

Bò zarò na ce slëpcëjã krzëwò
 Szrëwòcã zãbë, piãscë scësnioné
 Z òczów wëzërò co drëdżi mòrdòrz
 Kò nie chce człowiek bëc zarażony...

Dzeczë jidzoné nie sã do szkòłë
 To znaczi, że je mają w swëch chëczach
 A bez internët szkòlny je wòłò
 Lekcje òdròbiajã w cybersëcë

Chto mò rzãdowi etat, robòtã
 Ten spòkójniësi je jak priwatny
 Co mù pandemiò pògònia kòta
 A zbankrutowòł i bórg mò zachtny

Na drogã wëszlë: wòjskò, szandarzë
 Jeden mò flintã, drëdżi mańdatë
 Pilëjã, cobë pò wsë nie łazëc
 Tak to sã skùńczalë krowë swiãtë...

³ https://www.fopke.pl/media/tunefiles/wiersz/Balada_o_poszedle_.pdf

Timczasã Donòld Trump z Americzi
I całò reszta rządców swiatowëch
Gòdajã: winã mają Chińczicë!
Le òni mòglë tak cos nóm zrobic!

Robią, co mògã, ti w biòlëch czitlach
Dze respiratòr? Nie sygò sëlów
Co cebie bòli? Telefóniczno!
Zãb? Gàba spùchła? Tej tëlë nie mów...

Szukają lédze, bë nie òszalëc
Różnëch zajãców. KaGeWù szëje
Media rôd wrócają do historie
Telefón sã òd gòdzczi jãz grzeje

Nògòrzi mają ti zeza biórka
Co sã z ùrzãdów pòwënëkòny
Naròz sã wëda, że telefonã
Mejlã je chùtczi pòzalatwioné...

W Warszawie lelecë w parlameńce
Co namklë mają na naszã biédã
A w zarabczenim nie znają grańcë
Robią òdjimczy sobie z CÒVIDã

Dają do smarë z papioru dëtczy
Głosno rozdówają, sã wspomózczi
A òpòcuszkù, kradëlcë brzëdczi
Bierzã trzë wiertle w pòdatkach wżãtczi

Jadã, szczekają bez megafónë
Że mùszi doma bëc, sã zatacëc
Nòstarszim przëbòcziwają bómbe
Młodszy – wòjnowi stón je w pamiãcë

Teskniã starëszcë za wnuczkã, dzieckã
W rutë pòzërajã wcyg plakawò
Mòże sã brifka przecësnie z lëstã
Mòże na trapach zjesc co òstawiã...

Jidzesz do krómù jakbë na jachtã
Aptëka, pòczta – rëdżi stolëmnë
Przeturzisz piechti wnetkã pól miasta
Bë nudle, rizu a brzãdu przewlëc...

Chùr nie pòtikò sã na spiëwanië
Nótë trëpieją w trëmienkach cësżë
Le „Wieczny òdpòczink dójce Panie”
Pòwrócò w mëslach nòpiarti refren...

Codzénno wiadła sã ò ùmarlëch
Taczich, co pògrzëb zòrotny mielë
Bò jakùz w czãdze ny „zmiarti pannë”
Procesjò z zarcëskã sã zrëchtëje...?

Kaszëbi mielë sprawdzony mëtél –

Prizã tobaczi do kòzdi dzurë
Ti z Biòli Rusë – pól litra szpritu
Parchatnik wirus wëzëròł z kulë...

Nie ba pòmòglë rãcësków mëcë
I zarzãdzënczi, doma aresztë
A rãkawiczczi, a dezynfekcje
Zaraza czëc ò przëstanim nie chce

Plãcze Italiò, chlëchò Hiszpaniò
Na zemsczi kùglë łzów zdrój sã leje
Witro sã skuńczi! – bédëje aniòł
Jes gwës? – na to Bóg i le sã smieje...

W piarszë Jastrowé Swiãto, **12 lżëkwia**, Rómk Drzëz-
dzón dól na swim blogù wierzãtã pòd titlã „Zajc 2020”⁴:

Sedzy zajc pòd czerzã w larwie
Zajiscony w wòzny sprawie:
A ja jej! A ja jej!
Latos nie mdze farwnëch jòj!

Cëz to bãdze? Cëz to bãdze?
Roznisc jajów nie je w sztãdze!
A ja jej! A ja jej!
Latos nie mdze farwnëch jòj!

Przezeblokli w mòro farwë
Tacã sã szandarzë wszãdze
A ja jej! A ja jej!
Latos nie mdze farwnëch jòj!

Fùl robòtë mają wszãdze
Mańdat za mańdatã pãcò
A ja jej! A ja jej!
Latos nie mdze farwnëch jòj!

Temù zajc, bë mògl w swiat jic
Flot zaPISòł, flot zaPISòł
Sã do Piiiiii
A ja jaje! A ja jaje!
Nié le w Jastrë taczë jaje!

W pòrà dniów paròt ju bëła do te rockòwò mùzyka, jakã
ùsadył Tadeùsz Kòrthals.

Wierã pòszëdło wnetkã przëndze do historie ze wszët-
czim zlim, a mòże z kãsk dobrim, co ze sobã przëniosło.
Mòże bëc, że pòwstónã jinë dokazë, co je àutorzë wëwidniã
swiatu. Wòrt je, póczi jesz je swiëzo w pamiãcë, wspomnãc,
jak Kaszëbi w internece, na zòczãtkù pòszëdłowégò czãdu
sã z chërã na rimë a mùzykã biòtkòwelë...

TOMÒSZ FÓPKA

⁴ <http://belok.kaszubia.com/wiadla/znajeta-tak-co-zajc-2020?fbclid=IwAR1P-d45VleKMW7BKCeRLwBbPXD9RVaB1N0QXjMBR-TGUuFi-uzrZCvQtSyI>

ÛRĚNAMĚLE PÒ ITALSKÙ

W pierszim parce cyklu artiklów ò spòrtach, jaczé dlò rozmajitèch grëpów znaczą wicy jak fizycznò aktywnosc, przëdzrimë sã grze z Florencje. Czejbë nié pandemiò kòronawirusa kòle setczy mieszkãnców tegò italsczégò gardu bë sã szëkòwało do rozgriwków Calcio Storico, jaczé bë bëłë w czerwĩncu. Òklòdanié sã piscama sparłãczoné z grã balã wëdzrzi brutalno i primitiwno, dopiérze wnikniãcë w regle ë pòznanié kulturowégò kòntekstu pòzwòliwò òdkrëc snò-zosc spòrtu, jaczi kòrzeniama sygò czasów rzmischich legionów.

Cziledzesãt chłopów òbloklëch leno w bũksë na rensansowé mòdło, bótë i stréfle ùstòwiò sã w rëgach na-procëm se i pò zygnału zaczinò sã biòtkòwac na pisce. Zdòrzajã sã téz kòpniãca i wiksi dzël miònkarczów je zaangażowóny w trzòskawicã. Leno czile mòdrëch i czile czerwònëch dulczy pò swòjich stronach za mùrama jich drëchów, co sztót zmièniwajãcë pòzycjã. Niejedny pòdajã, tam-sam wkròczò do akcje sãdza, abò... pòdchòdò trenéra, na przikłòd cobë doradzëc swòjemu miònkarczowi, jak sã wëzwòlëc z ùscëskù riwala. Zdòrzò sã, że niebòczlëwi òbzërnik dopiérze czilenòsce minut òd sztartu ùdzrzi jesz jeden element grë – balã. Òkrãglò czerwòno-biòłò skóra trzimònò w rãkach jednégo ze stojãcëch slòdë nieròz przechòdò z rãków do rãków, cali czas równak spòrtowcowie sã bøjã rëgnãc na pòłowã bòjiszcza, co nòlezi do procëmników. Dopiérze czej rëdzì biòtkujãcëch sã rozrzedzã, czile z nich lezi ùcëskònëch przez riwala, dzes sã robi przerwa midzë spòrtowcama – zaczinò sã biëg. Wòrt taczi rôjd przemëslëc, bò czej sã stracy balã – dobiwò jã procëmnik i cali wieleminutowi cykel piscowaniò

ë szëkaniò przerwë midzë lëdzama sã pòwtòrzò. Czej atakujãcy dobiegnie do czerwòny bańdë na procëmny kùncu bòjiszcza, rzucò balã, jakò mò wlecëc midzë bańdã a płot, jaczi je ò méter wëzszi. Czej bala trafi w sëc – dobiwò sã jeden pùntk. Nie je wòrt równak ryzikòwac niecëlным cëskã z daleka – czej bala lécy nad „brómką”, procëmnik dostòwò pòł pòntka ë techniczny sãdza nakłòdò na stelòz tòflã z rezultatã 0:½.

W rozgriwkach bierzã ùdzël sztëré karna, jaczé reprezentëjã stòré parafie Florencje. W mòdrëch bũksach (Azzuri) grajã parafianowie Santa Croce, czerwòné òbleczenié (Rossi) przëpòdò Santa Maria Novella, Santo

Spirito wëstãpiwò w biòlim (Bianchi), a zelonò (Verdi) je farwa parafie San Giovanni. W czerwĩncu kòzdë karno graje pòłfinał, dobiwcowie pòtikajã sã na finale w òkòlim dnia swiatégò Jana. Rozgriwczi sã òdbiwajã òd 1930 rokù, a latos pierszi rôz òd 1945 mieszkãncowie Florencje nie mdã mielë swòjégò spòrtowégò swiãta. Miònkarze z nòdzejã zdzã na rozwij wëpòdków, mòzłëwë, że pòtkajã sã na bòjiszczu, ale w sëwnikòwym terminie.

Kòrzenie Calcio Storico Fiorentino sygajã czasów Rzmischégò Imperium. Żòlnérze tak prawie czwiczëlë swòj kraft, kòndicjã ë wespòłrobòtã. Më nie wiëmë dokłãdno, jaczé bëłë regle legionystów, blëzsze dzysdniowòscë rozgriwczi rozwinãłë sã w czãdze rensansu. Tedë gra bëła praktikòwònò leno przez aristokratów midzë swiãtã Zwiastowaniò a Wiòldzim Pòstã. Miònkarzama bëłë nawet papieżowie – Klémãs VII, Léon XI ë Ûrban VIII. W XVII stolatim gra zaczãła wëmierac, ji òdroda przëszła w czasach Benito Mussoliniégò – dokłãdno 90 lat nazòd.

Do òbzéraniô Calcio Storico je prosti przistãp w internece. Dzãka temu mòzemy przeżec òsoblëwi szpëtòkel kòntrastów. Brutalnym ùrënamëlóm procëmstòwiô sã widok widzałégò kòscoła pw. Swiãtégò Krziza i kamiënców wkół Piazza Santa Croce, dze òdbiwają sã mecze. Piòsk, co sã lëmi do zmòklëch całów mòczarów, kòntrastëje z mòdrim niebã zòczãtkù italszczégò lata.

Czej sã przëzérómë sami grze, kùreszce sã pòjòwiô pëtanië – sã tam w całoscë jaczé regle? Kò sã. Biòtchi mògå sã òdbëwac leno jeden na jednégò, ni mòzemy téz atakòwac òd tëlù i kòpac w głowã. Apartno kòroné sã téz aktë agresje czerowóné na sãdzów i trenérów. Mecz dérëje 50 minut, zmianë stronów nastãpiwają pò kòzdim dobëcym pónkta. Akcjã zaczinô ë wznòwiô sãdzowsczi cësk balë. Na bòjiszczu z rozmiarã 100 m x 50 m graje pò 27 miònkarczów w kòzdim karnie.

Dlò samëch spòrtowców-amatorów, a téz kibiców pòtkanië na bòjiszczu to wòzny element mólowi juwernotë. Przed miònkarzã na piòskòwé pòle wchòdają òbloki w ruchã z czasów renesansu bãblarze, trãbòcze, stanicowi ë jiny ùczãstnicë farwnégò i glosnégò szpëtòklu. Ten spòrt wierã nigdë nie mdze bÛdzył tëlë emòcjów, co rozgriwczì nożny balë w Serie A, je równak wòzny téz dlò lubiënców dzysdniowëch spòrtów. Karno ACF Fiorentina w sezonie 2017/2018 zagrało wëjazdowé mecze w sztrëzech wariantach kòszulków – swòjima farwama narzesziwającëch do sztrëzech karnów Calcio Storico. To je spòrt, w jaczim na zòczãtkù mòze widzec leno brutalnosc abò nawetkã niezgara. Dopierze pózni jidze òbòczëc jednotã fejrëjącëch mieszkãnców Florencje w tim sztrëzefarwnym widzawiszczu.

ADÓM HÉBEL

Òdj. Mecz calcio storico na Piazza Santa Maria Novella we Florencji. Mal. Jan Van der Straet

TO DAŁO GROMADŃ SMIÉCHÙ

Jeden ksãdz i òrganista mielë wiòlgã biédã. Ròz òni zaprzëglë kònia i jachelë krasc, kònia przëwiãzelë do płotu i szlë do chlëwa. Chtos jich jednak spłoszył. Ksãdz zarò w nodzi dodóm, a òrganista lecòł do kònia. Jak òn przëlecòł, to ju bëło pò kòniu. Reno ksãdz bëł czekawi, jak to òrganisce szło, i òn zaczął òd wòltòrza spiewac: Je tam be abò me? Òrganista òdpòwiòdò: Ni ma tam be ani me. Ùjadła kùka kòle bùka hijaha, me. (*gwarowi tekst ze wsë Łapalëce*)

Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. II, s. 13

hijaha 'koń' [w tim teksce]
be 'cielę'
me 'owca'
kùka 'wilk' [w tim teksce]
(SY, t. II, s. 289)

JAK JASTARNICĚ KÙPIŁĚ PIERSZÉGÒ KÒNIA

Wùja Macëj z Jastarni kùpił so kònia z Wiòldzi Wsë òd wùje Torlińszëgò. Kònia òni mù zaprzëglë do wòza, a òn sòdl w pòlkòszczy ë jachòł. Zamiast kònia trzëmac, to òn mù lécczi pòpùscył. Kón parził całã drogã ë zgùbił wùja Maceja, jaż òn wlecòł na pòdwòrk z pòlwòzã. Za nim slòdë przëszedł wùja Macëj bez kłòbùka w gòli głowie. Wszëcë sã pëtają: „Acz to sã stało?” A òn mówi: „Ej, drëszë, òno ze mnã nëkało. Jò mù szota przëfurnął jak na zòglu, a òn zamiast zwòlnic, parził coròz barzi. Jò mësłòł, że to tak je jak na bòce”. Tëj wùja Macëj wprowadzył kònia w sęcarniã, zjãł mù slã, przëniòsł jã w jizbã ë rzekł do swòji białczy: „Esz, Marcjanno, wez le ten miotelòk, a stani le tak westrzód jizbë, a jò tã slã na cebie włòżã ë sã bãdã ùczył, jak jã na kònia zakładac”.

Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. II, s. 85

szota przëfurnac 'popuścić linę'

pòlkòszczy 'dwa kosze wiklinowe wycielające ściany szczytowe, dno i boki wozu' (SY, t. IV, s. 127)

pòlwòzë 'połowa wozu' (SY, t. IV, s. 129)

PAULÉNA WÄSERSKÓ

PIERSZI DZĚK

Jaczé wspòminczi mdą mielë czedës terôczasny mlodi lëdze? Ti, co zdrzą blós w kómpùtrë pewno... nijaczé. Wierã corôz mni je mlodzëznë, co nad to przedklôdô bùten, las, rodã, towarzëstwò. W ti pòwiôstce nalazla sã historiô, chtërna téz przodë lat chùdzy bë sã mògla przëdarzëc niź dzysô.

Mòrcën tegò dnia wstól wczas, chòc miòl wòlné òd szkòlë, jegò tatc bël fërsztą a knòp wiedzòl, że na gwës dô mù cos do robòtë. Bël bënlã chãtnym do pòmòcë i lubil las. Mòże tatc w teren pòjedze, tedë rëgnã z nim mët – mësłòl.

Flot sã òblòk, na frisztëk zjòd sztòlã ze szmùltã, zagriz gòrkã. Wëskòczil przed fërsztówkã, w chtërny mieszkalë a përzna ùmil sã w balice, co stojala przë pòmpie na wëstrzòd pòdwòrzégò. Zbùdzonymë zëmna wòdã òczamë pòwzëròl na swiat. Slunészko dopiërze wstalo, le ju bëło widzec, że wiodro bådze barò bëlné. Bëło lato.

Z kòniarnie szlë jaczés zwãczy. To pewno tatc Mòrcëna òpòrzãdzòl kònie. Mòże zarò w las pòjedzemë – mësłòl zòs knòp – to bë bël pësny dzëń. Ùsmiòl sã do slunészka. Chcòl ju jic tatkwò pòmòc, le ùczul, jak zaskrzëpia pòrtka, ta òd stronë ògrodë. Òbezdrzòl sã a ùzdrzòl swòjégò ópã.

Ten to bël ju stòri chlop. Na miono miòl Hieronim. Zmiarti a wësoczi, z gãstã, òkrãglã bielëchnã brodã. Wiedno, tak jak w tim sztòce, ùsmiòny. Za to prawie wszëtczi gò lubilë. Òn téz przed swòjim sënã bël fërsztą. Wstòwòl, jak to starszi lëdze, nié ròz barò wczas, jesz nad renã, temù ju dównò bël na nogach.

– Mòrckù – zagòdòl do bënlã – pòj, pòj tu.

Przëwòlòl òtroka pòd mòli chlëwk.

– Jo, ópã?

– Jò bël naszã knagã wëprowãdzëc na wëdã. Tam wiész w zlobie. Ùpalòwòl jã. Wzërëjã pòd szpërë a wiész, co widzã?

– Në co? – knòp ju bël czekawi. Ópa znòl las a rodã jak swòjã taszã.

Wiedno cos òsoblëwégò pòtrafil wënalezc, a cësził sã, że móg to Mòrcënowi pòkazac.

– Szlachë òd dzëka.

– Eeee, a malo to kòl nas dzëków.

– Alaze! Le jaczégò! Taczé wiòldzë szlachë, glãbòk wëcësnionë – tu stòri Hieronim pòkòzòl rãkamë, jak òne wiòldzë mòglë bëc – to mùszi bëc stòri knarz straszny.

– Ten mùszi miec szablë! – knòp zòs dostòl wiòldzë òczë.

– Në zycher. Wiész të co, òn bë richtich pasowòl na twòjégò pierszëgò dzëka!

Knòp z redoscë aż pòdskòczil. Wiòglã milotã jegò starka bëła jachta, a terò pòmalkù òn ùczil wszëtczëgò, co z tim zrzeszonë, téz swòjégò òtroka. Pewno terò ju to bëło to, co nòbarzi ceszëło stòrëgò. Mòrck ju wiedzòl dównò, że taczi jachtòrz, co blós chce jic so strzelac w las, to zòden jachtòrz. Wiedzòl, że to je bëcé kròtkò rodë, pòznòwanië ji krëjamnotów. Dbanie ò zwierzënã. Ópa nauczil gò, że pò pròwdze czãscy mùszi dac so pòkù ze strzëlanim, a jezlë ju, to mùszi bëc do kùńca pewné, że cëlëje sã do taczégò zwierza, chtërnëgò mòże bez szkòdë z lasë wyc. Mòrck ju wiele pòtrafil. Miòl ju strzelonë razã z ópã – bò to bël jesz czas, czedë mlodi czlowiek móg sã òd òjca abò prawie òd ópë ùczëc jachtarzeniò – kòczora, lësa, a to nawetka nié jednëgò. Dzëk to równak bël zwiërz, chtërny jesz sã jemù blós snil. Dlòte knòp tak sã ùczeszil, le spitòl:

– Në jo, blós same szlachë to doch jesz nie je dzëk. Taczi pòjedink mòże doch ju bëc czësto gdzie jindze.

– Tam w tim zlobie to je richtich zwierzãcò stëgna. Slëchòj, z jedny

stronë, za lãkã, są blotka a gãsti las. Z drëdzi stronë wësoczi las, le za nim doch pòla. Tam òne mają zër. Je jem pewny, że òn w noc bël sã najesc, a nad renã wrócył w nen drzón spac. Biòj le tatkwò fejn pòmogac, pòd wieczór sã kãsk przespi, tak co më na noc pùdzemë. Mòże më jegò dostóniemë.

Knòp ju ni móg strzëmac òb cali dzëń, nick sã nie pòtrafil skùpic na robòce. Wcale nie spòl, blós zdòl na nen czas, czedë razã z ópã pùdã w las.

Zdòl ju dlugò, czedë stark wëszed ze swòji jizbë. Knòp wiedzòl, jak sã przërëchtowac. Bëło ceplò, tedë syglo, że na kòszlã òblòk letkã lëtewkã. Ópa wiedno nosyl jachtarsczì czòpk. Mòrck jesz taczégò ni miòl, wsadzyl so tedë na glòwã tatkwòwã òkrãglã mùcã z nëbã. Doch to nie wëpòda tak czësto w gòli glòwie abò w bële czim. Ópa wzãn swòjã flintã, stòrã dëbeltówkã. Piãknã ò dzëwirowëch lófach. Zapiãn pas z patrónamë a ju bël fardich. Chlop a knòp ùsmielë sã do siebie, a wëszlë w noc.

Droga nie bëła dalekò, tedë szlë piechti. Ksãzëc nie swiecył za mòcno.

– Terò je za cemno – rzek Hieronim – më bë jegò ni mòglë ùstrzëlnac. Jak mësliż, jak mòzemë gò dostac?

– Terò òn pewno je na pòlach, jak nad renã òn pùdze nazòt w las, to ju bådze përzna jasni, a më gò pò drodze dostóniemë – òdrzek bëniel, a ópa ùczeszil sã, że mlodi tak rozëmno òdpòwiedzòl.

Szlë òni nòprzòd przez swòj ògròd, tedë stëgnã pòd las. Czedë doszlë do bómów, Hieronim dól Mòrcënowi sztrik, że terò pùdã pòmalni. Tu doch mòglë ju pòtkac jaczëgòs zwierza, chòcbë tegò samégò dzëka, na chtërnëgò sã chcelë zasadzëc. Co jaczis

czas stark przëstaną a rozezdrzól sã, chòc jak sã rzekło, wiele widzec nie bëło.

W kùncu droga doprowadzëła jich do dosc wiòldzi pòlanë, tam gdzie ópa miòł knagã ùpalowónë. Wëda bëła jakbë w szeroczim żlobie leżącò. Na westrzòdkù, w ji nòniższym placu ópa nalòz te wiòldzé szlachë. Terò òni ten plac równak minälë, drobòląc wkòł smùga wedle drzewiät.

– Sadniemë na tã ambónã, jo? – spitòł Mòrcën.

– Jo.

– To më bë ni mùszelë jak nòrëchli tam sã dostac?

– Nié, mómë doch jesz czas, a jidąc tu dokòla, më tak nie òstòwiómë swòji pòchë tam, gdzie nen knarz pewno pòdze.

– Aha – òdrzek cëchò knòp a szlë dali.

Dodeptalë do ambónë. Nòprzòd wlòz pò dròbce ópa, za nim Mòrck. Rozsedlë sã.

– Terò mómë jesz czas. Lowiskò sã ùspòkòji – gòdòł Hieronim – a më mùszimë tu cëchò sedzec. Të ju wzéròj przez òczenkò co sztócëk, czë cos sã nie dzeje.

Pò jaczims czasu ópa wëcygną z taszë wòrsztã. Przelamòł na pól, ta szmakòwno pãkla. Trącył knòpa zawzérónégò w cemnoc a dól mù sztëk. Chòc widzec bëło jesz blòs wszeljaczé cénie, to ju bëło snòzo. Syglo sã wslëchac. Kąsk straszno òdzywälë sã òlje. Letczy wiater szëmiòł bómamë.

Pò dosc dludzim czasu Mòrckòwi përnã zaczälë sã przëmëkac òczë, le tedë cemnoc zmienila ju sã w szarosc. W tim sztòce òn ùzdrzòł jaczis rëch. Zawzéròł sã. Z dludzi trówë na plac, gdzie bëła òna ju krótkò wëskùbòno przez knagã, wësënan sã lës. Krãcył sã to tu, to tam, cknąc cos w lëfce. Mòrcën wzéròł na niego z górë, a pòmëslòł, że wëzdrzi jak mòli òdzink, jak skra. Pòwzéròł w òczë òpë, le nen cziwną blòs glowã – nié. Pòtemù rzek cëchò:

– Jak tã bë terò strzëlil, to ju na dzëka bë nie bëło co rechòwac.

Żdalë dali.

Czedë na swiat zaczął wëchadac pierszi slabi jesz widk, tedë Mòrck coròz barzi wzéròł na drëgã stronã łączi, skądka móg sã pòkazac dzëk. Swiat timczasã dostòwòł farwów, a calim chòrã òdezwalë sã ptòszczy. Co sztócëk z dólë wëzszim glosã znac ò se dówälë truracze. Gdzes òd pól zaszcëkòł kòzël czims jakbë sploszony.

– Terò slëchòj – rzek ópa – wez ju pòd rãkã flintã. W òbëdwùch lófach mòsz brenekã zaladrowónë. Przindze dzëk, to zdòj jak nòdlëzi, żebë òn bëł jak nòblëzi nas. Tedë strzelisz tak, jak jò cë ùczil. Zarò za przëdnã szperã.

Żdalë dali.

Czas mijòł, Mòrcën ju mëslòł, że nick nie bådze, le naròz ùzdrzòł cos cemnegò òd ti stronë, chtërnã òni wlazlë na lãkã. Wzérò, wzérò. Jo! Przez wëdã drawùje dzëk. Stòri, straszny knòrz. Wlos miòł dludzi, na wëdzãtim krzepce. Dludzi, krãpi gwizd. Szed prosto jak pò sznurze, tak jak mëslòł ópa, do tëch blotków.

Terò sërce zabilo mòcni knòpòwi w piersë. Pòmalcëczkù zlapòł òn za dëbeltówkã, zlozil sã a zdòł. Ópa tãz pòdsënan sã blëzi. Rzek mù jesz baro, baro cëchò:

– Pamiätòj, cygnij letëchno, tak żebë nen szos cë zaskòczil.

Sekùndë mijälë jakbë pòmalni. Dzëk drawòwòł a bëł coròz to blëzi. Czëde mijòł ju ambónã stronã, bëł nie dali jak jaczes trzëdzescë mètrów,

Mòrck strzëląn! Trzòsk òdbil sã pòmionã òd scanë bómów. Przez mòli sztócëk knòp nick nie widzòł kòpniati przez flintã, le zarò zlozil sã nazòt, wzërajac, czë trafil, czë mòze ni mùszu pòprawic.

Nié!

Dzëk leżòł w placu. Chlop a knòp dozdale sztócëk, żebë jak to wiedno gòdòł Hieronim, zwiërz móg spòkòjno testamënt spisac. Chòc knòp rwòł ju sã do niego.

Òkòza sã, że dzëk pò pròwdze bëł wiòldzi, òkazali. Òrãz miòł pò pròwdze widzali. Knòp, tak jak sã to slëchò, chòc jesz z pòmocã starka, sprawil zwierza. Tedë flot skòk dodóm pò kònia a szlòpã, żebë zawiezë gò do chëczë. Bëł ze siebie baro búsny, a ópa z niego tãz. To bëł jegò pierszi dzëk, a tej jesz jaczi!

Jachtarzenië nie kùnczi sã zarò pò strzelenim. Na drëdzi dzëk knòp raza z ópã òbielòł dzëka, to je scygną z niego skòrã. Òdbil òrãz. Pòmògòł tãz w pòdzelenim miãsa, z chtërnégò pòzni całą familiã jedlë wszeljaczé smaczci. Jachtarzenië to doch tãz kùcharzenië. Szable na nòmilszã pamiätkã Mòrck òprawil na òkrãglim dëlëczkù, na chtërnym wëskrobòł tãz słowa: mój pierszi dzëk z ópã Hieronimã.

MATEÛSZ BÜLLMANN

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë.

ZRZESZONY ZE SZKÓLOWNIKAMA ÒD 160 LAT

Zespół Wężispòdlecznëch Szkolów mò swòjã sedzbã w jednym z barzi charakteristicznëch bùminków w Bëtowie. Dosc tëli mòżemë ò nim przeczëtac w rozmajitëch pùblikacjach. Le wiele mni wiémë ò piãknym dãbie, jaczi rosce na placu przed skolã.

Jak sã jedze sztrasã Sykòrszczégò w Bëtowie, nie dõ sã chòc na sztót nie wezdrzec na dzysdniowi Zespół Wężispòdlecznëch Szkolów (ZWS). Cegłowi, trzëkòndignacyjny bùmink z rozbùdowónyma bòcznyma skrzydlãma robi wrazenié. Bùmicy ùwòzanié, przëmùsiwò do zdrzeniò w górã, na òzdobnë głównë weńdzenié, mówiac prost: nie dõ sã kòl niegò przejachac abò przinç òbòjãtno. Nè a tész òdwrócywò ùwògã òd dãbù, jaczi tam rosce. Jegò rozkòscérzonò kòrona wnetka pòkriwò cali plac, a òbwòd pnia wskòzëje, że drzewò mòże miec wiele lat. Le jakò je jegò historiò? Chto gò pòsadzył? Mòże ùpamiãtniò jaczës wëdarzenié? Je wiedzec, że pò zakùńczeniu wòjnë francëskò-prësci w 1871 roku sadzëlë wiele tpzw. dãbów miru. Je to jeden z nich?

Z nyma pëtaniama jidã do Ròmana Lisyńszczégò (Lisyńskiego), direktora ZWS. Przëchòdòm bez pùsti plac, jaczi òb codzën wëfùlowóny je skolòwim gòwòrà. Terò je tuwò cëchò i spòkójno. Młodëch w chëczach zamkl wirus. Wchòdòm bënë bòcznym weńdzenim. Lewò, prawò, mùszã òpasowac, cobë sã nie zagùbic w plãtaninie kòridorów, jaczych na trzech piãtrach je dosc tëli. Stojã przed direktorsczima dwierzoma, ale bez ùczniowuszczégò strachù. Klepiã na

dwierze i wchòdòm. Òkna gabinetu wëchòdajã prawie na prost drzewa. Zdrzã bez nie. *Baro czãsto je wëkòrzistiwóny przë rozmajitëch integracyjnëch rozegracjach, na przëmiar na zaczątkù roku abò na Dzën Dzecka. Czej leno slunészko zaswiecy i robi sã kãsynk cepli, lówczy wkól, a do te i tész trawniczki zajãtë sq bez ùczniów. A òb czas gòrãczczy wszëscë kòrzistajã z dãbòwi cëni. Mëszlã, że òkróm bùminkù to drëdżi symbol naji skolë – gòdò Lisyńszci. Leno ò historie drzewa mało wiele mòże mie rzeknac. Robiã tuwò òd 2009 roku, a to nie je tak dówno – kãsynk tòmaczki sã direktòr. A tej òdsyłò mie do biblioteczki.*

Za dzecnëch lat mieszkalam na sztrasë Kòchanowuszczégò, jakò je kròtkò skolë. Tej na to drzewò patrzã òd malinkòscë – gòdò Katarzëna Stoltmann, bibliotekarka, a tész skolnò kaszëbszczégò jãzëka w ZWS. Wròcò pamiãcã, czej jakno młodé dzëwczã zbiërała pòd nim żòłãdze. Czedë pò spòdleczny skolë zastanòwiała sã nad dalszim sztòlçeniem mòże bez bliskòsc, ale tész z pasje wëbrała krawiectwò w ZWS. Jistno jak dzys pòd dãbã stojãlë lówczy, ról plotnik z krzów. Baro czãsto jesma tam òdpòczywalë, a czasã, za wëszsima niż teròzka krzama, ùkriwalësma sã przed ùwòżnym zdrokã

OD: K. ROUBIECZI

szkólněch – smije sã ze wšpòminków. Pòd drzewã klasë robiłë so pamiątkówé òdjimczy. Czile z nich òbzéróm. Biółe bluczci, cemné szorce, knòpi w ancugach, ze szlipsã. Nie sã równak tak pówòzny, jakbë to mógł pòmëslëc. Widzec młodzëzną òchòtnosc do psotów. Bëńlowie za nòlepszi mól do pamiątkówégo òdjimkù ùznalë zwisającã dãbòwã gałąz. Pòd drzewã ùmówialë sã nié leno drëchòwie, ale téz zakòchòny. Niejedna i niejeden rzekłë tam swòjémù mùłkòwi ò gwòsnëch wšeczëcach. Jich inicjalë pòjòwialë sã na pnii drzewa. Dzys ju jich nie òbòczimë. Dãb mò za grëbã kòrà, a i mòda na to minãła – òpòwiòdò Stoltmannka.

Jak wòzny w žëcym szkòłë bëł dãb, widzec je pò gazëtce wëdówóny w ZSP. Ji tytuł nie je przëtròfkã – „Spòd szkòłowégò dãbù”. W naddòwkù ta z lat 90. miała jesz pòdtituł: „Ò szkòłowé dãbë wëbijómë sobie zãbë”. Z ny wëdóny w gòdnikù 1999 rokù jidze sã dowiedzec m.jin. ò tim, że nòbarzi pòpùlarnym w nenczas czerënkã sztòlceniò w ti szkòle bëł sprzedòwca. Negò warkù ùczało sã tedë 257 szkòlowników. Stolòrzów bëło zòs 113. Sztòlcëlë sã téz, pò jednym ùczniu: kamiëniòrz i mòdistka. Co jesz nalazło sã w szkòlowi gazëtce? Przeczëtac mòzna bëło nòrcëk ùczniowšczy pòezje, przepisë na jastrowé babë czë zdebło szpòrtów z ùczniowšczich zesziwków. Swój mól nalazła téz prognoza pògòdë: Pòd kùnc lëstopadnika tajfùn òznaczony mionã „Nòuka” ògarnie wšzëtczë klasë. Na dzys szkòlowò meteorologicznò stacjò przewidëje wiòdro. Jaczë? Doznómë sã witro!! – czëtómë w rujanowim numrze z 1999 rokù. Òkróm negò wšzëtczëgò w gazëtce pòjòwialë sã wëdowidzë z ùczniama.

Chcemë równak wrócëc do najégò drzewa. Wiele lat mò nen dãb? Sznëkrowałam za jaczims wiadłã na tã témã. Ò Bëtowie jakno gardze czë nawetka ò samim bùminkù, w jaczim swój plac rëchli miało Pedagogicznë Liceùm, a jesz przòdë Szkòlnowšczë Seminarium, mòmé docë tëlì informacjów, le jeżlë mòmé starã duńc do drobnotów, ju tak letkò nie je – gòdò bibliotekarka. Cos równak ùdało sã ùstalëc, a nie je tegò jaż tak mało. W stòrëch bëtowšczich kalãdòrzach („Bütower Schloss-Kalender”) natrafiłam na wiele wiadłów ò codniowim žëcym, ò rozegracjach, jaczë sã tuwò w miesce òdbiwalë, a téz ò gbùrzenim, przemëśle. Aùtorzë dòwalë wiòldzi bòczënk dlò wòznëch mólów, zabëtów – łomaczi mòja rozmòwniczka. Sznëkrowanië za wiadłã ò dãbie nie bëło leno ji miłotã do lokalny historie, ale téz przërëchtowanim do kònkùrsu na drzewò rokù Klubù Gaja. W zbiëranim informacjów baro mie pòmòglë Barbara Łacò i Jiwóna Pradella, za co jem jim baro wdzãcznò – gòdò Stoltmannka a jesz dopòwiòdò: Na jedny z pòcztowëch kòrt, jaczë w swòjim zbiorze mò Jerzi Saldat, je widok na dãbòwã alejã przë dównym Szkòlnowšczim Seminarium. Z pòdpisu jidze sã doznac, że òdjimk òstòł zrobiony 50 lat pò òdemknięcym placówczy.

Tuwò nót je nadcziđnac, że dãb, jaczi rosce przed szkòłą, nie je jedurnym w tim òkòlim. Jinszi, z pniã ò wiele wikšzim òbwòdze, nalezc mòze za bùminkã ZWS. Pòmizdžë dzysdniowã gimnasticznã zalã a bòjiszczã do kòszowi balë bëła czedës droga, przë chtërny rosłë drzewa. Mëszlã, że bëła przedłużënim dãbòwi aleje, jakò szła prawie za bùmink ZWS. Jej twòrcã bëł znóny ògrodnik Aùgust Drawanz. Wëmieniówò gò bëtowšcò gazëtã „Bütower Kreisblatt” z 1858 rokù. W pòznëszich wëdaniach ni ma ju ò nim niżòdny wzmianczy. Mòze wëjãchòł – zastanòwiò sã Katarzëna Stoltmann.

Dzys na placu przed szkòłą rosce le jeden dãb, ale dówni tu téz jinëch drzew bëło wicy. Wedle mie naji dãb to pòstałosc pò nëch nasadzeniach – gòdò bibliotekarka. Z ùchòwònëch zòpisków mòzna sã doznac, że piérwi bëł to docë pòpùlarny szpacérowi mól bëtowiaków. Wiele wskòżywò na to, że drzewò bëło pòsadzonë razã z jinszima mni wiãcy w czas òdemkniãcò seminarium dlò szkòlnëch, tj. w 1859 rokù. Tej miòłbë kòl 160 lat. Dokładny datë nie ùdało sã ùstalëc, ale nen wiek pòtwierdziwò lesny Mark Skierka z Nadlesyńšstwa Bëtowò, chtëren w nym rokù badòł drzewò. Dzãka temù wiëmë, że naji dãb szëpùlkòwi, jaczi je pòmnikã rodë òd 1997 rokù, mò 23 m wësokòscë. Jegò òbwòd na wësokòscë 1,3 m – to 4 m. Stón jegò zdrowiò më bëc baro bëlny – klarëje mòja rozpòwiòdòczka, a tej dodòwò: Je jinszi òd nëch, jaczë rosca na ùrzmie za szkòłą, je barzi rozkòscërzony, a piëń mò censzi. Ni mùszi to bëc znanka, że je młodszy. Jak wëjasniòł lesny, miòł prost jinszë warënczi rozwiju.

Teròzka szlachów aleji ni ma ju co szëkac w òkòlim szkòłë przë sztrasë Sykòrszcëgò. Bëła czedës takò ùdba, cobë temù dãbòwi, co rosce przed bùminkã szkòłë, nadac miono. Równak do tegò nie doszłò, ale mòze w przindnosce do tegò wrócymë – na kùnc rzekła Katarzëna Stoltmann.

ŁUKÒSZ ŻOLTKÒWSCZI

FOT. KAZIMIERZ ROJBECKI

POKAZUJĘ TAK, JAK WIDZĘ

Henryk Lepak.

Mówi o sobie „Kaszub z Kaszuba”, bo to właśnie w Kaszubie koło Brus w powiecie chojnickim 22 lipca 1935 r. urodził się Henryk Lepak. Od ponad 50 lat mieszka w Bytowie. Ludowy artysta świętujący w ubiegłym roku 65-lecie pracy twórczej. Na swoim koncie ma tysiące prac, w tym rzeźby przygotowywane na ołtarz papieski, stacje Drogi Krzyżowej, specjalne witacze i wiele innych.

Swoją przygodę z rzeźbą Henryk Lepak rozpoczął już w dzieciństwie. *Byłem samoukiem, nikt mi nie pomagał, nie podpowiadał. Ze starych drewnianych szpuli do nici, podbieranych mamie, robiłem takie krużle (drewniana zabawka przypominająca bąka). W szkole każdy taki chciał mieć, tak więc rozcinałem szczyrzykiem szpulkę i robiłem zabawkę. Urządzaliśmy nawet konkursy, czyj bączek dłużej albo lepiej się kręci – wspomina dzisiaj już 84-letni artysta. Z czasem zaczęły się pojawiać ptaszki dłubane w korze lub gałązkach. Rodzice śmiali się, że jak szedłem paść krowy, to byli pewni, że zwierzęta nie pójdą w szkodę. Wiedzieli, że ja nie zasypiam przy wypasie tak, jak moje rodzeństwo, bo cały czas byłem zajęty dłubaniem – opowiada.*

Jego pierwszym narzędziem do wykonywania prac był przedwojenny szczyrzyk подарowany przez mamę, który nosił przszyty do koszuli na specjalnym łańcuszku. *Kiedy przyszli Ruscy w 1945 r., odwiedzili też nasze gospodarstwo. To było nocą, spaliliśmy. Nagle do naszego pokoju wszedł żołnierz. Zobaczył świecący się przy mojej koszuli łańcuszek. Od razu za niego chwycił*

i urwał, zabierając mój cenny szczyrzyk. Wtedy nie było takich możliwości jak dzisiaj, a więc bardzo cierpiałem, że straciłem to narzędzie – wspomina ze smutkiem artysta.

Jedną z pierwszych poważnych rzeźb wykonanych przez Henryka Lepaka był orzeł bielik w 1954 r. Skrzydła powstały z drewna sosnowego, a tułów z głową – z dębu. Całość osadzona jest na cokole przypominającym kamień, który zdobią biało-czerwone koniczyny, data i inicjały młodego artysty. Tę pracę do tej pory rzeźbiarz trzyma w swojej pracowni. *Przed wojną istniało towarzystwo sokolników, które jako odznakę miało orła bielika. Chciałem nawiązać do tego symbolu. Lata 50. to trudny był czas, a więc mój orzeł korony nie miał, nie odważyłem się, ale koniczyny biało-czerwone miały odwoływać się do barw narodowych Polski – wyjaśnia. Orzeł był też jedną z nielicznych rzeźb, które artysta pomalował. Zdecydowana większość jest naturalna. Najbardziej lubię robić z drewna lipowego. Nie używałem nigdy dłut mechanicznych, wszystko robiłem, starając się jak najlepiej odzwierciedlić rzeczywistość.*

Raz nawet mi zarzucono, że jak na rzeźby ludowe moje prace są zbyt dokładne – mówi Henryk Lepak, dla którego zawsze najważniejsze było podtrzymywanie tradycji. Kiedyś rzeźb drewnianych raczej nie malowano, to było naturalne drewno, które z czasem ciemniało, ewentualnie pokrywano je bejcą. Spotkałem się nawet z tym, że artystom, którzy malowali swoje rzeźby, zarzucono, że to nie drewno, a gips – tłumaczy rzeźbiarz. Stąd też prace Henryka Lepaka na ogół nie są niczym pokryte. Postaci wykonuje tak, by wyglądały realistycznie, np. Chrystus na krzyżu ma umęczoną twarz i potargane włosy, starcy zniszczone zmarszczkami twarzy i ręce. Dziwiło mnie, jak widziałem na krzyżu postać Chrystusa, taką jakby dopiero co wyszedł od fryzjera. To nie było naturalne. Tak samo rzecz się ma z postaciami, które tworzę, to ludzie wsi, jakich zapamiętałem z dzieciństwa, zapracowani, zmęczeni – mówi rzeźbiarz.

W latach 60. XX w. Henryk Lepak przeniósł się z rodzinnej miejscowości do Bytowa i tutaj rozpoczął swoją karierę zawodową jako stolarz. Choć nie miał wykształcenia, jednak zdał egzamin i uzyskał tytuł czeladnika. Wykonywał rozmaite rzeczy: meble, okna, drzwi. Nie brakowało też innych, takich jak sanie czy siedziska do bryczek. Często zajmował się renowacją zniszczonych przedmiotów. *Kiedyś nawet wziąłem udział w konkursie rzemiosła artystycznego. Po latach znajomy, jak zobaczył mój dyplom, to się zdziwił – wspomina Henryk Lepak. W swojej pracy przygotowywał też, dziś już niemal zapomniane, drewniane masielnice do Cepelii, a każdą wolną chwilę poświęcał rzeźbie. Początkowo myślałem o tym, by zostać kowalem, ale ojciec mi to odradzał. Twierdził, że to bardzo ciężka praca, a poza tym człowiek się spoci, zaraz go przewieje i choroba gotowa – mówi artysta.*

Głównym motywem jego prac byli święci (m.in. św. Roch, św. Hubert, św. Franciszek, których zawsze rzeźbił w towarzystwie zwierząt, ale też św. Jakub patron pielgrzymów, św. Juda Tadeusz, św. Teresa od Dzieciątka Jezus i wielu innych), były to zarówno rzeźby indywidualne, jak i kapliczki czy prace wykonane na ważne w historii Polski wydarzenia, jak choćby rzeźba Chrystusa ze św. Franciszkiem wykonana na ołtarz papieski w Sopocie w 1999 r., która później trafiła do Sanktuarium Matki Boskiej Brzemiennej w Gdańsku-Matemblewie. Na wyróżnienie zasługuje również kapliczka do Drogi Krzyżowej w Sianowie. Wśród prac wykonanych w ostatnich latach znalazła się figura św. Jana Pawła II.

Drugim motywem przewodnim są postacie świeckie, najczęściej ludzie przy pracy. Stąd w bogatym dorobku Henryka Lepaka można znaleźć pasterzy, muzykantów, kupców, żniwiarzy, handlarzy, myśliwych,

FOT. KAZIMIERZ ROLBIECKI

W Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie podczas otwarcia wystawy „Henryk Lepak – 65 lat twórczości” – 21 czerwca 2019 r.

starców, kobiety ubijające masło, obierające ziemniaki czy robiące pranie. Sporo jest też zwierząt leśnych, dziki, jelenie itp. Jedną z takich szczególnych prac jest kałamarz z sową wykonany dla córki Renaty. Rzeźbione postacie przy pracy często mają na głowach kapelusze, które sprawiają wrażenie, jakby się poruszały. *Kiedyś taki profesor z Torunia stwierdził, że te moje kapelusze są wyjątkowe i każdy inny – wspomina rzeźbiarz.*

Jego prace znalazły się w wielu muzeach, m.in. w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie, w Chojnicach, Słupsku, Toruniu, Płocku, Szczecinku, a nawet we Francji. Część rzeźb, zwłaszcza tych sporych rozmiarów, wykonywanych w trakcie licznych plenerów artystycznych, pozostała w miejscu, gdzie zostały zrobione. Wśród tych, co szczególnie zapadły artyście w pamięć, są żniwiarz z Prabut oraz diabeł stojący przy Kaszubskim Uniwersytecie Ludowym w Wieżycy. *Ta pierwsza praca była robiona w trakcie pleneru dla takiego dużego ośrodka rolniczego. Był to czas żniw, a więc stwierdziłem, że najlepiej będzie pokazać pracującego mężczyznę i łany zboża. Druga, ta z Wieżycy, sprawiła mi trochę trudności. Chciałem zrobić diabła, ale zastanawiałem się, jakie uszy ma diabeł... Jeden znajomy podpowiedział mi, aby zrobić krowie uszy, ale to mi się nie spodobało, nie chciałem obrażać zwierząt – opowiada pan Henryk.*

Artysta oprócz udziału w wielu plenerach może się również pochwalić licznymi wystawami zarówno w Polsce, jak i za granicą. W ubiegłym roku, od czerwca do sierpnia, jego prace były eksponowane w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie.

B.B.

NIEOCZEKIWANIE ZAKAZANE *PLACHANDRY*

Wraca do mnie wspomniane niedawno zawołanie *O, roku ów!* teraz dźwięczy w uszach jeszcze bardziej niepokojąco. Nie spodziewałam się takiej Wielkanocy, jak właśnie minioną. Zresztą, kto się spodziewał? Świat cały się nie spodziewał. Groza olbrzymieje przez natychmiast przekazujące wiadomości wielorakie media. Dawniej wieść o strasznej zarazie, jeśli gdzieś daleko czyniła spustoszenie, czekała na swego wajdelotę...

Szukający pocieszenia mówią: *Mamy szansę na powrót do samych siebie.* Wracam więc do dzieciństwa, do tamtych prostych, zwykłych Wielkanocy. Przed świętem – bielienie izby, sprzątanie *obory*,

czyli podwórka, wyprawy nad *łotko* po bazie czy dyngus. Co tydzień pieszo pięć kilometrów na Drogę Krzyżową. W tym roku dziwnym – w domu, z poruszającym obrazem samotnego papieża Franciszka. Ty-

dzień wcześniej wędruję modlitewnie z tekstem ks. Franciszka Kameckiego. Mamy u bramy południowej Kociewia, w Grucznie, niezwykłego księdza poetę. Napisał teksty do wszystkich stacji, wersję dla dzieci, drugą dla dorosłych. Ilustracją do refleksyjnego, bardzo aktualnego tekstu są obrazy – fotografie Drogi Krzyżowej z gruceńskiego kościoła, pochodzące z XIX w. Do ważnej duchowej przestrzeni należy też werset *Któryś za nas cierpiał rany...*, od XIII w. rozpowszechniany przez franciszkanów na całym świecie. Razem ze mną modli się pamięć o ojcu, który przypominał, że w Wielkim Poście należy włączyć te słowa do *paciorka*.

Przeszość wraca jak suplikacje z zagadkowym dla dziecka zwrotem: *Święty Boże, Święty Mocny... od powietrza* – obok głodu i wojny wymienionego – *Wybaw Nas Panie...* Mogłoby się wydawać, że w XXI w. już nikogo to nie zatrzyma. Już niektórzy marzyli o wakacjach w kosmosie, w hotelu z widokiem na Ziemię. A tu niespodziewanie niewidoczna gołym okiem drobinka natury, niebaczną na osiągnięcia nowoczesnej cywilizacji, przypomniła o naszej bezradności, wymusiła pokorę. Blaski i cienie globaliza-

cji. Groza wszechobecna i blady strach. Nadzieja w nauce, że coś chyba wymyślą, coś z tym zrobią.

Nie szkoda róż, gdy płoną lasy; na szcęk oręża milkną muzy – powtarzamy, a jednak zmartwiło mnie przerwanie przez poetę przesyłanych tekstów, że już za 40 dni, już za 39 dni... święta. Stanisław Sierko czyni tak od lat. Zwyczajny niepokój w czasie niezwykłym. Co roku wysyłałam kilkadziesiąt kartek świątecznych, w tym roku jedną, symboliczną. Jeszcze bardziej liczą się teraz rozmowy, choćby telefoniczne. Zadzwoniłam na przykład do ks. Kameckie-

Groza wszechobecna i blady strach. Nadzieja w nauce, że coś chyba wymyślą, coś z tym zrobią.

go, by powiedzieć, że z jego tekstem przemierzam tegoroczną Drogę Krzyżową. Na okładce książki Auctora wiersz „Chrystus i ty”, a w nim słowa: [...] *każdy przeżywa to co się nie starzeje / czasami wymyka się wszystko z rąk idziesz z tą samą nadzieją / idziesz z tą samą pokorą... Jutro dalsza stacja / jutro to znaczy zawsze.* Tak napisał poeta w 1962 r. „Jutro” dotąd codziennie się nam zdarzało i oby nadal tak było.

Jeszcze *zawczorym* – i tymi wieloma wcześniej *zawczorym* – planowaliśmy obchody Roku Kongresowego na Kociewiu, który się obiecująco zaczął. Nagle najważniejsze stały się nie konferencje, festiwale, różne *plachandry* i spotkania... Jeśli będzie jutro i następne dni, to wszystko, co dobre, może się jeszcze zdarzyć. Tymczasem ucieszył mnie niezwykle zając (dostarczony przez Magdę Potulską, regionalistkę z Jeżewa), który przyniósł mi w darze uszyte maski antywirusowe... Ludzie dobrej woli działają i w tym jest nadzieja. Na *plachandry* też się wybieremy. *Jutro dalsza stacja. Jutro to znaczy zawsze...*

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

O „KALENDARZU GRUDZIĄDZKIM” SŁÓW KILKA

Grudziądz już u schyłku XIX wieku był prężnym ośrodkiem wydawniczym. W tym mieście nad Wisłą Wiktor Kulerski – znany animator polskości, późniejszy poseł do Reichstagu – w 1894 roku zaczął wydawać pismo-fenomen. „Gazeta Grudziądzka”, ukazująca się do 1939 roku, mogła imponować nie tylko ciekawą zawartością, ale przede wszystkim nakładem. W roku wybuchu I wojny światowej drukowano ją w nakładzie 136 tysięcy egzemplarzy! Jak na gazetę regionalną to zdumiewająca do dziś liczba.

Współcześnie prócz innych tytułów wydawane są w Grudziądzu dwa godne polecenia Czytelnikom „Pomeranii” roczniki. Jeden z nich jest periodykiem naukowym, drugi zaś ma charakter popularnonaukowy (brak w nim przypisów, dokumentacji źródłowej etc.).

„Rocznik Grudziądzki” ukazuje się od 1960 roku. Początkowo wychodził w cyklu dwuletnim. Wokół pisma koncentrowało się grono miejscowych i toruńskich historyków, archiwistów, etnologów, muzealników czy archeologów. Jednym z redaktorów „Rocznika...” był prof. Marian Biskup, wybitny mediewista znany również poza granicami kraju. Periodyk przechodził różne koleje losu, ale w XXI wieku ma już ugruntowaną pozycję na rynku regionalnych pism naukowych. W styczniu tego roku ukazał się 27. tom tego czasopisma, które ma aż trzech wydawców: Muzeum w Grudziądzu im. ks. dr. Władysława Łęgi, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Grudziądzu oraz Instytut Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu. Zamieszczane na łamach „Rocznika...” materiały wiążą się merytorycznie głównie z dziejami Grudziądza i ziemi chełmińskiej.

Drugi tytuł, „Kalendarz Grudziądzki”, jest czasopismem popularnonaukowym i społeczno-kulturalnym. Ukazuje się od 1997 roku. Wydanie jego najnowszego, 24. tomu stanowi wartościowy element wydarzeń zaplanowanych w ramach obchodów Grudziądzkiego Roku Błękitnej Pamięci. W „Kalendarzu...” znajdziemy m.in. trzy artykuły tematycznie związane z 100. rocznicą powrotu miasta w granice II Rzeczypospolitej. Teksty opatrzone okolicznościowym logotypem. W jednym z materiałów naświetlono rolę, jaką w pamiętnym dla Pomorza 1920 roku odegrała twierdza grudziądzka. W innym tekście przypomniano sylwetkę ówczesnego rotmistrza, później generała, Zygmunta Podhorskiego. Przed stu laty rtm. Podhorski wkroczył do miasta w sze-

regach Błękitnej Armii na czele oddziałów kawalerii. W późniejszym okresie został pierwszym dowódcą Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu. Jego pamięć, jak trafnie odnotowano w „Kalendarzu...”, żywa jest w mieście nad Wisłą do dziś.

W 24. edycji lubianego przez grudziądzian czasopisma przeczytamy aż 19 tekstów o różnorodnej problematyce. Ciekawy jest np. krótki artykuł o skardze do króla Zygmunta I na bezprawie Krzyżaków. Ze skargą wystąpił Mikołaj Kopernik na sejmiku w Grudziądzu w 1521 roku. Swoich czytelników znajdzie też materiał biograficzny poświęcony urodzonemu w Grudziądzu aktorowi, który zasłynął w Hollywood z ról epizodycznych. Niemiec Leo White doskonale zaaklimatyzował się w nowym, filmowym środowisku. Wystąpił w ponad 200 produkcjach, choć próżno szukać jego nazwiska w czołówkach amerykańskich filmów. Zagrał u boku Humphreya Bogarta, Charliego Chaplina, Marleny Dietrich, Greta Garbo czy Rudolfa Valentino. Oglądając takie perły z lamusa jak „Arszenik i stare koronki”, „Casablanca”, „Dyktator” czy „Niewidzialny człowiek”, zwróćmy uwagę na kreacje Leo White’a.

Pomieszczone w grudziądzkim roczniku publikacje dotyczą wielu zasłużonych i zapomnianych już lokalnych bohaterów (np. artykuł o Robercie Piłacie – kupcu, społeczniku i konspiratorze Roty), ale również znanych w regionie miejsc i obiektów (np. dworku w Nowym Młynie). Na uwagę zasługują stałe działy: znakomicie redagowane „Calendarium grudziądzkie”, cykl ukazujący patronów ulic w mieście, informacje o najnowszych publikacjach czy kalendarz imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych. Stałe miejsce mają też wspomnienia „Z żałobnej karty”.

Warto dodać, że tradycja wydawania takich książkowych kalendarzy żywa jest też w dużym mieście nad Brdą. Staraniem Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy ukazał się niedawno 53. już tom „Kalendarza Bydgoskiego” na rok 2020. Wypada tylko pogratulować miejscowym twórcom zapału i pasji. Następne pokolenia będą mogły czerpać z takich rzetelnych źródeł wiedzy o mieście, jego losach i mieszkańcach.

KAZIMIERZ JARUSZEWSKI

„Kalendarz Grudziądzki 2020”, wyd. Grudziądzkie Towarzystwo Kultury, Grudziądz 2019, ss. 214.

Lech Bądkowski we wspomnieniach córki

Ukazała się nowa publikacja poświęcona Lechowi Bądkowskiemu: książka jego córki, Sławiny Kosmulskiej, zatytułowana „(Nie)znane życie figuranta Lecha Bądkowskiego”.

Książka interesująca, bo nietypowa. Jest kolażem dobrze skomponowanym z wielu elementów – z opowieści, dokumentów, różnych wycinków: listów, pamiętników, starych fotografii, okruszków pamięci rodzinnej. I – co istotne – ma dwu narratorów, dwa głosy prowadzące: córki i... Służby Bezpieczeństwa. Jest to więc dwugłos.

Istnienie tego drugiego głosu (podsluchy pokojowy i telefoniczny, kontrola korespondencji, relacje tajnych współpracowników, donosy) w specyficznym ubeckim języku budzi irytację i nieprzyjemne napięcie, ale ma też i ten efekt, że zaostrza uwagę. Jak w muzyce – słuchamy spokojnego, miłego wątku utworu i nagle – bach! zgrzyt, i to się powtarza, i ten natrętny refren ma znaczenie. I tak jest w tej książce, dokumenty z Instytutu Pamięci Narodowej dodają jej znaczenia.

Sławinie Kosmulskiej leży na sercu problem miejsca przypisanego Lechowi Bądkowskiemu we współczesnej pamięci historycznej, gdańskiej, ale i ogólnopolskiej. Powtarza: Bądkowski nie był „działaczem regionalnym”, lecz prekursorem idei regionalizmu, samorządności i społeczeństwa obywatelskiego jako sposobu na urządzenie sprawnego ustroju demokratycznego państwa.

Wybitnym politykiem, wizjonerem, kimś, kto – jak to dopiero dzisiaj wiadać – wyprzedził swój czas. I te idee testował w laboratorium Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Pokazując w książce, jaki zastęp ubeków był zatrudniony przy podsłuchiowaniu, podpatrywaniu i analizowaniu nawet najdrobniejszych posunięć Lecha Bądkowskiego, pokazuje, czym były jego myśli i działania dla ustroju totalitarnego państwa. Bo nie należy zapominać, że prowadził on działalność legalną. Dlatego państwo było zmuszone prowadzić przeciwko Bądkowskiemu przewleklą wojnę partyzancką.

W świetle dokumentów zachowanych w IPN była to inwigilacja totalna i permanentna. Od 1956 roku do śmierci. Ale możliwe, że Bądkowski był w tak zwanym polu obserwacji już dużo wcześniej – jako element niepewny, były żołnierz Sił Zbrojnych na Zachodzie, w czasie wojny przeszkolony przez wywiad brytyjski do zadań specjalnych w Polsce (ten ślad zacierał, dlatego zmienił nazwisko z Buntkowski na Bądkowski). Teczka indywidualna Bądkowskiego pod kryptonimem „Inspirator” została, niestety, zniszczona w 1990 roku. To, co zdołał zgromadzić IPN, pochodzi z teczek operacyjnych Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Związku Literatów Polskich, „Solidarności”.

Na tym tle wyraźniej zaznacza się ślad osobisty skomplikowanej i intymnej relacji córki z ojcem. Sławina Kosmulska wprowadza nas na

swój teren prywatny z rozbijającą szczerością. Ale u niej szczerość nie wyklucza się z pewną elegancją stylu. To nie jest tak zwane odbrażawianie. Dowiadujemy się o romansach, kilkudniowych sesjach alkoholowych, o tym, że nie mając stałych dochodów, zapożyczał się u byłej żony. I że codziennie regularnie przychodził do nich na ulicę Długą, gdzie mieszkały z mamą i babcią, na obiady, które gotowała babcia. Ale opowiadając o tym, Sławina wszystko swojemu ojcu wybacza. Pojawia się czasem nutka żalu, jednak zawsze zrównoważona miłością i próbą zrozumienia.

Trzeba wiedzieć, że mała Sławinka do siódmego roku życia mieszkała w Gliwicach, z dziadkami ze strony matki, bo rodzice byli zbyt zajęci, ale dzieciństwo miała szczęśliwe. Prawdopodobnie odczuwała gorycz, gdy rodzice się rozwiedli, chociaż przecież do końca życia pozostali przyjaciółmi. I czuła tęsknotę, gdy jej ojciec nie miał czasu dla swojej jedynej córki, pochłonięty ważnymi sprawami, ale zawsze mogła na niego liczyć. Ta wielkoduszność jest bardzo ujmująca. I to, moim zdaniem, jest oryginalnym rysem tej książki.

W aspekcie dokumentalnym opisanie Lecha Bądkowskiego przez jego córkę jest właściwie czymś skromnym, wiele faktów znaleźliśmy już wcześniej. Ale jest widzeniem wielowymiarowym. Córka widzi los swojego ojca, widzi, że był bohaterem tragicznym. I w tym jej opis odbiega od zwykłych dokumentów.

Wydaje mi się, że Sławina Kosmulska ma zdolności literackie odziedziczone po ojcu. A może i po matce? Zamieszczony w książce fragment pamiętnika młodziutkiej łączniczki powstania warszawskiego, Zosi Jani-

szewskiej, jest bardzo żywy i poruszający. I w ogóle postać żony Lecha Bądkowskiego, raczej mało znana, zatrzymuje się w naszej pamięci.

Po ojcu córka odziedziczyła na pewno prostolinijność i odwagę. W książce nie unika tematów drażliwych, na przykład konfliktu Bądkowskiego z KOR-em i środowiskiem tzw. Gwiazdozbioru. Przypomina też – gwoli sprawiedliwości dziejowej – że do strajkującej stoczni jako pierwsi intelektualiści nie przybyli Tadeusz Mazowiecki i Bronisław Ge-

remek, lecz Lech Bądkowski, który został od razu dokooptowany przez Lecha Wałęsę do prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego, a eksperci z Warszawy zjawili się dzień później, co – nie wiadomo dlaczego – jest przeinaczane. Poznajemy lepiej niektóre wydarzenia. Poznajemy też Sławinę Kosmuską, autorkę książki, jako osobę nietuzinkową, godną swego ojca.

HENRYKA DOBOSZ-KINASZEWSKA

Sławina Kosmulska, *(Nie)znane życie figuranta Lecha Bądkowskiego*, Gdańsk–Wejherowo 2020

Słowa omenalne

Jan Piepka (1926-2001) był literatem bardzo aktywnym, wyrażającym swą ekspresję w prozie, liryce i dramacie. Poza tym pisał tak po polsku, jak i po kaszubsku. Kiedy niedawno opublikowano jego twórczość kaszubskojęzyczną w ramach prestiżowej inicjatywy Biblioteka Pisarzy Kaszubskich (2018), zdawało się, że stał się uznanym klasykiem literatury i zakończono właśnie wydawanie jego najważniejszych poetyckich wypowiedzi. Okazuje się, że niezupełnie...

Oto bowiem w 2019 roku, nakładem wydawcy Pryczkowsy. Akademia Kaszubska, wyszły drukiem wiersze Jana Piepki, które miała w swoim posiadaniu Jadwiga Knapieńska. Są to twory jej dedykowane i niejako z jej powodu napisane. Upublicznione zostały po 18 latach od śmierci autora, ale ponieważ dotyczą ponadczasowego uczucia miłości, nic nie straciły ze swojej bezpretensjonalności i prostoty. Co więcej, zyskały dzięki dystansowi wobec dawnych realiów życiowych, stając się zapisem uczuć każdego kochającego człowieka. Ich autobiograficzność czy prywatność przestała być pierwszoplanowa, natomiast swoista

typowość czy też archetypiczność zaczęła znaczyć dużo więcej niż w momencie powstania. Jedenaście liryków kaszubsko- oraz kilkakrotnie więcej polskojęzycznych nabrało sensu tak materialnego, jak i symbolicznego pożegnania.

Dlaczego pożegnania? Dlatego, że udostępniane dziś czytelnikom utwory powstały w ciągu ostatnich dwudziestu lat życia poety, i dlatego, że niektóre z nich zapisał w doświadczaniu końca swojej egzystencji: w szpitalu, w chorobie, niekiedy w osamotnieniu, w poczuciu wypełniania się czasu i obserwacji rozgrywającego się cudu życia, które w każdej chwili może zniknąć. W takich chwilach słowa używa się bardzo ostrożnie, aby nie uronić żadnego momentu, wrażenia czy myśli. Zapisywane wówczas frazy stają się ważne nie tylko dla dokonującego samooceny podmiotu, ale i dla ludzi, do których są kierowane. Wszak pochodzą od tych, którzy zbliżają się do kresu... A może do początku? Do wieczności... A może jednak do wielkiego Nic?

W tradycji literatury powszechnej utwory powstające w ostatnich tygo-

dniach, dniach czy chwilach życia nazywane są słowami omenalnymi, czyli takimi, które odnoszą się nie tylko do tego, co się rozgrywa w teraźniejszości, ale i tego, co dotyczy wymiaru metafizycznego. Zapowiadają go zresztą, wyrażają jego nagle nadejście, czasami są już jego ekspresją. Któż by nie znał przedśmiertnego zawołania Johanna Wolfganga Goethego: „Więcej światła!” albo westchnienia Cypriana Norwida: „Przykryjcie mnie lepiej...”. To właśnie tego typu zdania stają się później przedmiotem niekończących się rozważań na temat przechodzenia danego autora/autorki na „drugą stronę” i wnioskania o tym, czy literatura przez niego/nią tworzona była duchowo głęboka...

Nie wiemy dziś na pewno, który wiersz napisał Jan Piepka jako ostatni w swoim życiu. Wiemy jednak, że wśród tych, które powstawały rok przed jego śmiercią, stale pojawia się motyw miłości. A zatem to ona – miłość – jest najważniejszym i ostatnim przesłaniem kaszubskiego poety. W liryku „Skrzydła”, który w zbiorze „Całi mój skôrb” datowany jest najbliżej dnia śmierci poety, nastrój oczekiwania na uosobienie miłości, ukochaną, przekształca się w wizję wspólnego lotu-bycia. Snute marzenie wiersza brzmi wówczas jak

żarliwa obietnica, która będzie wypełniana na wieczność i stąd bierze się zapewnienie: *jô do ce przindã*.

Trudno o bardziej optymistyczne wyrażenie relacji miłosnej, która w zamyśle kochającego trwać będzie ponad ograniczenia ciała i ponad bariery czasu. Jak opisują to wiersze Piepki, tak intensywna miłość nie zdarza się często i dla takich uczuć warto cierpieć. A trzeba w tym momencie uprzytomnić sobie, że wiersze miłosne ostatniego zbioru pisał mężczyzna ponad 50-letni, a zatem człowiek mający już za sobą euforie młodości z tak typowymi dla niej wybuchami uczuć: z jednej strony z okrzykami uwielbienia, z drugiej strony z atmosferą bezradności. Mając 50 czy 60 lat Piepka nie zamierzał pisać niczym młodzieńca, naiwny Romeo czy idealistyczny autor liryki prowansalskiej, tylko odnajdywał dla siebie własne techniki wyrazu i szukał odrębnych obrazów miłości. Miał przy tym świadomość, że ani ze względu na swoje doświadczenie życiowe i temperament, ani z racji umiejętności literackich nie będzie pisał wyrafinowanym stylem. Tę autorefleksję wyrażał Piepka powiedzonkiem *Jem kâsk z dâba wêcâti*, które swoją drogą dotyczy nie tylko stylu literackiego, ale i sposobu bycia, swoistej twardości i bezceremonialności w towarzyskim obyciu. Nie można jednak dać się zwieść tego typu zdaniom, gdyż, mimo zastrzeżeń, Piepka zamierzał pisać właśnie o miłosnych uczuciach.

Czym jest zatem miłość w tomiku „Całi mój skôrĳ”? Jak się objawia? Co ze sobą przynosi? Z kilkudziesięciu utworów zbioru wynika, że nade wszystko jest egzystencjalną i duchową wspólnotą z drugą osobą. Jeśli miłość przeżywana jest w pojedynkę, przekształca się w tęsknotę, ból, zawód, natomiast w obliczu drugiego człowieka wszelkie ograniczenia przestają mieć swoje destrukcyjne działanie. Tak właśnie ujmują

fenomen miłości wiersze kaszubskie („Serdecznosc”, „Móm”, „Pòrênczi”) i tak też pokazują rzeczywistość utwory polskie („Miłość”, „Moja”, „Wyznanie”). Serdeczne uczucia rozgrywające się między kobietą a mężczyzną współtworzą harmonię świata: doświadczane na łące, w lesie, nad wodą czy w wolnych przestrzeniach nasycają sensem krótkie bytowanie jednostek („Klucze”, „Czas”, „Las”). Miłość zjawia się wśród ludzi nagle i niespodziewanie, jednakże jej momentalność polega także i na tym, że świat jest stale w ruchu i zmienności. Piepka przywołuje motywy przemian natury (obraz błyskawicy – „Môłniô” lub żywiołu powietrza – „Wiater”), aby zaznaczyć, jak szybko tak istotne uczucia mogą przestać istnieć. Przy tym nie zawsze miłość wiąże się z poczuciem uniesienia i wolności. Jak pokazują to wiersze („Jeżlê tã płaczesz...”, „Ûrok”, „Nie wiem...”), o uczucia trzeba zadbać, zwracając się ku potrzebom emocjonalnym drugiej osoby, odrzucając własne oczekiwania i dążenia.

W owym akcentowaniu wspólnoty bycia, myślenia i czucia wiersze miłosne Piepki są pozbawione sfery seksualności. To zrozumiałe, kiedy raz jeszcze przywołać fakt, iż niektóre utwory napisał 60-letni mężczyzna, który zdobył dystans do porywów namiętności i nie one przecież decydują o temperaturze emocjonalnej jego miłości. Właśnie perspektywa opowiadania o dojrzałym związku kobiety i mężczyzny jest w lirykach Piepki bardzo ciekawa i oryginalna. To relacja, w której chodzi nie o uspokojenie zmysłów, lecz o poczucie bezpieczeństwa, spełnienia i sensu. Jest ona wielką potrzebą akceptacji nie wyglądu zewnętrznego i atrakcyjności ciała, ale stylu myślenia i wyznawanych wartości. Oprócz więc potrzeby dotyku i fizycznej obecności, podmiot wierszy Piepki bardziej zaznacza pragnienie wspólnego bycia, oglądania zjawisk przy-

rody, przeżywania chwili intymności nawet w milczeniu. Czyż bowiem do przeżywania wspólnoty miłości rzeczywiście potrzeba słów? Czyż dla ukazania siły miłości nie wystarczy czasami złapać się za ręce i spojrzeć w oczy?

Tomik „Całi mój skôrĳ” to liryczna opowieść o miłości przekraczającej wszelkie ograniczenia: także bariery wieku, w jakim są kochankowie, i czasów, w jakich przyszło im żyć. Piepka po kaszubsku i po polsku zarysował emocje najbardziej podstawowe i pojawiające się w egzystencji każdego człowieka. Nie szukał ozdobników formalnych, nie popisywał się erudycją, jego celem było wyrazić prostym językiem i wyrazistymi metaforami sytuacje bardzo delikatne, skłaniające do ściszenia głosu. Po cichu więc, oszczędnie, niekiedy z wahaniem, z poczuciem, że nie zabiegał o drugą osobę zbyt mocno, wyszeptał poeta swoją miłość. Dał tym samym świadectwo, że warto w miłości pozostawać, mimo krótkości doświadczenia, w ciągłym falowaniu spotkań i rozejść, w chwilach wzajemnego zrozumienia, ale też i rozczarowania. Może czasami tak to nie wygląda, ale w wierszach Piepki... Miłość jest skarbem.

DANIEL KALINOWSKI

Jan Piepka, *Całi mój skôrĳ*, Banino–Nowa Karczma 2019

Dokument grozy

Zawartość tej książki bardzo dobrze oddaje jej okładka. Z głębokiej, jednolitej czerni wyłania się czerwony tytuł: „Sonderfahndungsbuch Polen”. Wymowa tej grafiki wydaje się oczywista. Ciemność nazistowskiej ideologii krwawi bestialskimi mordami dokonanymi na polskiej ludności. „Sonderfahndungsbuch Polen”, czyli „Specjalną księgę gończą dla Polski”, hitlerowscy oprawcy jesienią 1939 roku wykorzystywali do odnajdywania osób uznanych za przeciwników faszystów na terenie II Rzeczypospolitej. Zachowało się niewiele egzemplarzy. W formie reprintu wydał tę książkę katowicki Instytut Pamięci Narodowej (Katowice–Warszawa 2019), a wstępem poprzedził jego pracownik Grzegorz Bębniak.

Wydawałoby się, że o tej liście wiemy już wszystko. Przecież jest odmieniana przez wszystkie przypadki w ogromnej ilości publikacji naukowych, popularyzatorskich i publicystycznych, a także w opisach różnych wystaw, na wykładach i prelekcjach. Nic bardziej mylnego! Grzegorz Bębniak we wstępie do prezentowanej pracy obala wiele mitów związanych z powstaniem i funkcjonowaniem przygotowywanych przez III Rzeszę spisów osób przewidzianych do represjonowania. O tyle to nie dziwi, że historyk przygotowuje szerszą publikację poświęconą w całości niemieckim listom i księgom gończym. To, co ujął już w opublikowanym tekście, rodzi przypuszczenie, że kolejna jego praca jeszcze bardziej przybliży nas do poznania prawdy o zbrodniczych poczynaniach hitlerowców wobec Polski i jej obywateli.

Przede wszystkim nie było jednej księgi/listy gończej, lecz co najmniej kilka. Pierwsza rzeczywiście powstała jeszcze przed wybuchem wojny i była wykorzystywana przez nie-

miecki aparat represji w pierwszych tygodniach wojny i okupacji w celu zatrzymywania osób uznanych przez hitlerowskich zbrodniarzy za wrogów Niemców i III Rzeszy. Szybko okazało się, że jest niewystarczająca. Grupy policyjne gromadziły nowe informacje, a wcześniejsze się dezaktualizowały, co spowodowało opracowanie kolejnej księgi. O ile jej pierwsza wersja nie zachowała się, to tej drugiej do naszych czasów przetrwały co najmniej trzy egzemplarze. Co znamienne, wszystkie znajdują się w Polsce, w niemieckich zaś archiwach i bibliotekach nie ma żadnego. Jedna księga znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, druga – w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, trzecia – w tamtejszym oddziale IPN.

Warto dopowiedzieć, że nie są identyczne. W oryginalnej ich wersji w każdej z nich celowo zostawiono miejsce na kolejne nazwiska, uwagi, załączniki z dodatkowymi informacjami itp. Ze względu na owe kolejne zapisy najobszerniejszy jest tom z katowickiego IPN. W sumie zawiera on spis prawie dziewięciu tysięcy nazwisk, zaznaczmy, że w większości z terenu byłego zaboru pruskiego. Chcąc właśnie ten obszar przyłączyć ponownie do Niemiec, III Rzesza wywołała wojnę, a przed jej wybuchem niemieckie instytucje państwowe systematycznie gromadziły różne o nim informacje, wykorzystane później także przy tworzeniu polskiej księgi gończej. W sumie na Górnym Śląsku przypada około tysiąca dwustu nazwisk, na Wielkopolskę – około trzech tysięcy, na Pomorze – niemal dwa tysiące. Jeżeli uwzględnimy fakt, że pozostałe osoby to nie tylko mieszkańcy byłego zaboru rosyjskiego i austriackiego, ale też Wolnego Miasta Gdańska, to zrozumieemy, dlaczego Pomorze i zachodnie

rejon II Rzeczypospolitej tak obficie spłynęły krwią na początku hitlerowskiej okupacji.

Te liczby porażają, ale z drugiej strony – jak zauważa Grzegorz Bębniak – przyczyniają się do rozwiania innego mitu. W dotychczasowej polskiej literaturze bezkrytycznie przyjmowano, że specjalna księga gończa obejmowała ponad 60 tysięcy nazwisk, a więc bardzo zawyżono ich liczbę. Warto jednak podnieść, że nie ma to znaczenia dla ogromu dokonanych zbrodni. Mniej ludzi, za to więcej list z miejscami na kolejne dopiski. Oprócz wymienionych, były także listy regionalne, sporządzane przez specjalne jednostki policyjne, Selbstschutzu itd. Najbardziej porażające jest to, że spisy nie tylko dawały bezpośrednim wykonawcom zbrodni sygnał: możecie zabijać, ale też: macie prawo decydować, kto ma być represjonowany, to wy „jesteście panami”, zgodnie ze stosowaną podobno w niemieckiej armii zasadą. Wyżsi dowódcy wydawali dość ogólne rozkazy, pozostawiając niższemu szczeblom sporo swobody co do sposobu i zakresu ich wykonania. W tym przypadku rozkazy brzmiały: macie wyeliminować polskich wrogów, im więcej ich się pozbędziecie, tym lepiej.

Zawartość księgi przeczy słynnej niemieckiej solidności. Była przygotowywana w dużym pośpiechu, jest w niej sporo niedociągnięć, pomyłek, powtórzeń. Niestety, mimo to okazała się bardzo pomocna w realizacji hitlerowskiego bestialstwa. Ułatwiła zatrzymywanie i segregowanie przez hitlerowskie oddziały policyjne polskich obywateli, osadzanie ich w więzieniach, obozach koncentracyjnych i fizyczną eliminację w wielu miejscach kaźni.

Oryginał reprintu nie posiada daty wydania, jednak można ją ustalić w przybliżeniu. Na określenie Gdyni używano w księdze nazwy Gotenhafen, odgórnie wprowa-

dzonej przez nazistów 19 września 1939 roku w miejsce funkcjonującej w czasie zaboru Gdingen, wiadomo więc, że lista powstała po tej dacie.

Powyższe jest jednym z nielicznych bezpośrednich nawiązań do naszego regionu we wstępie do omawianej publikacji. Natomiast na samej liście jest ich ogrom. Znajduje się na niej większość kaszubskich, kociewskich i innych pomorskich miejscowości. W każdej z nich mieszkał ktoś, kto naraził się miejscowym Niemcom, niemieckim organizacjom bądź instytucjom III Rzeszy i w ten sposób trafił na hitlerowską listę proskrypcyjną. Reprint bardzo ułatwi poznanie wydarzeń krwawej jesieni 1939 roku na Kaszubach i całym Pomorzu. Zwłaszcza że pomorscy badacze i publicyści, chociaż bardzo często do książki nawiązywali, znacznie rzadziej do niej zaglądali.

Bodajże najobszerniejszy wyciąg z listy, szczególnie odnośnie północnych Kaszub z Gdańskiem i Gdynią, opublikowała Barbara Bojarska w kilkakrotnie wznawianej monografii masowej zbrodni hitlerowskiej w Lasach Piaśnickich (B. Bojarska, *Piaśnica. Miejsce martyrologii i pamięci*, wyd. IV, Wejherowo 2009, s. 102-106). Umożliwienie bezpośredniego wglądu w całość „Sonderfahndungsbuch Polen” znacząco rozszerza także rozpoznanie różnych kaszubskich wątków tej książki. Między innymi jest w niej dwukrotnie zapisany, nieujęty przez Barbarę Bojarską, August Konkel/Konkol, rybak (Fischer) z Nadola. Na pewno przyczyny zainteresowania jego osobą organów policji III Rzeszy, dalsze losy, jak również innych podobnych mu mieszkańców Kaszub mogłyby

stanować podstawę kolejnego opracowania. Z naszej regionalnej perspektywy wymienimy jeszcze Jana Labuddę z Bydgoszczy i nazwisko „von Gruchalla (Wesierski) Gerhard” z Gdańska-Wrzeszcza. Nie można mieć wątpliwości, niejedna pomorska rodzina znajdzie tutaj nazwisko swojego antenata, który na przełomie 1939 i 1940 roku zaginął bez wieści.

Nawet przy pobieżnej lekturze prezentowanej publikacji łatwo zauważyć, że brak w niej informacji o stanie zachowanej w katowickim IPN polskiej książki gończej, a także jak ona tam trafiła. Łacińskie przysłowie mówi: „Mają książki swoją historię” (*Habent sua fata libelli*). Szczególnie interesujące jest to, kto i w jakich okolicznościach wykorzystywał tę książkę, w jaki sposób przetrwała ona do naszych czasów. Czyżby nie udało się nic ustalić na ten temat?

Losy części ofiar hitlerowskiego terroru z terenu Kaszub w pierwszych miesiącach okupacji każą podać też w wątpliwość przypuszczenie, że z pierwotnej listy gończej na drugą przeniesiono nazwiska osób, których nazistom nie udało się zatrzymać „w pierwszych miesiącach okupacji” (s. XVII). Dlatego na drugiej liście mogło zabraknąć nazwiska burmistrza Wejherowa Teodora Bolduana czy gdyńskiego sędziego Władysława Kiedrowskiego. Obaj zostali bowiem aresztowani w pierwszych tygodniach okupacji i po kilku dniach zamordowani. Jednocześnie jednak wymieniono w księdze także osoby zatrzymane i zabite w tym samym czasie i okolicznościach, co oni. Przykładowo można tutaj wymienić rumskiego wójta Hipolita Roszczy-

nialskiego i redzkiego drogomistrza Franciszka Talaškę.

Wydaje się oczywiste, że opublikowanie specjalnej książki gończej dla Polski ma duże znaczenie dla poznania i upowszechniania wiedzy o męczeństwie polskich obywateli na Pomorzu na początku hitlerowskiej okupacji. Na pewno więc warto ją polecić szerszemu kręgowi osób. Trzeba jednak też dopowiedzieć, że wymowa tej publikacji jest specyficzna, wręcz tragiczna. Z każdej jej strony, z każdego wyrazu wyciera trwoga niewinnych, bezbronnych ludzi, którzy stawali przed uzbrojonymi, umundurowanymi zbirami trzymającymi ją w rękach. Niemal słyszymy nasycone strachem pytania: Znajdą w niej moje nazwisko? Co dalej będzie ze mną? O nich najbardziej powinniśmy pamiętać przy lekturze tej książki, książki skazanych na eksterminację.

BOGUSŁAW BREZA

Sonderfahndungsbuch Polen. Specjalna księga gończa dla Polski. Reprint. Wstęp Grzegorz Bębniak. Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział Katowice, Katowice–Warszawa 2019

Kańcowati Kaszëba

Òstała wëdónò ksążka Artura Jabłońszcégò ò Jignasz Szutenbarchù. Nen dokòz czëtò sã jednym dechã. Ùtwórca baro rzetelno i dokładno ùložił zëcopis wespółowégò, pòliticznégò, ale nad wszëtchè kaszëbszczégò dziejòrza sparłączonégò z Gdiniã a téż ze zrzeszińcama i jich pismionã „Zrzesz Kaszëbskò”. To ò nim Jan Karnowsczi rzekł: „kańcowati Kaszëba”, a ks. Francyszk Grëcza pòwiedzòł, że „dëcha bël wiedno socjalistã i szedł krãconã dargã”.

Jignasz Szutenbarch (pò pòlskù pisòł sã Ignacy Szutenberg, ale jegò pròwdzëwé nôzwëskò zwãczało Schuttenberg) pòchòdzył z Kòżëczkòwa kòl Chmielna. Tamò sã ùrodzył w gbùrszi rodzëznie i skùnczył spòdlecznã szkòłã. Chòdzył téż na płątné do sztòlcajacé kursë. Do kùńca I swiatowi wòjnë robił na gbùrstwie. Dëcht przed wëbùchã pòlskò-bòlszewiczzi wòjnë dostòł òrdel do 66 Kaszëbszczégò Pòlkù Piechòtë. Pò ti wòjnë wròcył do Kòżëczkòwa. W 1923 znòwù dostòł òrdel do wòjska, gdzie bël do 1925 roku. Pòzni wëjachòł do Gdinie, bò tam bëła robòta. Òn tam robił w rozmajitëch firmach wnet jaż do smiercë, ale pròwda rzec òn rów-

nak bël wiãcy na bezrobòcym. Òn miòł biãkã Marta i trzë córczi: Irenã, Bògùslawã i Hanã. Przez to, że rodzëzna wiedno miała mało dëtka na òpłacenié czinszu, òni mùszelë czãsto robic przecãżczy do rozmajitëch mieszkaniów w Gdinie, a nawetka w Rëmi.

Òd 1929 roku Szutenbarch bël baro rësny gdińszim radnym. Robił w rozmajitëch kòmisjach. Bël zrzeszony nié le ze socjalistama, ale pòzni téż z Nòrodnym Stronnictwã, parłącził sã z warcòwnyma zrzeszama. Pò òstatny wòjnë bël nôleżnikã Pòlszczégò Stronnictwa Lëdowégò.

Z kaszëbskã sprawã sparłączil sã ju pòd kùńc lat dwadzeszëtch. Tej bël kòlpòrterã pismiona „Gryf Kaszubski”. Czëj w 1933 roku zacząłã wëchòdac „Zrzesz Kaszëbskò”, tej jã téż kòlpòrtéròwòł, bël téż ji òdpòwiedzalnym redaktorã, a to òznòczało, że jak sąd miòł cos na to pismiono, tej Szutenbarch mùszòł jic sedzec. Bël w sòdzë czilenòsce razy, tamò stracył zdrowié, i przez to téż jegò rodzëzna wiedno ni miała dëtka na zëcë. W pòwòjnowi „Zrzesz Kaszëbski”, chtërna wëchòdała we Wejrowie, bël przez jaczis czas przednym redaktorã. Szutenbarch bël w „Zrzeszë” robòtnikã

westrzòd inteligencje. Sóm pisòł mało, òstała pò nim jednã wiërzta i pòrà artiklów.

To je pròwda, że bël kańcowatim człowiekã, swòjégò lëpa, ale téż bël òdpòwiedzalnym za kaszëbskã sprawã, za niã cerpiòł i mòżemë rzec, że bël pròwdzëwim kaszëbsczim herojã. W czãdze òstatny wòjnë sedzòł przez jaczis czas w miemiecczim stalagù. Tam nawetka przednik òbòzu, Miemc, pòzwòł gò Kaszëbsczim Królã. I pò pròwdze na to miono Jignasz Szutenbarch so zasłużil. Dobrze sã stało, że Artur Jabłońszczi bòkadno doskòpicowòł swòjã magisterskã robòtã i òpùblikòwał tã ksążkã ò bëlnym Kaszëbie. Wòrt je jã staròwno przeczëtac.

STANISŁÓW JANKA

Artur Jabłoński, Robotnik „Zrzeszë Kaszëbskij”.
O życiu i działalności Ignacego Szuttenberga,
Wydawnictwo Region, Gdynia 2020

ERRATA:

W kwietniowym numerze „Pomeranii” (4/2020) nie podpisaliśmy z imienia i nazwiska autora recenzji książki „Morkut i inne opowiadania” Aleksandry Majdzińskiej. Autora tejże recenzji, Daniela Kalinowskiego, serdecznie przepraszamy za niedopatrzenie.

REDAKCJA

WEJROWÒ, GDUŃSK. CHCEMË ZGŁOSËC ÛTWÓRCÓW

Uroczëzna wrãcenie piërszi Kaszëbsczi i Pòmòrszczi Lëteracczi Nòdgradë. Drëdżi z prawï S. Janka

Do 4 sëwnika 2020 roku bãdã przëjimónë zgłoszenia kandidatów do Kaszëbsczi Lëteracczi Nòdgradë za 2019 rok. Pisma w ti sprawie wespól z ùdokaznieniem mùsz je slac na adres Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie (szas. Zómkòwò 2a, 84-200 Wejrowò).

Nòdgròda dlò kaszëbszczich ùtwórców je przëznòwónò przez Marszòlka Pòmòrszczégò Wòjewództwa Mieczësława Struka na wniòsk MKPPiM òd 2018. Piërszim ji dobiwcã bëł Stanisłòw Janka, a rok pòzni laùreatkã òstała Kristina Lëwna. Kaszëbskò Lëterackò Nòdgròda je wrãcziwónò wespól z Pòmòrskã Lëterackã Nòdgradã „Wiater od morza” òbczas jedny ùroczëznë w gduńszim Centrum sw. Jana.

Regulamin Nòdgradë je na starnie https://www.muzeum.wejherowo.pl/media/files/Regulamin_-_Kaszubska_Nagroda_Literacka.pdf. RED.

WEJROWÒ. KÒNKÛRS NA PASJOWI DOKÒZ

Znajemë ju dobiwców VII Òglowòpòlsczégò Kòmpòzytorsczégò Kònkùrsu na chòrowi pasjowi dokòz do tekstu w kaszëbsczim jãzëkù. Kòmisjò òbsãdzëcelów (Mark Rocławsczi – przëdnik, Witosława Frankòwskò i Sławòmir Bronk) òtaksowała brzòd robòtë dze wiãc ùczãstników. Kòzdi mùszòł wedle regulaminu napisac kòmpòzycje do tekstu z ewangielie sw. Jana (J 19-26-27): Jezës (...) rzecze do Matczi: „Nias-to, hewò, Twój syn!” Pòtemù rzecze

ùczniowi: „Hewò, twòja Matka!”. Je ju tradycjã, że cytat wëbiérò kòzdegò roku przëlòzca Biblii na kaszëbsczi jãzëk ò prof. Adóm Riszòrd Sykòra.

Nòdgradë dostelë:

1. mól – Tomòsz Chëła ze Gduńska,
  2. mól – Filëp Cesznińsczi z Gniewù,
  3. mól – Wiesłòw Tëszer z Wejrowa,
- wëprëzdniënië – Magdalëna Garbeckò z Elbinga.

Dlò wszëtczich dobiwców òstałë zagwëzionë financowë nòdgradë – òd 2000 zł do 500 zł. Nòlëpszë doka zë mdã òpùblikòwónë na internetowi starnie òrganizatora, jaczim je Mùzeùm

BËTOWÒ. PERKÛSJÓ Z TEGÒ, CO PÒD RÀKÀ

Òdj. Jaromir Szroeder prezentëje perkùsjã, jakò trafila do Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm.

Czekawi ekspònat trafil do zbierów Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm. Je to swòjorãczno zrobionò perkùsjò. Òstała nalazłò na przãtrze jednegò z bùdinków w òkòlim Bëtowa. Perkùsjã ùsadzył człòwiek, chtëren trafil w naje stronë w òbrëmim akcji „Wisła”. Chtos miòł bënowã pòtrzëbnotã graniò i zbùdowòł so instrument – gòdò Jaromir Szroeder, czerownik etnograficznëgò dzëlu Mùzeùm. Òbczas robòtë wëzwëskòł taczë materialë, jaczë miòł pòd rãkã.

Do òbwiãzaniò bãbna z jedny stronë pòsłużil metalowi plaskatnik, a z drëdżi sztëczk zbrojeniowégò dròta. Membrana je z dzëlëka pròwdzëwi skòrë, mész z òwcë abò kòzë – òpòwiòdò Schroeder.

Instrument je równak w dosc lëchim stanie i brëkùje chùtczi renowacji. Trafi do kònsëwatorszczi warkòwni.

Òkróm sami perkùsji ùchòwòł sã jesz òdjimk z wieselò, na jaczim je widzec instrument razã z miëwcã. To czekawi òbiekt, jaczi gòdò ò zëcym mieszkańców najich terenów i ò tim, jak òrganizowelë so czas. Bãdze ekspònowóny przë leżnoscë najich rozmajitëch wëstòwków abò mdzemë gò pòzëczac jinym mùzeóm. Në i przedërchò jakno znak czasu dlò przëdnych pòkòlëniów – pòdczorchiwò czerownik etnograficznëgò dzëlu Mùzeùm.

Ł.Z.

Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie. Ùroczëstë ògłoszenië rezultatów kònkùrsu miało bëc 28 strëmiannika w kòscele sw. Wòjcecha w Czelnie òbczas XIV Pòmòrszczégò Festiwalu Wiòlgòpòstny Piesni, ale na skùtk pandemii latos to wëdarzenië òstało òdwòłónë.

Òglowòpòlsczi Kòmpòzytorsczi Kònkùrs òdbël sã dzãka wspiarcu Mi-nysterstwa Bënowëch Sprów i Admini-stracji a tész Samòrządu Wejrowszczégò Krëzu.

RED.

■ ŁĄCZĘCE. CHCEMĘ SO ŻĘCZĒC PÒ KASZĒBSKÙ

Weszła smarą ksążka Marii Fòrmelė *Żęczbĕ, pòzdrówczy i cytatĕ pò kaszĕbskù*. Przĕdò sã wszĕtczim, co gòdajã pò kaszĕbskù abò ùczã sã najĕgò jãzĕka, ale tĕż lĕdzóm, co chcã wĕsłac drĕchóm jaczĕ òriginalnĕ żęczbĕ abò złotã mĕslã. Àutorka napisała we wstãpie, że pòdskacĕnkã do ùsazonĕch przez niã tekstów bĕłĕ m.jin. mòdlĕtwĕ, piesni, kòłãdĕ, wiĕrztĕ, kòzania, kònfĕrencje i mszalnĕ prefacje. Z wiksza zamkłosc je dosc pòwòżno, ale – òsoblĕwie w dzĕlu z cytatama przĕłómaczonyma na kaszĕbszczi – nie felĕje tĕż szpòrtowĕch zdaniów.

Całosc je pòdzelonò na taczĕ hewò partĕ: Natchnieniĕ, Gòdĕ, Nowi Rok, Jastrĕ, Roczĕzna, Mionowi dzĕn, Dzĕn Matczy, Dzĕn Òjca, Dzĕn Starków, Dzĕn Dzecka, I Kòmóniò Swiãtò,

Zdĕnk, Roczĕzna zdĕnkù, Kòndolencje, Do pamiãtnika, Cytatĕ i Pòzdrówczy z Kaszĕb. Je tĕż krótczi słowòrzek. Całosc òstała wĕzdzobionò mòtiwama kaszĕbszczĕgò wĕszwiwkù.

Wĕdòwcã ksążczy je Cassubia Zbigniew Byczkowski z Łãczĕców, a jãzĕkòwã kòrektã zrobiła Jaromira Labùdda.

Na zakùnczeniĕ cytat z ksążczy Marii Fòrmelė z doradã dlò najich czĕtińców nie leno na czas kòronawirusowi pandemii:

*Ksążczy to sã Twòji dobrĕ drĕszĕ,
Nie wĕsmiejã, nie zdradzã, a nauczã
wiele.*

Je wiedzec, że òsoblĕwie kaszĕbszczĕ...

RED.

■ KASZĒBĒ, INTERNET. LARWĒ Z KASZĒBSCZIM MÒDLã

Òd 16 lĕżkwiatã w Pòlsce je mùsz zakriwaniò gãbĕ i nosa w pùblicznĕch mòlach, na przĕmiar jedno- abò wielierzawimã larwama. W całim pòlsczim państwie, je wiedzec, że tĕż na Pòmòrzim, zwĕkli lĕdze, stowòrĕ, pòdjimiznĕ i instytucje włącziwajã sã w szĕcĕ tĕch slĕdnĕch. Wòrt pòdczorchnãc, że wiele taczich larwów szĕtĕch na Kaszĕbach nawlĕkò farwama i mòdlãma do naji rodny kùlturĕ. Wezmĕ na to we Wejrowie i òkòlim mómĕ ju widzónĕ czòrno-żòłtĕ – szlachùjãcã za kaszĕbskã fanã. Jesz czãscy

je na Kaszĕbach widzec lĕdzy w larwach zdobionĕch mòtiwama najĕgò wĕsziwù. Szĕje je m.jin. Katarzĕna Szrĕder z Tĕchómia. Nòprzòd robiła larwĕ z rozmajitĕgò sztofù i dòwała je swòji familii, a pòzni ò pòmòc pòprosył tĕż tĕchòmcszi òstrzòdk zdrowiò, dze zapĕtelĕ, czĕ ni mò taczich z kaszĕbsczim mòdlã. *Wikszosc larwów jò robiła z materialów, z jaczych miałĕ bĕc szĕtĕ pòszewczy abò ekòlogòwĕ tasze. Terò prioritĕtĕ sã zmienilĕ* – gòdò Katarzĕna Szrĕder. I dodòwò, że tak jak wikszosc szĕjãcĕch mò jiwĕr z gùmkama i filtrama.

Wiĕmĕ, że w Kòscĕrznie dlò znajemĕnĕch i robòtników Òstrzòdka Spòleczny

Integracje w tim miesce larwĕ z kaszĕbsczim mòtiwama robiła znónò prowdniczka, szkòlnò kaszĕbszczĕgò i wielelatnò przĕdniczka kòscerszczĕgò partu Bĕjata Jankòwskò. Mĕst taczich przĕmiarów bĕ sã dało nalezc wicy.

Nie felĕje tĕż kòmercyjnĕch bĕdĕnków dlò lĕdzy, co chcã kùpic taczĕ snòzĕ wĕrobinĕ. Pò wpisanim w szĕkòczu gogle zĕwiszcza „maseczki w kaszubskie wzory” pòjòwiò sã dorazu czilenòsce pòdjimiznów, jaczĕ przedòwajã taczĕ larwĕ, i to w rozmajitĕch mòdlach. Mòżemĕ tej wĕbierac, co le chcemĕ. Leno przĕ bĕ mòglĕ bĕc kãsk miĕszĕ...

RED.

■ GDINIÒ. NOWĒ KSAŻCZI W KFK

Przĕdnik KFK Andrzej Bùsler prezentĕje ksążkã J. Bòrzĕszkòwsczĕgò ò Aleksandrze Majkòwsczim.

W zbiĕrach Kaszĕbszczĕgò Fòrum Kùlturĕ w Gdinie pòjawilĕ sã nowĕ pùblikacje. Dzĕl swòji bògati kòlĕkcji ksąż-

ków przĕkòzòł ti instytucji ks. Mariòn Miotk. Westrzòd wnet setczy dokazów sã m.jin. wòrtnĕ tomiczi kaszĕbszczi pòezji, w tim: dokazĕ Jana Walkùsza, Jerzĕgò Stachùrszczĕgò, Alojza Nògła i Jaromirĕ Labùddĕ. Je tĕż pòwiĕsc kriminalnò Jana Natrzĕcĕgò *Kòmùda*, ò jaczi czãsto pĕtelĕ czĕtińcowie, òsoblĕwie slĕchińcowie kùrsu kaszĕbszczĕgò jãzĕka dlò dozdrzeniałĕch òdbiwajãcĕgò sã òd czile lat w KFK. Òkróm tegò ks. Miotk przĕkòzòł czile ksążków z hòmi-liama ks. Jana Bernata Szladzi, biskùpa pòchòdajãcĕgò z Gdini. Nie felĕje tĕż dokazów wĕdònĕch przez Kaszĕbszczi Institut, w tim biografii Aleksandra Majkòwsczĕgò napisóny przez Jòzefa

Bòrzĕszkòwsczĕgò. Baro wòrtnã pùblikacjã, jakò w Gdinie bãdze wierã baro pòpùlarnò, je napisóny pò anielskù prowdnik pò tim miesce z 1943 rokù.

Wicy na témã nowĕch pùblikacijów w zbiĕrach Fòrum mòże sã doznan z krótczĕgò filmù nagrònĕgò przez Andrzeja Bùslĕra. Hewò adres tegò filmkù: <https://www.youtube.com/watch?v=a7e5578KmsI&feature=youtu.be&fbclid=IwAR2Z1NB-dxwODLqBm1Y0x8UrOZ2c9aRtC-N-SnPqQ2WXudRxsWlwoYFz3AUP4>.

Wszĕtczĕ ksążczy, jaczĕ mòże pòżĕczĕc w KFK, sã w katalogù na star-nie ti instytucji.

RED.

PSZCZÓŁKI. 100. ROCZNICA POTYCZKI NA DWORCU

Niewielu podróżnych przejeżdżających przez stację kolejową w Pszczółkach wie, że przed laty miała tu miejsce potyczka polsko-niemiecka. 24 marca 1920 roku grupa piętnastu polskich żołnierzy wraz z oficerem z Pułku Ułanów Krechowickich udawała się do swojej jednostki. W Pszczółkach mieli przesiadkę, a że na pociąg trzeba było dość długo czekać, szli do poczekalni. Wówczas podszło do nich kilkunastu żołnierzy z niemieckiego oddziału Sicherheitswehr z żądaniem oddania broni. Polacy odmówili, wtedy niemiecki wachmistrz Voss wyciągnął rewolwer i wystrzelił w kierunku ułanów. Wywiązała się strzelanina, w której zginęło dwóch Polaków, a kolejnych dwóch zostało rannych (oficer i sze-

Fot. T.J.

regowiec). Po stronie niemieckiej po kilku dniach zmarł żandarm.

28 marca 1920 roku w Tczewie odbył się uroczysty pogrzeb polskich żołnierzy, którzy zginęli w Pszczółkach. Byli to Teodor Leliwa Sławiński i Tomasz Drzewicki. Przy biciu dzwonów odprowadzono trumny na tczewski cmentarz. Pochód prowadził kapelan wojskowy w asyście orkiestry garnizony. Ofiary incydentu pochowano

w wspólnej mogile. W uroczystości brali udział żołnierze z Tczewa i okolic. Zwłoki Teodora Sławińskiego zostały później przeniesione do Łodzi, a druga z ofiar potyczki w Pszczółkach nadal spoczywa na cmentarzu w Tczewie.

Warto pamiętać o tym zdarzeniu sprzed 100 lat. Może należy je upamiętnić płytą lub tablicą informacyjną?

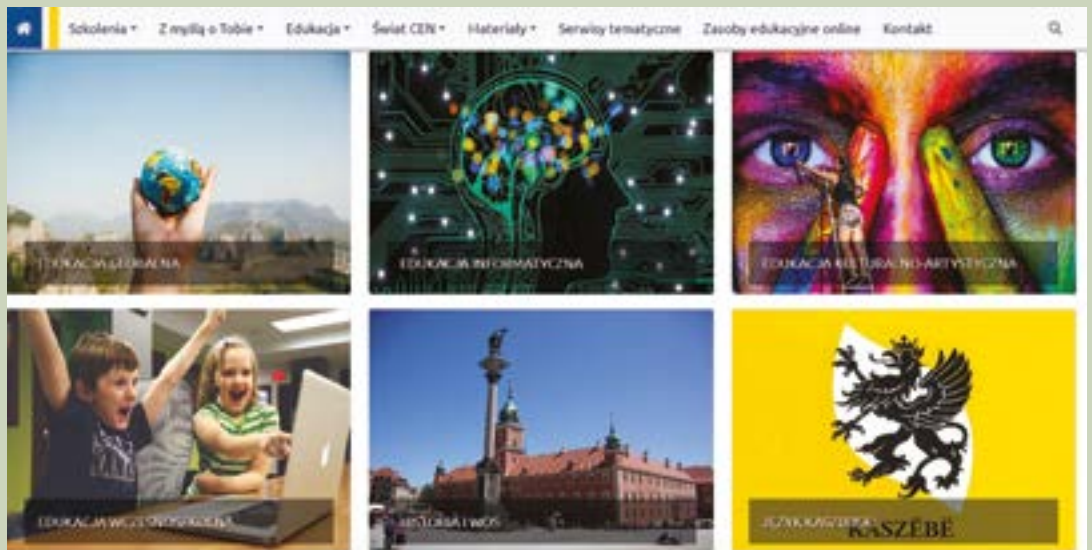
TOMASZ JAGIELSKI

INTERNET. DARĚNK ÒD CEN DŁÒ SZKÒLNĚCH KASZĚBSCZĚGÒ

Kònsultancë Centrum Edukacjé SzkolnĚch [pòl. Centrum Edukacjé Nauczycieli – CEN] przērĚchtowelĚ lĚstã edukacjowĚch materialów, jaczĚ jidze nalezc w internece i wĚzwĚskac òbczas ùczbów. BĚlnã pòmòcã dłò szkolnĚch kaszĚbsczĚgò jãzĚka bãdzc gwĚs zestòwk ad-resów starnów, na jaczych sã wòrtne pòmòce do nòuczi. Òkróm pòwòrków do tĚch materialów jidze tam nalezc jich òpisĚnczi, czãsto tĚż spisĚnczi zamkłòscĚ. Nòwicy infòrmacjów tikò sã projektu Akademiò KaszĚbsczi Bòjczy (<http://www.akademiabajkikasubskiej.pl>), ale sã tĚż òbrobionĚ taczĚ starnĚ jak: Cudowny świat kaszubskiego przedszkolaka

(<https://edu.cen.gda.pl/course/view.php?id=9>), pòrtal Wirtualne Kaszuby (<http://www.wirtualnekaszuby.com>), youtube`òwi karnòl Fùndacjì „Aby chciało się chcieć” (https://www.youtube.com/channel/UCIG3a7Y_GQdq2TTTe86aodg), pòrtal Farwny świat. Zabytki na Kaszubach ([-o-pewnym-zabytku-projekt\) i czile jinĚch.](http://www.farwnywiat.pl/opowiem-ci-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Ten wòzny dokòz przērĚchtowała Renata Mistrz z CEN, jakò zagwĚsniwò, że zbiĚr mdze wcyg rozszerziwòny. Całi zbiĚr internetowĚch pòmòców do ùczbĚ kaszĚbsczĚgò jãzĚka nalĚzeta na starnie <https://www.cen.gda.pl/zasoby-edukacyjne-online>. RED.

WĚjimk ze starnĚ <https://www.cen.gda.pl>

WEJROWÒ, SWIÓNOWÒ, INTERNET. KRZIZEWÉ DRODZI PÒ KASZĘBSKÙ

Òd czilenôsce lat na wejrowszi Kalwarie są òdprówioné krzizewé drodзи pò kaszëbskù. Na zòczatkù bëłë òne czerowóné przedno do mieszkańców Wejrowa i òkòłégò, a òd 2013 roku stałë sã wòzным pónktã we wiòłgòpòstnym kalãdòrzu dlò Kaszëbów z rozmajitëch strón. Òdprówiają je ksãża z rozmajitëch parafiiów, a rozmiszlania czëtają przedstòwcowie wszelejaczich partów Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò, gazetnicë, spòlëznowi dzejarze, szkòlny, pisarze, pòdecë, sztudërowie, parlamentariscë i samòrządòrze. Kòòrdinatorã tegò wëdarzeniò je direktòr Mùzëum Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Mùzyczi Tomòsz Fòpka.

Latos, na skùtk pandemii, nie bëło mòzłëwé zòrganizowanié taczégò nòbòżeństwa, dlòte pòjawiła sã ùdba przëszëkòwaniò filmù z rozwòzanim stacjów krzizewi drodзи i jegò emisjò we Wiòldzi Piãtk. Tomòsz Fòpka ròczil do czëtaniò rozmiszlaniów mieszkańców Kaszëb i Kaszëbów z całégò swiata (m.jin. z Kazachstanu, Pòlszci i Watikanu, a jeden z tekstów

Òbròzci z filmù z internetowã krzizewã drogã

czëtòł japońszci badëra kaszëbiznë Motoki Nomachi). Sã w tim karnie dziecë, młodzëzna, całë familie, ksãża i dzejarze Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò wespòł z przednikã Janã Wërowińszim. Rozmiszlania przërëchtowała Ludmiła Mòdzelewskò (autòrka ksãżczci *Milota ùkrzizowòno. Rozmiszlania nad krzizewã drogã Jezësa*), chtërna na patrona latoségò nòbòżeństwa wëbrała kard. Sztefana Wësznińszëgò.

Za mòntaż nòbòżeństwa òdpwiòdała Twoja Telewizja Morska i prawie na jich antenie film pòjawił sã pierszi ròz 10 lżëkwiata. Terò je òn do òbezdrzeniò w internece na kòrnòlu YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=VpI0IHQtq8M>).

Kòronawirus mò téz znikwioné planë òrganizatorów jiny tradicjowi kaszëbszci krzizewi drodзи – kòl Kròlewi Kaszëb w Swiònowie (pier-

szò bëła ju w 2004 r.). Pierwòszno miała sã òna òdbëc 27 strëmiannika, ale i w tim przëtròfkù bëł mùsz wëzwëskaniò mediów. Grażina Reclaw i Ròbert Groth zabëdowelë zrobienié specjalnégò slëchawiszczã. Pòmògło Radio Gdańsk, jaczé wżãło ùdzël w rëchtowanim nagrãnia (prawie na jegò starnie kòzdi mòże gò pòslëchac – (https://radiogdansk.pl/wiadomosci/item/108642-specjalne-sluchowisko-w-radiu-gdansk-stacje-drogi-krzyzowej-w-jezyku-kaszubskim-ktorzy-nagrali-u-siebie-w-domach?fbclid=IwAR3GnpU4QtJUdq0wgQ_3kvPWRkEfiJS2fVExf7Y40NhEiFMMlbug5gduaS4). Rozmiszlania przërëchtowòł br. Zbigniew Joskwiszci (autòr pierszi ksãżczci z rozwòzaniã krzizewi drodзи pò kaszëbskù *Przez Krzizë do Bòga*). Spiëwë wëkònała familiò Prëczkòwsczich z Banina. RED.

BËTOWÒ. DODÒWKÒWÉ SKLEPË PÒD BANOWISZCZã

W Bëtowie warò zabezpieczanié fùndamentów banowiszczã przed fùchtnoscã. Òbczas robòtë bùdowlancë nalezłë pòd pòdłogã niespòtikòną kòstrukcjã, jakò sygò nawetka do 3 mètrów nizi grùntu. Je òna zmòcnionò systemã cëglowëch łãków òpiartëch na filarach i ùchòwała sã w barò dobrim stanie. *Dzysò ju sã tak nie robi. Ale tej [wicy jak 100 lat temu] bëł to jeden z òrtów fùndamentowaniò w mólach, dze grùnt nie bëł sztabilny. A tuwò prawie mómë do ùczinkù z lózymã piòskama – dolmaczi Tomòsz Grzonka z pòdjimiznë Reno-Bud, jakò na banowiszczu je pòdwëkònywòczã.*

Tã bùdowlanã czekawinkã z ùszlòtë zainteresowalë sã wëszëznë Bëtowa, jaczé z pòmòcã ùnijnych dëtków òdnòwiają prawie banowiszczë w miesce. *Nòprzòd mùszimë sã doznac, co tak pò*

Òdj. K. Rolbiecczi

pòwdze jesmë nalezłë. Zdòwò sã, że mòzëmë ùdostac dodòwkòwë, czekawë sklepë. Wòrt bë bëło je zagòspòdarzëc. Terò równak, z pòzdrzatkù na rozmajitë jiwërë zrzeszonë z pandemiã, nie nalëzëmë

na ten cël strzòdków, tej mùszimë pòzdac na lepszë czasë – gòdò bürmëster Bëtowa Riszòrd Sylka. Pò pròwdze bëlné zagòspòdarzenié tegò placu mògłòbë bëc (wespòł z bëtowsczim zabëtkòwim mòstã nad Bòrują) nadzwëkòwim swiòdectwã dówny bùdowlany mësłë sparłãczony z banowiszczã.

Wòrt pòdczorchnãc, że pòwstanié banowiszczã, pòd jaczim òstałë òdkrëte sklepë, je zrzeszoné z drëdzim etapã rozwiju kòleji w Bëtowie. Pierszi bùdink taczégò òrtu stojòł pò drëdzi starnie Bòruji (dzysò je tam sedlëszczë, jaczé sã zwie Stary Dworzec) i òbslëgòwòł banowi tur, co òd 1884 roku rzeszil miasto z Kòrzëbim. Pòstãpnë sparłãczenié prowadzëło do Lëpùsza i Kòscërnë. Na jegò pòtrzëbnotë pòwstòł mòst na Bòruji i nowë banowiszczë, jaczé òb lata zmieniało swój wëzdrzatk.

PD

■ BĚTOWŃ. NOWI MŪZEŃWI ROCZNIK

Do drĕkarni trafił pŃsobny numer pismiona „Nasze Pomorze”, jaczi wĕdŃwŃ ZŃpadnokaszĕbszczĕ Mŭzeum. Je to ju 21. taczi rocznik. ŐstŃl pŃdzielony na piĕc partŃw: HistoriŃ/ArcheŃlogiŃ, EtnografiŃ/EtnologiŃ, Kŭnszt/MŭzeŃwnictwŃ/KŃnserwatorstwŃ, LĕteraturonajŃrstwŃ i Varia. W tim slĕdnym dzĕlu je m.jin. kaszĕbskŃjĕzĕkŃwi tekst Piotra

ŐbkŃldka 20. numra pismiona „Nasze Pomorze”

DzekanowsczĕgŃ pt. *Na 10. Cassubiĕ*, jaczi je Ńpisiĕnkĕ dzesĕti edicje festiwalu Cassubia Cantat. ZaŃstaŃlĕ artikle i referatĕ sĕ pŃ pŃlskŭ, ale wiele z nich tikŃ sĕ kaszĕbszczich sprŃw. Na przĕmiar w lĕteracczim parce Daniĕl Kalinowsczi pisze Ń BŃlesławie BŃrkŭ i kaszĕbszczi lĕteraturze Ń II swiatowi wŃjniĕ, a Jaromir Schroeder Ń lirikach Antona PepliĕsczĕgŃ z lat 1940–1945.

W historicznym dzĕlu wŃrt dac bŃczeniĕ chŃc-

le na tekst Tomasza RembalszczĕgŃ Ń rŃlnym gŃspŃdarzĕnkŭ na Kaszĕbach w XVIII wiekŭ.

RoczNIK kŭnczi sĕ sprawŃzdĕnkĕ direktora ZŃpadnokaszĕbszczĕgŃ Mŭzeum Tomasza SemiĕsczĕgŃ, chtĕren na 15 starnach w drobnotach ŃpisywŃ dzejania prowadzonĕgŃ przez se mŃla. Pŭblikacjĕ wzbŃgacywajĕ Ńdjimczi Kadzmierza RolbiecczĕgŃ.

Przĕdnym redaktorĕ pismiona je Macĕj Kwaskewicz (pŃl. Maciej Kwasĕkiewicz).

RŃczimĕ do lekturĕ!

RED.

■ WEJROWŃ. ZBIĕRK Z MŃDLĕTWAMA WIĕRNĕCH

Őbczas mszŃw z kaszĕbskĕ liturgiĕ sŃwa ksĕgĕ z mŃdlĕtwama wiĕrnĕch bĕdĕ wŃrtĕnĕ pŃmŃcĕ. Ődj. z mszĕ w PŃlanowie (2018 r.).

Ju Ńd czilenŃsce lat pŃjŃwialĕ sĕ w kaszĕbskŃ-pŃmŃrsczi rĕszoce bĕdĕnczi stwŃrzeniŃ ksĕdzi z mŃdlĕtwama wiĕrnĕch, jakŃ bĕ pŃmŃgŃla w rĕchtowanim mszŃw z kaszĕbskĕ liturgiĕ sŃwa. LatŃ wĕdaniĕ taczi knĕdzi zaplanowaŃl Mŭzeum KaszĕbskŃ-PŃmŃrsczi Pismieniznĕ i Mŭzyczi we Wejrowie. Jak zagwĕsniwŃ direktŃr tegŃ mŃla TomŃsz FŃpka, ŃkŃdĕ sĕ Ńna w nŃblĕzszych miesĕcach.

Ji redaktorĕ ŃstŃl wiceprzĕdNIK KPZ Eŭgeniusz PrzĕczkŃwsczi, chtĕrenĕmŭ ŃdaŃl sĕ ju zebrać tekstĕ Ńd czile partŃw ZrzeszeniŃ i jinĕch ŃrganizatorŃw mszŃw z kaszĕbskĕ liturgiĕ. RŃczĕ wszĕtczych do wespŃŃredagŃ-

waniŃ. *Jeżĕ mŃta mŃdlĕtwĕ, chtĕrene – wedle waju – wŃrt bĕlobĕ dac do ny knĕdzi, prosymĕ Ń jich przesŃlaniĕ. PŃstarŃmĕ sĕ wĕzwĕskac wszĕdnĕ Ńdbĕ – gŃdŃ Eŭgeniusz PrzĕczkŃwsczi.*

Ks. JŃn PerszŃn w teologŃwi nŃdbie na tĕmĕ pŃwstŃwajĕcy ksĕdzi napisŃŃl m.jin. *Nie ŃdmŃwiajĕcĕ wŃrtnotĕ spŃntaniczny mŃdlĕtwie, pŃwŃga swiĕti Liturgii brĕkujĕ tegŃ, żĕbĕ – tak jak to je we wszĕtczych jinĕch przĕjimniĕtĕch w katŃlĕcczim KŃscele przĕjimniĕtĕch – Kaszĕbi mŃglĕ pŃslĕgŃwac sĕ ksĕgĕ zacwierdzonĕ do Ńżĕtkŭ przez prawŃmŃdnĕ eklezjalnĕ wĕszĕznĕ.*

RED.

■ LĕNIŃ. WARŃ KŃNKŭRS WĕSZIWŭ

Z pŃdzrztakŭ na pandemiĕ ŃstŃl przesĕniĕti termin rozrzeszeniŃ kŃnkŭrsu „Haft Kaszubski – Linia 2020”. Gminowi DodŃm Kŭlturĕ w Lĕni, jaczi je Ńrganizatorĕ 25. edicji tegŃ nŃwikszĕgŃ przĕzĕrkŭ dokazŃw mĕsterkŃw i mĕstrŃw kaszĕbszczĕgŃ wĕsziwŭ, Ńdaje za prŃcama do 30 czerwiĕca. Wszelejaczĕ drobnotĕ zrzeszonĕ z kŃnkŭrsĕ sĕ i wĕmŃganiama wedle dokazŃw nalĕzeta na starnie GDK.

W karnie ŃbsĕdzĕcelŃw bĕdĕ latŃ: Elżbiĕta Szimroszczik-Ball (etnograf-

ka, nŃleżniczka Fŭndacji CEPELIA Polska Sztuka i RĕkodzieŃlŃ we Warszawie), Ēwa GilewskŃ (kŭstoszka EtnograficznĕgŃ Mŭzeum we Gduĕskŭ), Benita GrzenkŃwicz-Ropela (kŭstoszka Mŭzeum KaszĕbskŃ-PŃmŃrsczi Pismieniznĕ i Mŭzyczi we Wejrowie), Ēdmŭnd SzĕmikŃwsczi (znŃny wĕsziwŃcz, Ńszĕi direktŃr GDK w Lĕni i ŃdbŃdŃwŃcz kŃnkŭrsu), Terĕza Hirsz (przĕdniczka KŃmisiĕi Kŭlturĕ i PŃuczĕnĕ Radzĕznĕ Gminĕ LĕniŃ). NŃdgrodĕ mdĕ przĕznŃwŃnĕ w kategoriach: kl. I–IV, kl. V–VIII, mŃldzĕzna i dozdrzeniaŃi.

Ődj. ze starnĕ www.gminalinia.com.pl

PŃdrechŃwaniĕ kŃnkŭrsu i Ńtemkniĕcĕ pŃkŃnkŭrsowĕgŃ wĕstŃwkŭ bĕdĕ w GDK w Lĕni w drĕdzi pŃŃowie sĕwnika.

RED.

INTERNET. DĚCHÒWĚ PRZEŽĘCA PÒ KASZĚBSKÙ

Ks. Krzysztof Tusk òdprówiò mszã z kaszëbskã liturgiã słowa

Dlò kaszëbszczich katolëków latosé Jastrë baro apartniłé sã òd tëch z ùszlëch lat. Na skùtk pandemii ni mòglë brac ùdzëłu w òbchòdach Paschalnégò Triduum i swiãtowanim Zmartwëchwstaniò Christusa. Na szczescie nie felowało transmisjów w internece, téz tëch pò kaszëbskù. Ò krzizewëch drogach piszemë w apartnym wiadle, ale wòrt pòdczorchnãc, że Kaszëbi mòglë nalezc w sèce wiele jinëch bédënków. Na przëmiar aktorzë z Tëatru Zymk nagrelë slëchawiszczë z Pasjã wedle sw. Jana w tlómaczenim ò. prof. Ada-

ma Riszarda Sykòrë. Chãtny mòglë jã przeżëwac – jak sã slëchò wedle liturgicznégò kalãdòrza – we Wiòldzi Piãtk, ale je przistãpnò do dzysò na facebookòwim profilu Tëatru. Je tam téz wëjimk Janowi ewanielii ò zmartwëchwstanim Jezësa.

Wòrt achtnãc robòtã ks. Krësztofa Tuska, chtëren nie òprzestòwò dzejac dlò kaszëbiznë, chòc òstòł przeniosłi z Rédë do Bëdgòszczë (par. sw. Marka na Fòrdonie). W jastrowã niedzielã òdprawił òn mszã pò kaszëbskù i pò łącznë, jakò bëła transmitowòno przez internet prawie z Bëdgòszczë. W pòdjimiznã rëszno włączil sã part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò w tim miesce. Jeżlë chto chce òbezdrzec nagranié ti Eucharistie, naléze je na facebookòwi starnie Mszò kaszëbskò. Ks. Tusk przëszëkòwòł téz skanë z lekcjonarza z czëtaniama i skaszëbil tekstë całi mszë wespòł z tpzw. rubrikama – wskòzama tika-jãcyma sã liturgicznëch znaków (òd łac. rubrum – czerwòny, bò w ksãgach sã zapisòné czerwòną farwã). Salezjòn z Bëdgòszczë òpiéròł sã na tekscë z mòdlëtewnika *Më trzimómë*

z *Bògã* Eùgeniusza Gòłãbka i Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, ale tak a tak kòształo to gwëсно wiele robòtë.

Tidzén pò Jastrach je swiãtowòno Niedzela Miłoserdzò. Na ten dzén téz nie felowało bédënków w kaszëbszczim jãzëkù. Na karnòlu YouTube pòjawiło sã nagranié Kòrunczi do Bòzégò Miłoserdzò (mòze je nalezc, wpisãjąc ten adres: https://www.youtube.com/watch?v=TR0DLqKtMNU&feature=youtu.be&fbclid=IwAR15KSQFusJFRPh1AUofXJ3-JP_1-ULID-gynX5EFMJc-ibXICFUuD5ITGX4). Zaczinò sã òd wëjimka z „Dzenniczka” swiãti sostrë Faustinë Kòwalszci czëtónégò pò kaszëbskù przez Elżbiëtã Prëczkòwskã (i pò pòlskù przez Wérònikã Cenòwã), a spiéwòną mòdlëtewã prowadzy Ludmiła Mòdzelewskò. Towarzi jima mùzycznë karno z Chwaszczëna.

Kòrunkã pò kaszëbskù prowadzyl téz w kòscele w Brusach Mikòłòj Ridiger. Transmisjò je na jegò facebookòwim profilu. RED.

INTERNET. FILM Ò STOLEMACH

Fùndacjò „Aby chciało się chcieć” prowadzonò przez Èwelinã Karczewskã-Luhm i Piotra Zatonia (naje Òrmùzdowé Skrë za 2019 rok) je znòno m.jin. z twòreniò kaszëbskòjãzëkòwëch kòmpùtrowëch jigrów (Stark Remùs, Stark Remùs 2) i filmów zrzeszonëch z kaszëbskã kùlturã, jak „Kaszuba Remus”, „Ze śmierniã na ty”, „Na psa urok”, „Żywiòły”, „Histo-

rie w sieci zaplãtane” i jin. W slédnym czasie na karnòlu YouTube pòjawił sã jich pòsobny dokòz „Kamienne serce” – film na spòdlim jedny z kaszëbszczich legendów Janusza Mamelszczégò. Je to szpòrtownò miłòtnò historiò, jakò ùwidzy sã całim familióm. Zrealizowało gò karno znòné z rëchlëszich produkcjów promòwònéch przez Fùndacjã. Scenarnik zrëchtowãła Èwelinã Karczewskò-Luhm, òdjimczy Piotr

Zatòń, scenografiã i animacjã Iwòna Èwa Klinger, a mùzycã Paùel Nowak. W przëdnëch rolach wëstãpilë: Bartosz Stachòwiak i Barbara Liedtke-Kãtnik. W realizacjè filmù pòmògło Mùzeùm – Kaszëbszci Etnografny Park we Wdzydzach, a financowò Kartëszci Pòwiòt i Gmina Sëleczenò.

Film jidze òbezdrzec na <https://www.youtube.com/watch?v=yWDQqcvY6QA>. RED.

STIPENDIA MARSZÓŁKA JAKO WSPARCIE DŁO PÓMORSKICH UTWÓRCÓW KULTURY

W lżekwiace zacząłō sã płaceniē latosēch stipendiów Marszółka Pòmòrszczégò Wòjewództwa dlō ùtwórców kùlturē. Financowē wsparciē trafi do wicy jak setczy artistów, wiele z nich to freelancerzē, chtērny z pòzdratkù na epidemiã sã w baro drãdzi financowi stojiznie.

Latos stipendia dlō ùtwórców kùlturē bēlē ju przēznónē dzewiãtnósti róz. Ta edicjō bűdzēła wiöldzē zainteresowaniē. Do Departamentu Kùlturē Marszółkòwzczégò Ūrzãdu przēsłzē wniosci od 299 lēdzy na 306 projektów. Zarząd Wòjewództwa, jidãcē za wskòzama stipendiowi kòmisji zestawiony z przedstòwców rozmajitēch artisticznēch òkrãzów, majãcē bűdzēt 400 tēs. zł, przēznól 104 stipendia. Strzēdnò wēsokòsc stipendium to 3846 zł. Razã, òbczas wszētczich donēchczasnēch edicjów kònkursu, dofinansowaniē dostało 1388 stipendistów (wespól 5,5 mln zł).

Dzãka wespółrobòce ze stipendistama z lat 2017, 2018 i 2019 Departament Kùlturē przēsłzēkòwól specjalny paczēt online, jaczi prezentēje ùróbk tēch artistów (m.jin. mùzycznē i lēteracczē dokazē, fòtografie) na internetowi starnie <https://pomorskie.eu/stipendia-tworcze-pomorskich-artystow>.

WNET 30 MLN ZŁ DOFINANCOWANIŃ DLŃ NOWYCH MIKROPŃDJIMCŃW I 30 MLN ZŁ WSPARCŃ DLŃ PŃDJIMCŃW W BIŃTCE Z COVID-19

Zarząd Pòmòrszczégò Wòjewództwa 21 lżekwiata wēbról do dofinansowaniŃ 12 projektów, w jaczych òbrēmim bãdže mòzłēwŃta ùdostaniŃ dotacji na ùtwŃrzeniē mikropŃdjimiznē. StrzŃdczi z Eùropēszczégò SpŃlżnŃwégò Fűnduszu pŃmŃgã 577 lēdzŃm dostac dētczi na zaczãcē gŃspŃdarczēgŃ dzejaniŃ. KŃdzdŃ takŃ dotacjŃ (nie je mùsz ji òddawac) to równŃ 23050 zł. ŌkrŃm financowégò wsparciŃ bãdže tēz mòzłēwŃta kŃrzēstaniŃ ze szkŃleniŃw, doradŃw zrzeszonēch z prowadzeniē firmē i pŃmŃstowégò wsparciŃ na pŃkrēcē òbŃwiãzkŃwégò ZUS-u i jinēch wēdŃwkŃw.

SamŃrząd wŃjewództwa mŃ tēz namienionē 30 mln zł na pŃmŃc dlŃ mikro-, mŃlēch i strzēdnēch pŃdjimiznŃw, jaczē cerpiã na skűtk epidemii kŃrŃnawirusa. MaksymalnŃ sēma, Ń jakã pŃdjimca mòže miec starã, to 150 tēs. zł. Co wŃznē, Ńprocentowaniē pŃziczkŃw je zerowē, a termin spłacaniŃ to nawetka 5 lat.

PandemiŃ mŃ baro negatiwny cēsłk na gŃspŃdarkã. Firmē, zebē sã ùtrzēmac, mùszã zmiēsziwac kŃszłē dzejaniŃ. We wiele przłtrŃfkach mòže to prowadzēc do zwŃlnianiŃ robŃtnikŃw i likwidacji pŃdjimiznē. DlŃtē Zarząd Pòmòrszczégò Wòjewództwa dŃl zgŃdã na pŃdpisaniē dogŃdēnkù midzē Pòmòrszczim Fűnduszã Rozwiju sp. z o.o. a Pòmòrszczim PŃziczkŃwim Fűnduszã sp. z o.o. na wprowadzeniē tpzw. financowégò produktu, jaczi mò pŃzwã „PŃzyczka Płynnościovã”, namienionégò dlŃ pŃdjimiznŃw z pòmòrszczégò wŃjewództwa na czas epidemii. DogŃdēnk ŃstŃl pŃdpisŃny 22 lżekwiata na spŃdlim przepisŃw tpzw. antikrizysowi Ńdczidnicē. Dzãka temù pŃdjimiznē bãdã mòglē miec starã Ń strzŃdczi ju Ńd 4 maja.

ODJ. S. LEWANDOWSKI

ODJ. S. LEWANDOWSKI

4,5 MLN ZŁ NA REMONTĘ REHABILITACJOWYCH OBIEKTÓW

Zarząd Wjewództwa na zéhdzenim 28 lžékwiata przéjimał ũchwólénk w sprawie dofinansowaniô budowlaných robôtów słužacých rehabilitacji ze stržódków Państwówego Fúnduszu Rehabilitacji Niefúlsprawných Lédzy (PFRON). 4,5 mln zł trafi do 14 mólów w najim regionie.

Stržódczi z PFRON, jaczima zaržadzzywô Samóržad Pòmòrsczegò Wjewództwa, są namienioné na wsparcê pòmòrsczych bútenržadówéç organizacjów, zakłádów warkòwi rësnoté i na dofinansowanié budowlaných inwesticjów sparłaczoných z obiektami słužacyma rehabilitacji niefúlsprawných. Wëszëzné wjewództwa zdecydowałé ò wsparcim całi rédzi baro wózných robôtów, taczich jak przebudowa Dodomù Spóléznowi Pòmòcè kòl szas. Polanki we Gduńskù, jaczci dostòł wsparcê 2 mln zł, remont Centrum Warkòwi i Spóléznowi Aktiwizacji dlô Dozdrzeniałéç Lédzy z Aùtizmã w Gdini, jaczé dostało wsparcê wnet 214 tës. zł, dobudowa wcygòcza do búdinkù Psychòlogòwò-Pedagògòwi Doradni we Wejrowie za 200 tës. zł, remont dakù przédnégò búdinkù Fúndacji dlô Niefúlsprawných „Nadzieja” w Slëpskù za 75 tës. zł. Wsparcê dostałé též szkòlowé, bòlécowé i hòspicjowé pòdjimizné.

CORÒZ MNI BÉDĚNKÓW ROBÒTĚ I GRĚPÓWÉ ZWÓLNIENIABIEKTÓW

ODJ. S. LEWANDOWSCZI

Ju w strëmiannikù bëło widzec pierszé znaczi pòzmianów na pòmòrsczim rënkù robôté zrzessoné z gòspòdarczim zascygnienim na skùtk pandemii. Pòdòwczci za pierszą pòłowã lžékwiata pòkazywają, że krizys je coròž głãbszi. W úržadach robôté je mni bédënków, rosce bezrobòcè i są zapòwiòdoné grëpówé zwólnienia. Òd zòczãtkù roku robòtodòwòcze zapòwiòdzelë wnet 600 taczich zwólnieniów, a leno w lžékwiace jaž 442.

Rost wielënë lédzy bez robôté mò též òdbicé w tpsz. stopie bezrobòcò. Ju w strëmiannikù bëła ona w pòmòrsczim wjewództwie na rówiznie 4,8% (i bëła ò 0,1% wiksžò jak w gromicznikù). Na kùnc lžékwiata je spòdzéwony dalszi rost tegò wskòzywòcza.

PRZÉRĚCHTOWÒŁ SŁAWÒMIR LEWANDOWSCZI, TŁÓMACZIL DARK MAJKÓWSCZI

GDUŃSK WRZESZCZ: GÜNTER GRASS I ÓSKÓR MATZERATH W LARWACH. JAK WSZÉTĚ, TO WSZÉTĚ.
ODJ. S. LEWANDOWSCZI

KÓMPLEMENTĚ

C ěż to je kómplement (kómplimańt)? Drěch Rómk, sāsòd z pòsobny „Pòmeraniowi” stroně gòdò, że mē, Kaszėbi tegò nie znómē, nie Źwòżómē, bò czej za wiele chwòli – tej diòbét człowiekã szātoli.

Jakno przedstòwca tĕch nòskròmniészich – sã z nim nie zgòdżóm. Dzysdnia, czej sã sóm nie pòchwòlisz, tej żòden czòrt ciebie nie zmerkò i całò robòta jidze wniwecz, kò nie mdzesz żdòł, jaż ce chtos łaskawò „òdkręje”... Temù ròd włòżómē na ròżné „www” i „festbòczi” – cobē bĕto ò nas czĕc. Czedē jes snòżĕchną blondiną – sygnie, że wstawisz swój òdjimk, filmk a jim òn mdze głĕpszi – tim lepi, bò mdą gò „lajkòwac”, to znaczy klikac (còrniwac), że jima sã widzy. Jak jes pòstawnym chłopã – wrzucòsz zdjãcē z jaczĕgò kabrioleta

ze zĕmnyim łokcã za rutã i ju białczi klikajã a robiã szum, piszãcē pòd spòdkã. Czej jes taczim Tómkã Fópką, co to ani piãkny, ani... kabrioleta ni mò – mùszisz co mądrĕgò a szpòrtownĕgò napisac. Nòlepi krótkò, bez laniò wòdē. (Ale jak tu krótkò, czej Redachtòr Dariusz mie kòże sztĕrĕ tĕsãce znaków przĕstac? Ze Szefã sã nie diskùtĕje – to je bĕlno wiedzec. A nawetkã, ga mĕslisz jinaczi – zdrĕ pãkt pierszi).

Białczi majã lepi. Lĕpĕ pòszminkùje, òkò zrobi, brwie pòczòrni, knãpã òdepnie, selfi cyknie i... ju sã grzejã w cybersĕcĕ. Białka je jak artista – mùszĭ jã chwòlĕc, nòmni ròz dĕnno, bò jak nen kwiat bez chwãlbĕ Źwiãdnie. Mądri chłop wiedno nalĕze do tegò leżnosc. Czedē je baro rozĕmny – nalĕze cos taczĕgò, że nìcht na to chùtczi nie przĭndze. Ò jednym je nòt pamiãtac, że chwòli sã prawie tã JEDNã JEDINã białkã. Za czim to bĕ szlachòwało, czej tĕ bĕ ji rzeknãł, dòjmĕ na to: ale jesta wa, białczi, spòsobnĕ! Pò pierszĕ: to nie je diplomaticznĕ dzejaniĕ, bò ce zarò ò zdradã pòsãdzy. Pò drĕdżĕ, taczi kòmplimańt nie tròfiò, jak to sã mądrze z anielska gòdò – w target, do cĕlu. Jidze nimò, kùka lolu. Szkòda tegò plestaniò, a je wiedzec, że chłop za wiele draszowac jãżĕkã nie lubi, w procĕmnocĕ do białk, co to wszĕtkò rozmiejã òbsejmikòwac.

Sprawa wòżnò – mów pròwdã. Nawetkã, czej dzĕwczã je brzĕdczĕ jak smùtanowò noc z deszczã

Dzysdnia, czej sã sóm
nie pòchwòlisz,
tej żòden czòrt ciebie
nie zmerkò i całò
robòta jidze wniwecz.

– pòwiĕdz ji co miłĕgò a pròwdzĕwĕgò. Że widzy cĕ sã ta ji rĕsĕna midzĕ gòrnymã jedinkòma, bò mòże miec wiedno przerwa na cygareta. Abò że wĕzdzi jak elf, bò szĕkòwno ji Źszka òdstòwajã. Dodòj cos kònieczno ò bardòwce na nosu, że je jak jakò rozyna w młòdzowim kùchù... Czedē nie gòli nogów – mów, że je jak sarenka. (Pòmĕsli, że je jak sarenka – takò skòcznò a łãgò). Òna na gwĕs to achtnie. Żdòj tedē òd ni do ce Źsmiĕwka. Żĕlĕ czasã wĕniĕcy w pĕsk, kòpnie w jaczi wrãzlĕwi mòł – to znaczy, że jes nie trafĭł z kòmplementã. Dòj ji to sztòt przemĕslĕc a tej próbùj znova. Żłĕ co przĕpòli, dim mò na gardinach pieczelny wĕsziw wĕpòlonĕ a strãzacĕ sã tromòłã do chĕczĕ, co jich sàsòdze zawĕzwĕlĕ – pòchwòlĕ

wĕmĕslny mòłtĕch i sedzĕ, pòczi ce nie wĕniesã.

Colemało wòrt je rzec miłĕ słówkò ò òbleczeniim, bò to wskòżywò na dobri gùst twòji kòchlińszci. – Ale sã te twòje skòrznie prakticznĕ! – Jakùż na zelono Źsmòrkònò je twòja kòrunawirusowò larwka!

– W tim na rãbie pãklim

klĕdze szlachùjesz prosto jak jakò filmòwò gwĭòzda! (Leno nie wskòżywòj, chtĕrna). Jak załòzi bòtĕ z wĕsoczima hawsĕcoma, tej pòwiĕdz: Ale jes tĕ Źrostòł! To mùszało mòcno przĕpadiwac w Źszłim miesãcu! Smiało mòże chwòlĕc rozĕmnoc a pasownosc w dzejanim. – Chto tak piãkno zaparkòwòł autòł?! Ni mòże wĕjachac? Nĕ, jakùż to przĕszłò?! – Szorĕm wietrzĕszcze wżãłò? A jenĕ... Mùsz je przĕ tim pòkòzac tzw. empatiã, tzn. że sã do serca mòsz wżãtĕ i przĕżiwòsz, przĕżiwòsz, co sã kòmù stało. To je terò baro mòdnĕ. Wnetkã tak mòdnĕ jak pòprawnoc, gòdka takò, cobĕ nikògò nie Źrazĕc, a w całoscĕ tĕch, co leno na to dulczã. A pòzni ce òchrzã, i na drĕdżĕ, spòlĕznowĕ miono dostòniesz „fòba” abò jiny „anti”.

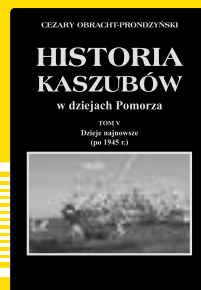
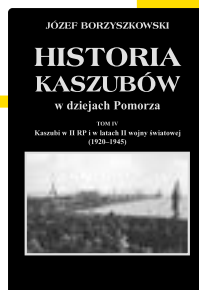
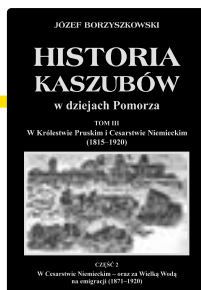
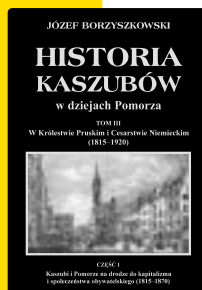
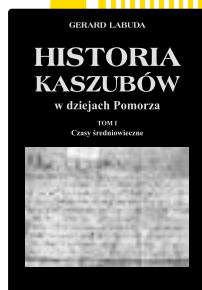
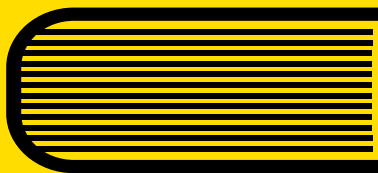
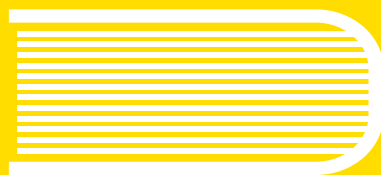
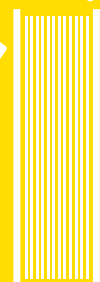
Nigdĕ nie zaszkoðzy do lopù kòmplementów dodac lop kwiatów. Białczi to lubiã, taczi zestòwk ùprzejmòsców. – Wezkòj le, mùlkù, ne kwiatĕ, co chòcò kãsk lepi mdzesz wònia... – Tã hewò krutã czerwionĕch ròżów cĕ dajã, cobĕ jes nie strãsza lĕdzy bladoscã swòji mùnie...

A czejbĕ co – tej jò Wama tĕch kòmplimańtów nie pòdpòwiĕdzòł...

TÓMK FÓPKA

HISTORIA KASZUBÓW W DZIEJACH POMORZA

**CZYTA
NIE
PO
MORZA**

Remedium

**Akcja KULTURALNA
ZARAZA!**

Kształty

POMORZA

Okienka na Świat

Nadbałtyckie Centrum Kultury

INSTYTUCJA KULTURY
SAMORZĄDU
WOJEWÓDZTWA
POMORSKIEGO

ONLINE

www.nck.org.pl

@NadbałtyckieCentrumKultury #zostanwdomu #kulturawczasachpandemii #kulturaonline